

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ”

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИНСТИТУТ ЗА ПСИХОЛОГИЈА

СЛИКА ЗА СЕБЕ, ЛОКУС НА КОНТРОЛА, РОДОВ ИДЕНТИТЕТ И ВРАЌАЊЕТО
НА СЕБЕ КАЈ ЖЕНИ ЖРТВИ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Изработила:

Фросина Ивановска

Менторка:

проф. д-р Николина Кениг

СОДРЖИНА:

ВОВЕД.....	4
Истражувачки проблем и цели на истражувањето	6
ТЕОРИСКА ПОЗАДИНА	8
СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО	8
Дефинирање на поимот семејно насилство	8
Облици и типологија на семејно насилство/насилство во интимни релации.....	11
Зачестеност на семејното насилство во земјава	14
Објаснувања за причините на семејното насилство и одговорот на жените кон насилството во интимните релации	19
Последици од семејно насилство	23
ДЕФИНИЦИИ И ТЕОРЕТСКИ ОБЈАСНУВАЊА НА ВАРИЈАБЛИТЕ	26
Слика за себе	26
Локус на контрола	34
Родов идентитет.....	37
РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА	43
Истражувачки хипотези	57
МЕТОД	60
Квантитативно истражување	60
Испитанички	60
Мерни инструметни	65
Постапка	69
Квалитативно истражување	70
Испитанички	70
Мерни инструменти	71
Постапка	71
РЕЗУЛТАТИ	73
Резултати од квантитативно истражување	73
Наоди од тестираната хипотеза	75
Наоди од квалитативната анализа	77
Заклучок	108
ДИСКУСИЈА	110

Ограничувања на истражувањето, предлози и сугестии за понатамошни истражувања	118
РЕЗИМЕ	120
ЛИТЕРАТУРА.....	122
ПРИЛОЗИ	131

ВОВЕД

Во текот на 10-годишното работење во различни специјализирани услуги за поддршка на жени кои доживеале семејно насилство, покрај продлабочувањето на знаењето за проблематиката на насилството врз жените и семејното насилство, се здобив и со богато практично искуство благодарение на личните споделувања на голем број на жени кои имаат различна културна, етничка, семејна, образовна и економска позадина. Разликите во животните контексти кај жените се бришат штом стане збор за доживеаната злоупотреба со сите нејзини тактики и форми и особено последиците од истата. Жените кои се жртви на семејно насилство опишуваат слични однесувања од страна на нивните интимни партнери со кои тие ги повредуваат, контролираат, омаловажуваат и изолираат и даваат многу слични описи по однос на тоа како го доживуваат насилството, врската и самите себе.

Прашањето зошто жените остануваат во насилната врска, или, уште повеќе, зошто се враќаат во насилната врска е едно од најчесто поставуваните прашања во стручната литература, но и од страна на блиските луѓе на жените, новинарите, учесниците во дебатите и трибините со различен степен на стручност, па се до општата јавност. Слично, прашањето: Како може да и се помогне на особа која е малтретирана, ако таа продолжува да се враќа назад?, им се наметнува како предизвик и на професионалците и давател(к)ите на услуги, особено на оние кои од скоро започнале да даваат ваков вид на поддршка, но не се исклучени и поискусните. Професионалците во оваа критична точка, кога жртвите преземаат дејствија за ослободување, но не напуштаат конечно, не ретко одговораат со повлекување на поддршката или пак започнуваат да ја условуваат, и значајно го опструираат процесот на ослободување од насилството.

Истражувањата со феминистичка ориентација, особено квалитативните, ја преврамуваат перспективата и го менуваат фокусот на вака поставеното прашање, предлагајќи поподобни и поплодни области за истражување, како на пример, со прашањата: Зошто толку многу мажи ги малтретираат своите партнерки? и Што сè го попречува патот на жените до безбедност и слобода од насилство?. Овие истражувања го опишуваат процесот на напуштање со повеќе фази и нагласуваат дека жените кои се во насилна врска со тек на време го менуваат одговорот кон насилството, применуваат различни стратегии за справување и заштита и прават повеќе обиди за напуштање пред дефинитивно да ја напуштат врска. Квантитативните се повеќе насочени кон истражување на влијанието на различни фактори (индивидуални, економски, социјални или општествени) кои делуваат како заштита или како пречка во обидот да се напушти насилната врска или да се прекине насилството, бидејќи иако малубројни, постојат и истражувања кои го проучуваат трансформирањето на врските во ненасилни. Интеграцијата на квантитативната и квалитативната методологија создава синергија и води кон подлабоко разбирање на сложениот проблем на насилството врз жените, отколку што е возможно со ексклузивна употреба само на едната методолошка ориентација (Testa, Livingston & VanZile-Tamsen, 2011).

Нашиот интерес било од начуен аспект или пак од перспектива на креатори и спроведувачи на политики, регулативи и специјализирани програми, не смее да застане на моментот на напуштањето на насилната интимна релација. Напротив треба да се продлабочи во насока на разбирање и олеснување на борбата на жените да ја издржат разделбата и да не се вратат назад. Потребата на жените за заштита од понатамошна злоупотреба, практична помош и други форми на интервенција обично не завршуваат кога таа го остава насилниот партнер, напротив ќе се зголемат (Andersen & Saunders, 2003).

Истражувачки проблем и цели на истражувањето

Во изминатите години во нашата држава се спроведени повеќе истражувања и анализи со фокус на уреденоста на проблемот во домашното законодавство, состојбата со специјализирани услуги за поддршка на жртвите, и поретко за зачестеноста на појавата и исходите од постапувањето на надлежните институции. Прашањето кое ретко или воопшто не се поставува во нашата стручна и општа јавност е: Како некои жени воопшто успеваат да се ослободат од насилството?, изложени на континуирано насилство и по напуштањето и соочени со сериозен ризик по нивниот живот, во услови на непредвидлива и делумна институционална заштита и поддршка во поглед на безбедноста, домувањето, надминување на траумите и грижата за децата. Некои од жените кои биле физички напаѓани покажуваат импресивна способност да преживеат, да се справат и да ги заштитат своите деца, и да ја напуштат ситуацијата во која што се случува злоупотребата, за да започнат нов живот (Hage, 2006). Во ова истражување се поставуваат следните проблеми:

Дали постои поврзаност помеѓу сликата за себе, локусот на контрола, родовиот идентитет и одлуката за напуштање на насилниот партнер кај жени жртви на семејно насилство?

Како се доживува процесот на напуштање на насилниот партнер од страна на жените жртви на семејно насилство, со фокус на феноменот на враќање на себе?

Овој труд има за цел да ја истражи улогата на внатрешните, односно психолошките фактори врз одлуката за напуштање на насилната врска кај жените

жртви на семејно насилство. Друга значајна цел е да се разбере процесот на напуштање со фокус на феноменот на враќање на себе кај жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска. Утврдувањето на улогата на психолошките фактори како што се сликата за себе, локусот на контрола и родовиот идентитет и разбирањето на процесот на напуштање и враќањето на себе, би претставувало почеток во понатамошни истражувања за актуелното психолошко функционирање на жртвите кога тие бараат помош. Овие информации ќе овозможат овторање на патот кон развивање на успешни програми за советување базирани на емпириски докази, со цел да се обезбедат позитивни интервенции за жените жртви на семејно насилство.

ТЕОРИСКА ПОЗАДИНА

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Дефинирање на поимот семејно насилство

Во средината на 1970-тите, насилството меѓу интимните партнери започнува да се актуелизира како препознатливо прашање во општеството, благодарение на невладините женски организации кои се фокусираше на обезбедување социјална, психолошка и правна помош на жените-жртви на семејно насилство, насочена кон решавање на нивните специфични потреби. Активностите на граѓанското општество остваруваат силно влијание во надминувањето на табуата, и една од најважните придобивки на работата на овие невладини организации е тоа што семејното насилство почнува да се препознава како проблем на општеството што не се сведува на приватна работа на семејството, туку бара реакција од државата преку нејзините институции.

Емпириското знаење за овој општествен феномен во почетокот било многу ограничено, но бројот на истражувањата за насилството врз жените и семејното насилство значително почнува да се зголемува од 70-тите години на минатиот век. Трендовите во литературата генерално се фокусираат на: а) документирање на инциденцата и преваленцата на партнерското насилство; б) откривање и создавање на обрасци и фактори кои придонесуваат за појава или прекин на насилството; в) влијанието на општествените фактори како културните норми и организации кои обезбедуваат помош; г) психолошки анализи или профили на насилникот и жртвата; и д) одговор на прашањето кое вообичаено е во преден план на интересот на јавноста, Зошто жената останува во насилната врска? (Okun 1986; според Carlin 1997).

Термините насилство во интимни релации и семејно насилство, често се употребуваат како синоними при дефинирање на овој вид на насилство врз жените, кој е специфичен поради релацијата помеѓу жртвата и сторителот, односно интимноста на врската. Во нашата земја, од првото законско уредување во 2004 година па до денес, најпопуларниот израз е семејното насилство, со кој се става акцент единствено на насилството кое се одвива во рамки на семејните реалции, па оттука и на насилството помеѓу интимни партнери кои се сегашни или поранешни брачни партнери, вонбрачни партнери и имаат заедничко дете или живееле заедно.¹ Терминот насилство во интимните релации остава поширок простор за вклучување на различни видови на партнерски односи надвор од семејните, без оглед на полот на партнерите, заедничкото живеење, па дури и на сексуалната активност. И покрај разграничувањето и свесноста за разликата во опфатот на двете дефиниции, во овој труд ќе се користат како синоними, бидејќи истражувањето е со фокус на состојбата во нашата земја и испитанички кои се или биле во брак со партнерот кој ги злоставувал.

Граѓанската и кривичната заштита од семејно насилство во нашата држава, поаѓаат од речиси идентична дефиниција за семејното насилство, со усогласеност по однос на дејствијата на извршување и предизвиканата последица. Во Кривичниот законик² под семејно насилство се подразбира: малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко или физичко насилство, со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, спрема брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко

¹ Мора да се напомене дека во нашата законска регулатива, во дефиницијата за семејно насилство се вклучени и блиски лични односи без оглед на заедничкото живеење, но праксата покажува дека нема пријави или барем дека нема постапување при вакви случаи. Ова може делумно да се потврди со подолу наведените податоци од Министерството за внатрешни работи, од кои се гледа дека полицијата има евидентирани пријави на семејно насилство само помеѓу сопруг/сопруга, поранешен сопруг/поранешна сопруга и лица во вонбрачна заедница.

² Кривичен законик на Република Македонија, Службен Весник на Р.Македонија, 19/04.

домаќинство, како и спрема поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи.

Семејното насилство согласно дефиницијата усвоена во Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство³ претставува родово засновано насилство кое подразбира психолошко, физичко, сексуално и економско насилство. Од особено значење за разбирање на проблемот е да се напомене дека основа за појава и опстојување на семејното насилство се нееднаквите односи помеѓу мажот и жената во бракот и семејството, при што најчесто во улога на жртва се јавуваат жените.

Во Анализата на националната легислатива (Мирчева и Гогов, 2014) се наведува дека македонскиот кривичен законик не пропишува посебно кривично дело на семејно насилство, туку во рамките на основните кривични дела посебно се санкционира фактот кога делото е сторено при вршење семејно насилство, односно односот на блискост и интимност меѓу сторителот и жртвата е квалификаторен елемент за одмерување на казната, како и за преземањето на гонењето. Квалификуваноста подразбира пропишување на повисоки казни, и преземање на гонењето по службена должност кај сите кривични дела на семејно насилство, освен кај кривичното дело – Телесна повреда, кога гонењето зависи од волјата на жртвата изразена преку поденсен предлог.

Во Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство⁴, насилството врз жените се дефинира како кршење на човековите права и форма на дискриминација врз жените и ги означува сите акти на родово засновано насилство кои доведуваат или веројатно ќе доведат до физичка, сексуална, психичка или економска повреда или

³ Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Службен Весник на Р. Македонија, 07- 3478/1.

⁴ Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство, 2011.

страдање на жените, вклучувајќи и закани за такви акти, изнуда или произволно лишување од слобода, без оглед дали се случуваат во јавниот или приватниот живот.

Облици и типологија на семејно насилство/насилство во интимни релации

Ајдукович, Мамула, Печник и Тол (Ajduković, Mamula, Pecnik i Tölle, 2004) наведуваат дека семејното насилство/насилството во интимни релации може да се манифестира низ неколку различни форми на злоставување и тоа:

Психолошко. Се однесува на форми на злоставување кои имаат за цел здобивање со моќ и контрола. Опфаќа различни забрани, закани насочени кон жената или нејзини блиски особи, навреди, исмејување во јавност, потценување, омаловажување, обезвреднување, прогласување на жртвата дека е психички болна или нестабилна, уцени, контрола на движењето, изолација и слично.

Физичко. Сите форми на физичко злоставување кои вклучуваат туркање, удирање на шлаганици, влечење за коса, удирање со раце, нозе или предмети, нанесување на повреди со различни видови на оружје, нанесување на изгореници и слично.

Сексуално. Опфаќа психичко и физичко сексуално насилство и се однесува на сексуално вознемирување, сексуална злоупотреба, инцест, недоброволна сексуална активност и силување.

Економско. Вклучува скратување и/или одземање на финансиски средства, неплаќање издршка за децата и преку сите други облици на оставање на жената без средства за живот.

Во почетоците на 1990-тите години се развива една типологија на насилството во интимните релации, која прави разлика врз основа на тоа дали присилната контрола игра улога на контекст во кој насилството се одвива или не,

и која се обидува да даде одговор на родовата симетричност и асиметричност на која укажуваат истражувањата. Едната страна на дебатата се истражувањата кои укажуваат на родова асиметричност, генерално означена како феминистичка перспектива, и презентираат впечатливи емпириски резултати дека насилството во хетеросексуланите интимни релации во голема мера го вршат мажите кои ги напаѓаат нивните партнерки (Dobash, Dobash, Wilson, & Daly, 1992, според Johnson, 2006). Другата страна на дебатата се истражувањата кои укажуваат на родова симетричност и нудат подеднакво впечатливи емпириски резултати, дека жените се подеднакво насилни како и мажите (Straus, 1999, според Johnson, 2006). Во 1995 година Џонсон ја објавува својата статија во која се обидува да одговори на прашањето како може и двете страни што презентираат спротивставените резултати да бидат во право и наведува дека: а) постојат повеќе типови на интимно партнерско насилство, б) некои од типовите се родово симетрични, а некои не се и в) генералните истражувања кои се користат со репрезентативен примерок се пристрасни во однос на родово симетричните типови, а истражувањата кои ги пребројуваат и обработуваат податоците од случаите на семејно насилство пријавени во полицијата, судовите, медицинските установи или различните специјализирани услуги за поддршка, се пристрасни во корист на асиметричните (Johnson, 1995).

Долгогодишната работа на оваа типологија довела до промена во називите на некои од типовите на насилство во интимните релации, но и дополнување на бројот идентификувани типови во зависност од тоа колку истражувањата давале информации за зачестеноста, карактеристиките и последиците од истите. Така по првичната дистинкција помеѓу *интимниот терор* и *ситуациското насилство*, која тесно се фокусирала на насилното однесување на едниот насилен партнер, се дефинираат уште два типа *насилен отпор* и *заемна насилна контрола* откако почнало да се зема во предвид однесувањето и на двајцата партнери. Обликот на насилство во интимните релации што најчесто им паѓа на ум на повеќето луѓе кога ќе го слушнат терминот „семејно насилство“ е всушност интимниот терор

(Johnson, 2007). Кај интимниот терор насилството е една контролирачка тактика во репертоарот на тактики кои се применуваат во обидот да се преземе генерална контрола врз партнерот (Johnson, 2007). Џонсон наведува дека со додавањето на насилството на мрежата на контрола (контролата на економските ресурси; оправдувањето на економската злоупотреба преку „машки привилегии“; употреба на децата како поддршка на контролата; изолацијата на жртвата и нејзино постојано навредување и омаловажување, како и нејзиното заплашување), се добива уште повеќе моќ и контрола, односно терор. Истражувањата со примерок од пријавени случаи во судовите, полицијата, центрите за помош и медицинските установи е поверојатно да го опфаќаат овој тип на насилство. Истражувањата пак кои се користат со поголеми репрезентативни примероци на национално ниво, е поверојатно да го опфатат позачестеното *ситуациско насилство*, каде едниот или двајцата партнери пројавуваат агресивно однесување, без мотивираност за контрола или потчинување, и кое е со помала веројатност да резултира со сериозни повреди и оттука помала веројатност да биде пријавено во полицијата, центрите за помош или медицинските установи. И кај *насилниот отпор* и двајцата партнери се агресивни, но насилството на жртвата е во функција на спротивставување или одбрана од интимниот терор од страна на партнерот. Иако Џонсон (Johnson, 2007) наведува дека насилниот отпор не треба да се меша со самоодбрана, сепак заклучува дека ваквиот тип на насилство исполнува барем минимум услови од здраворазумската дефиниција за самоодбрана: насилство што се случува како непосредна реакција на напад и тоа наменето првенствено за заштита на себеси или другите од повреда. Најчесто ваквиот тип на насилство не излегува пред правосудните органи, но добива најголемо медиумско внимание кога жртвата ќе го убие својот насилен партнер. Четвртиот тип на насилство наречен *заемна насилна контрола*, се случува кога насилна и контролирачка индивидуа ќе влезе во врска со партнер кој исто така е насилен и контролирачки (Kelly & Johnson, 2008). За овој тип на насилство се знае најмалку во однос на тоа колку често се случува, и особено какви се карактеристиките и последиците од истото. За да се опише насилството кое за прв пат се јавува кога партнерите се разделуваат,

воведен е и петитот тип на насилство во интимните релации наречен, *насилство поттикнато од разделба*. Значајно е овој тип на насилство да се разликува од континуираното ситуациско насилство и континуираното насилство во рамки на интимниот терор, кои често може да продолжат и по напуштањето, а кај насилниот отпор во оваа фаза да резултира и со убиство (Kelly & Johnson, 2008).

Според Кели и Џонсон (Kelly & Johnson, 2008) вредноста на диференцирањето помеѓу различните типови на семејно насилство е во тоа што можат да се развијат посоодветни алатки и постапки за проценка, кои поточно ќе ја доловат основната динамика, контекстот и последиците од насилството во интимните релации. Ова може да води до подобро донесување на одлуки, посоодветно одредување на санкции, и поефективни програми за третман прилагодени на различните карактеристики на типовите на семејно насилство. Можно е исто така, зголеменото разбирање и прифаќање на диференцијацијата помеѓу различните типови на семејно насилство, од страна на широкиот спектар на даватели на услуги, академици и носители на одлуки, да ја намали постоечката трка и родова војна, и да доведе до поефективни партнерства и политики со заедничка цел за намалување на насилството и неговите деструктивни последици по семејствата (Kelly & Johnson, 2008).

Зачестеност на семејното насилство во земјава

Наодите за зачестеноста на интимното партнерско насилство значајно варираат низ спроведените истражувања, а разликите според Вотс и Зимерман (Watts & Zimmermam, 2002) може да се припишат на разликите во истражувачките методи, користените дефиниции за насилство, примерокот, обученоста и вештините на истражувач(к)ите, како и културните разлики кои влијаат на подготвеноста да се откријат интимни искуства. Дополнително, во нашата држава, прибирањето и прикажувањето на податоците од страна на институциите и граѓанските организации кои обезбедуваат услуги за жртви, деца или сторители на семејно насилство, не се прави систематизирано и на

унифициран начин и овие податоци исто така значајно се разликуваат. Токму затоа дел од препораките на истражувачкиот тим во извештајот Глас за правда, се однесуваат на потребата од воспоставување на режим на систематско и редовно собирање на расчленети статистички податоци, како и на потребата од систематско спороведување на истражувања на национално ниво за инциденцата и преваленцата на семејно насилство (Мирчева, Чачева и Кениг, 2014).

Едно од постарите истражувања за семејното насилство во нашата земја, „Живот во сенка“, е спроведено во 2007 година, со податоци добиени врз основа на анкетирање на примерок од 1432 испитанички - полнолетни лица од женски пол, со опфаќање на 21 урбани и 27 рурални населби (Чачева, Фришик и Мишев, 2007). Наодите од ова истражување покажуваат дека 56,4% од испитаничките доживеале психолошко насилство, 17,7% физичко насилство, и дека 10,6%, биле жртви на сексуално насилство. Најчести облици на психолошко насилство се контролата на движењето и на контактите што ги остварува жената (36,5%), физичкото насилство најчесто се изразува преку шлаганици (87,5%), закани за употреба на физичка сила (70,1%), зграпчување и туркање (63,9%), а како доминантен облик на сексуално насилство 85,5 % од жените го пријавуваат несаканиот сексуален однос.

Во 2012 година е објавен истражувачки Извештај од студијата за националната анкета за семејно насилство, кој обезбедува сеопфатна анализа на семејното насилство вклучително и на причините, видовите, инциденцата, преваленцата, зачестеноста и тежината. При тоа авторите јасно нагласуваат дека оваа анкета, спроведена на 2100 лица, не е анкета за родово засновано насилство, ниту пак е анкета за насилство врз жените и ги вклучува и мажите (Поповска, Рикаловски и Вилагомез, 2012). Едно од позначајните методолошки ограничувања на оваа студија е тоа што тешко се гарантирала приватноста во текот на интервјуата, особено во поголемите домаќинства, и во таа насока авторите потврдуваат пониска преваленца на физичко и сексуално насилство и за жени и за мажи со зголемувањето на бројот на присутни лица во домаќинството за време на

интервјуирањето. Главните наоди покажуваат дека големината на домаќинството, статусот на пазарот на труд, и нивото на трошоци не се статистички значајни во намалување или зголемување на насилството и кај мажите и кај жените, додека местото на живеење (регион и урбана наспроти рурална област) и степенот на образование влијаат на веројатноста за намалување или зголемување на насилството кај мажите и жените. Најголемиот процент на жртви на семејното насилство се женски лица (60 %), а мнозинството сторители се машки (62%) и тоа најголем процент (56%) се сопруг или сопруга. Според возраст, младите мажи и жени се особено изложени, но жените имаат многу повисоки стапки во сите возрасни групи (освен за многу постарите возрасни групи во некои од случаите), а во поглед на етничката припадност наодите покажуваат највиска веројатност за доживување на било каков вид насилство кај Ромките.

Во истражувачкиот извештај, Глас за правда, дел од клучните наоди кои се однесуваат на анализата судските одлуки, покажуваат дека семејното насилство има изразени карактеристики на родово базирано насилство, односно дека 93% од пријавените и од осудените сторители на кривични дела при вршење на семејно насилство во истражуваниот период се мажи, а 82% од жртвите се жени (Мирчева, Чачева и Кениг, 2014). Од сите жртви на кривични дела при вршење семејно насилство, само 4 % се мажи кои се жртви на семејно насилство, а 76 % од сите жртви се жени кои се жртви на мажи (Мирчева, Чачева и Кениг, 2014).

Во 2018 година е објавена Анализата на фемициди – убиства на жени во Република Македонија (Димушевска, 2018), во која се утврдува бројот на фемициди во периодот од 2008 до 2016 година, и дополнително се презентира институционалниот одговор и преземените мерки за заштита кога имало претходна пријава за насилството врз жените. Наодите покажуваат дека од 34 анализирани убиства врз жени, 28 можат да се класифицираат како фемицид, дека во повеќе од 60% од фемицидите кривичното дело е извршено од страна на актуелниот или поранешен брачен или вонбрачен партнер со кого живееле во

заедница и дека во повеќе од 80% од случаите убиството се случило во заедничкиот дом или, доколку била почната постапка за развод, во домот на родителите на жртвата. Дополнително анализата покажува дека само во 10 од овие 34 случаи имало пријави до надлежните институции (центри за социјална работа и полиција), и тоа пријавите биле еднократни, а продолжување на постапката понатаму по пријавата и изрекување на привремени мерки за заштита биле преземени само во 1 случај.

Според статистиката на Министерството за внатрешни работи, во 2017 година биле регистрирани 903 случаи на семејно насилство, од кои 756, или 84%, биле случаи на семејно насилство врз жени. Од нив, 534 жени, или 60%, биле жртви на насилство од сопруг, поранешен сопруг или вонбрачен партнер⁵. Според Годишниот извештај за 2018 година⁶, МВР бележи пораст за 11,4 % на евидентираниите кривични дела во областа на семејното насилство.

Според податоците добиени од Министерството за труд и социјална политика⁷, во 2018 година на национално ниво има 919 ново-евидентирани случаи на семејно насилство, од кои 665 се жени, 114 деца и 140 мажи. Најголем број на пријави, 853, има за психолошко насилство, 495 за физичко насилство, 17 за економско насилство и само 13 за сексуално насилство. Во периодот од 01.01.2019 година до 30.06.2019 година регистрирани се 767 нови случаи на семејно насилство, од кои 572 се жени, 75 деца и 120 мажи. По однос на пријавите за различните облици на семејно насилство, во првата половина на 2019 година, евидентирани се 681 пријава за психолошко насилство, 404 за физичко насилство, 24 за економско насилство и само 6 за сексуално насилство.

⁵ Министерство за внатрешни работи, 2017,

https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/semejno%20nasilstvo.pdf

⁶ Министерство за внатрешни работи

https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/Godisen%20izvestaj%202018.pdf?fbclid=IwAR2pxUgguF9KNG978_vb7xZTNXjpm-81YJ1En7q8roYf2oHfueBW9m3I7ZY

⁷ Податоците се обезбедни преку барање за информации од јавен карактер, од страна на Националната мрежа против насилство врз жените и семејно насилство.

Мисијата на ОБСЕ во Скопје и Одделот за родова рамноправност на ОБСЕ на 15 мај 2019 година во Скопје презентираа истражување што покажува дека насилството врз жените во земјава честопати е недоволно пријавено и дека некои форми на физичко и сексуално насилство се широко распространети во земјата. Истражување за искуствата од насилство е спроведено врз репрезентативен примерок од 1.910 жени на возраст од 18 до 74 години, вклучувајќи 496 жени кои го завршиле истражувањето на албански јазик и генерално покажува дека насилството врз жените се смета за прилично распространет феномен во земјата. Три од пет (60%) жени сметаат дека насилството врз жените е вообичаено, а речиси три од десет мислат дека е многу често. Речиси една петтина жени (17%) лично знаат некого меѓу нивното семејство и пријатели кои доживеале некоја форма на семејно насилство, а сличен процент знаат и некој од нивното соседство кој доживеал насилство. Четиринаесет проценти од жените велат дека доживеале физичко или сексуално насилство откако биле на возраст од 15 години од страна на партнер или не-партнер (7% кај жените што зборуваат албански наспроти 16% кај жените што говорат македонски јазик). Психолошкото насилство извршено од интимен партнер е значително почесто, при што 44% од жените покажуваат дека го искусиле ова (43% кај оние жени кои го завршиле истражувањето на албански јазик). Три од десет (30%) жени откриваат дека биле сексуално малтретирани од 15-годишна возраст, а една од десет (10%) велат дека биле сексуално малтретирани во период од 12 месеци пред истражувањето (9% и 4%, соодветно, меѓу жените што зборуваат албански јазик).⁸

⁸ OSCE-led survey on Violence Against Women, North Macedonia results report, 2019 <https://www.osce.org/secretariat/419264?download=true>

Објаснувања за причините на семејното насилство и одговорот на жените кон насилството во интимните релации

Историски, рамките за разбирање на причините за насилството во интимните релации спаѓаат во една од неколкуте категории (Kelly, 2011): а) теории за психопатологија (како ментална болест, употреба на супстанции итн.) на сторителите и нивна типологија; б) теории за психопатологија на жртвите; в) биолошки теории за агресивно и насилно однесување; г) семејни системски теории и д) теории на социјално учење. Истата авторка како современи теории ги наведува вториот и третиот бран на феминистичките теории. Теориите за психопатологијата на сторителите и биолошките теории, причините ги бараат на индивидуално ниво, првите со фокус на психодинамски фактори (детство и други искусвени настани кои ги обликувале мажите во насилници), а вторите на органски фактори (генетски предиспозиции, физиолошки фактори како повреди на главата или насилството врз жените како тактика за задржување на партнерот). Теориите на социјално учење предлагаат дека насилството е научено однесување кое може трансгенерациски да се пренесува. Според овие теории кај жртвите и насилниците сведочењето или претрпувањето на насилство во текот на детството придонесува кон зголемување на прифатливоста и толераноста кон семејното насилство во возрасниот период. Според Канингам и сор. (Cunningham et al., 1998), во системскиот пристап на семејството се гледа како на динамична организација составена од меѓусебно зависни компоненти и однесувањето на еден член и веројатноста од повторно појавување на тоа однесување се под влијание на одговорот и фидбекот од другите членови. Феминистичките теории за семејното насилство се изградени врз неколку различни идеи: а) мажите и жените немаат еднаква социјална моќ, ниту, пак, еднаков пристап до ресурсите, б) насилството во интимните врски не може да се смета за исклучок, туку повеќе за редовна појава во патријархалната матрица на стереотипни родови улоги и в) искуствата на жените во семејството или во интимните врски, ситуирани во патријархален контекст, не смеат да се сметаат за приватен проблем или последица на

патолошка динамика на односот на две индивидуи, бидејќи целокупното опкружување и патријархалните институции се тие што го детерминираат односот, дури и повеќе отколку што го детерминираат индивидуалните карактеристики на луѓето (Кениг, 2011).

Еколошкиот модел на објаснување на семејното насилство се обидува да ги обедини сознанијата, но во исто време и да ги надмине ограничувањата на претходните теории и концепти, и се фокусира на дефинирање на фактори на ризик и на заштита кои ги зголемуваат или намалуваат шансите за појава на семејното насилство. Факторите на ризик и на заштита се дефинираат на четири нивоа, односно на индивидуално ниво, на интерперсонално, на ниво на потесна заедница и на ниво на општеството како целина. Факторите на ризик организирани на четирите нивоа се следните (WHO, 2010):

- **Индивидуални:** биолошки и лични историски фактори кои можат да ја зголемат веројатноста дека индивидуата ќе стане сторител или жртва на насилство.
- **Интерперсонални:** вклучува фактори кои го зголемуваат разикиот како резултат на односите/релациите со врсниците, интимните партнери и членовите на семејството. Тие го сочинуваат најблискиот социјален круг на особата и можат да го обликуваат нејзиното однесување и рангот на искуства.
- **Потесна заедница:** се однесува на контекстите на заедницата во кои социјалните релации се втемелни/ситуирани – како училишта, работни места или соседства/населби – и се обидува да ги идентификува карактеристиките на овие средини/опкружувања кои можат да бидат поврзани со тоа луѓето да станат сторители или жртви на сексуално или насилство во интимни релации.

- **Општествени:** ги вклучува пошироките фактори на макро ниво, кои влијаат на сексуалното насилство и насилството во интимните релации како што е родовата нееднаквост, културни или религиски системи на верувања, општествени норми и економски или општествени политки кои креираат или одржуваат поделби и тензии помеѓу групи на луѓе.

Објаснувањата за одговорот на жените кон насилството започнува со раните теории кои ги обвинуваат жртвите, односно го патологизираат насилството кое според нив е резултат на лошо прилагодени индивидуи и ги карактеризираат малтретираните жени како ментално болни. Овие објаснувања, кои се најизразени до 1960-тите, на жените често гледаат како на поттикнувачи или предизвикувачи на насилството или уште почесто ги именуваат како мазохистки. Концептот на женски мазохизам, наоѓање задоволство во болката, во тоа време бил клучна компонентна на женската сексуалност и психологија. Во доцните 1970-ти Вокер прави пресврт на ова поле со воведување на терминот „синдром на малтретирана жена“, и за разлика од претходните истражувања и теоретизирања, не претпоставува поврзаност помеѓу ментална болест и последователна подложност на интимно партнерско насилство. Тргувајќи од теоријата за научена беспомошност, го дефинирала овој конструкт, по разработка на теоријата за циклусот на насилство (каде повеќе е насочена кон психологијата на насилникот), со цел да го објасни одговорот на жртвите кон насилството, како и последиците од истото. Преку него се обидува да ја покаже зачестената појава на симптоми, често поврзувани со ментална болест, како депресија, ниска самодоверба и беспомошност, кај жени кои долго страдале од семејно насилство (Walker 1984; Walker 1995; според Craven, 2003). Концептите на Вокер во почетокот уживале значаен легитимитет во психолошките и правните кругови и биле користени во многу професионални и институционални контексти, но потоа се изложени на бројни методолошки и концептуални критки. Критиките упатени кон теоритизирањата на Вокер се многубројни, а во поглед на синдромот на

малтретирана жена, дека истиот не е целосен, не е постојан и дека креира претстава за тоа дека жените што доживуваат семејно насилство нужно минуваат низ психопатолошки нарушувања (Кениг, 2011). Истражувањата од изминатите три децении даваат стабилен опис на комплексноста и снаодливоста на стратегиите и однесувањата на жените во одговорот кон насилството во интимните релации, или во обидот го прекинат или да се ослободат и да останат надвор од релацијата во која што се случува злоупотреба (Kelly, 2011). Современата литература, пред се квалитативните истражувања со феминистичка ориентација, за одговорот на жените вклучуваат резилентност и модели на преживеани, два пристапи кои ги земаат во предвид силните страни и социјалната поддршка (Ulrich, 1991, Cambell et al., 1988, Landenburger, 1989, Foa et al., 2000). Во табела 1 се претставени главните историски и современи термини и концепти поврзани со одговорот на жените на насилството во интимните релации. Главниот недостаток на голем дел од истражувањата на оваа тема е тоа што во нивните примероци се вклучени само жени кои го пријавиле насилството и/или побарале некаква помош од институциите или организациите, и го трпеле насилството пократок или подолг временски период. Поради овој недостаток остануваат со ограничени информации за жени кои се извлекуваат од ситуацијата брзо откако насилството ќе започне, без да се обраќаат за поддршка надвор од нивната социјална мрежа.

Табела 1. Реформулации на одговорот на жените на насилството во интимни релации

	Историски	Современо
Лични атрибути	Слаба Беспомошна Жртва	Силна Резилиентна Преживеана
Дефинирање на	Одлука да остане или да	Континуиран процес на зголемување на

одговорот	замине	безбедноста, своја и на децата
Ментални реакции	Психолошки дисфункционални	Комплексност од надворешни и внатрешни фактори
Стил на справување	Пасивен Статичен	Активен Адаптивен

Извор: Кели (Kelly, 2011)

Последици од семејно насилство

Насилството врз жените остава различни, специфични и неспецифични, меѓусебно поврзани последици и претставува ризик по здравјето на жените. Истражувањата за здравствените последици се поретки споредени со оние за зачестеноста на насилството, и ги опфаќаат директните последици како повреди, попреченост или смрт, но и индиректните како психолошките промени предизвикани од стрес, употреба на супстанции, недостаток од контрола врз плодноста и личната автономија (WHO, 2010). Сепак поврзаноста помеѓу изложеноста на насилство и здравствените последици е сложена, и затоа во литературата вообичаено се зборува за зголемена ранливост или зголемен ризик кај жените жртви од појава на одредени здравствени последици или пак за зголемена тенденција за одредено ризично однесување, кое пак ја зголемува веројатноста за одреден неповолен здравствен исход (WHO, 2013).

Светската здравствена организација ги сумира наодите од литературата, наведувајќи ги следните категории на здравствени последици (WHO, 2002):

Физички: абдоминални/торакални повреди, модринки, синдроми на хронична болка, инвалидитет, фибромијалгија, фрактури, гастроинтестинални нарушувања, синдром на иритирано црево, лацерации и гребнатинки, окуларни оштетувања, намалено физичко функционирање.

Сексуални и репродуктивни: гинеколошки нарушувања, неплодност, воспалителна болест на карлицата, компликации при бременост/спонтан абортус, сексуална дисфункција, сексуално преносливи болести, вклучително и ХИВ/СИДА, небезбеден абортус и несакана бременост.

Психолошки и бихевиорални: злоупотреба на алкохол и дрога, депресија и анксиозност, нарушувања во исхраната и спиењето, чувства на срам и вина, фобии и панично растројство, физичка неактивност, ниска самоверба, посттравматско стресно нарушување, психосоматски нарушувања, пушење, самоубиствено однесување и самоповредување и небезбедно сексуално однесување.

Фатални здравствени последици: смртност поврзана со СИДА, смртност кај мајки заради изложеност на насилство во текот на бременоста, убиство и самоубиство.

Важно е да се напомене дека негативните последици од интимното партнерско насилство се долготрајни и влијанието од злоупотребата може да опстојува долго по прекилот на самото насилство (Campbell & Lewandowski, 1997; Koss, Koss & Woodruff, 1991; според Campbell, 2002). Дополнително дел од истражувањата покажуваат дека колку е потешко насилството толку е поголемо влијанието врз физичкото и особено врз менталното здравје на жената (Campbell & Lewandowski, 1997; Cascardi & O'Leary, 1992; Follingstad et al., 1992; Gelles & Harrop, 1989; според Foa et al., 2000). Барнет (Barnett, 2001) потенцира дека малтретираните жени споредено со жените кои не се малтретирани страдаат повеќе од депресија, повеќе

се жалат на психосоматски пореметувања, имаат повеќе обиди за самоубиство и имаат пониска самодоверба, што е резултат на интимното партнерско насилство и сигурно не е причина за истото.

ДЕФИНИЦИИ И ТЕОРЕТСКИ ОБЈАСНУВАЊА НА ВАРИЈАБЛИТЕ

Слика за себе

Различни теоретичари ја дефинираат сликата за себе на различен начин и понекогаш терминот слика за себе се употребува синонимно со други термини како самопочит, себевреднување, себство, идентитет и др. Според Баумајстер (Baumeister, 2005) себството е можеби најширокиот термин, кој е исто така употребуван на различни начини, осврнувајќи се на многу делови од целокупниот сет на искуства и мисли. Меѓусебно заменливата употреба на термините слика за себе (self-concept) и себевреднување (self-esteem) од страна на истражувачите го открива недостатокот на консензус за различните улоги на секој концепт. Оваа конфузија произлегува од тензијата помеѓу функциите, себопис (за сликата за себе) и самопроценка (за себевреднувањето). Дискрепанцата не е целосно разрешена бидејќи истражувањата за сликата за себе се потпираат на мерки за самоизвестување кои ги вклучуваат и себописот и самопроценката (Burgne, 1996; според Pienaar, 2008).

Сликата за себе е составена е од претстави, претпоставки, верувања, знаења, оценки и други компоненти и се пројавува во одговорот на прашањата: „Кој сум јас?“ или „Каков сум јас?“ (Јанакос, 2018) или Каде припаѓам? Што можам? Што смеам? Што сакам да постигнам? Каков би сакал да бидам? и сл. (Такашманова-Соколовска, 1994).

Според Маркус и Вулф (Markus & Wurf, 1987) сликата за себе игра улога во интерпретирање и организирање на активностите и искуствата релевантни за индивидуата; има мотивациски последици, обезбедува стандарди, планови, правила и скрипти за однесување; и се прилагодува како одговор на предизвиците од социјалното опкружување. Таа не се состои од многубројни независни и

поединечни одговори, туку претставува обликувана целина, која иако е флуидна, односно се менува под влијание на нови елементи или доживувања, секогаш го задржува обележјето на организиран и обликуван конструкт (Такашманова-Соколовска, 1994).

Првиот чекор во формирањето на сликата за себе е учењето да се разликува помеѓу сопственото тело и останатиот дел од светот. Новороденчето постепено ги учи границите на сопственото тело и долго време себството е изедначено со телото. До возраст од околу 15 месеци во процесот на диференцијација на себе си од околината преовладуваат сензо-моторни и афективни механизми, понатамошното сознавање за себе се структурира вклучувајќи го името, полот, возраста (Такашманова-Соколовска, 1994) и затоа овие категории се едни од првите состојки на сликата за себе. Во текот на втората година од животот децата почнуваат да разбираат дека тие треба да се конформираат на надворешни стандарди и правила, и тие почнуваат да ги евалуираат своите дејствија наспроти надворешните стандарди (Kagan, 1981, според Baumeister, 2005). На две годишна возраст, детската слика за себе почнува да вклучува и активни вештини и прва ваква вештина која има влијание врз сликата за себе е способноста да одат (Erikson 1968; Mahler, Pine & Bergman 1975, според Baumeister, 2005). На возраст помеѓу 3 и 5 години, сликата за себе кај децата изгледа дека истакнува вештини и способности, а веќе на возраст помеѓу 6 и 12 години, кога детското чувство за компетентност и контрола има тенденција на зголемување, започнува концепцијата на себството како нешто внатрешно и скриено. Постарите деца почнуваат да развиваат идеи за себството повеќе во психолошка смисла, вклучувајќи мисли, чувства и намери, кои го надминуваат исклучиво физичкото себство (Mohr 1978, според Baumeister, 2005). Кон (Кон, 1992, според Такашманова-Соколовска, 1994) правејќи преглед на развојот на сликата за себе во адолесценцијата врз основа на резултатите од многубројни истражувања заклучува дека со возраста се зголемува адекватноста на самооценката, а расте и когнитивната сложеност и диференцираност на описно-репрезентациските

аспекти присутни во сликата за себе. Моралните прашања и дилеми стануваат значајни и адолесцентите се обидуваат да ја засноваат сопствената слика за себе на цврст сет од вредности, често во облик на универзални или апстрактни принципи (Baumeister, 2005). Во сликата за себе доаѓа до вклучување на идеолошки верувања, како религиски, политички и филозофски погледи (Montemayor & Eisen, 1977, според Baumeister, 2005).

Вилијам Џејмс (William James, 1910, според Epstein, 1973) еден од првите психолози кој опширно пишува за себството (self), идентификува два фундаментално различни пристапи, еден во кој на себството се гледа како на сознавач или има извршна функција и другиот во кој се гледа како на објект кој се осознава. Тој идентификува дека себството како објект на осознавањето се состои од билошто што индивидуата смета дека и припаѓа на неа, и ова вклучува материјално себство, социјално себство и спиритуално себство (James, 1910, според Epstein, 1973). Овие аспекти можат да ја евоцираат, да ја зголемат или да ја намалат самопочитта и се во динамска интеракција за да ни овозможат да бараме себеодржување и себеунапредување (James, 1910, според Pienaar, 2008).

Џејмс, Кули, Мид и други гледале на мислите и претставата за себе како на мост помеѓу социјалните настани кои се случуваат надвор од индивидуата (вклучувајќи и интерперсонални интеракции и општество во поширока смисла) и мислите, чувствата и однесувањата на индивидуата (Leary, 2007).

Кули (Cooley, 1902, според Epstein, 1973) го претставува концептот на „огледално себство“ (looking-glass self), кој се однесува на перцепирањето на особата на самата себе на начинот на кој другите ја перцепираат. Тој ја потенцира важноста на субјективното интерпретирање на фидбекот добиен од страна на другите луѓе, како главен извор на знаењето за себе (Cooley, 1902, според Gecas, 1982). Мид (Mead, 1934, според Epstein, 1973) го проширува овој концепт и забележува дека сликата за себе се развива во социјална интеракција, како израсток на загриженоста на индивидуата за тоа како другите реагираат на

него/неа. Тој ја воведува идејата за „генерализиран друг“ со која се наведува дека индивидуата не само што ги вреднува одговорите од другите значајни во неговиот/нејзиниот живот, туку дека претпоставените мислења на цела една група на која индивидуата може да и припаѓа, се исклучително важни (Mead, 1934, според Pienaar, 2008).

Според Крејвен и Марш (Craven & Marsh, 2003) првичното гледање на конструктот на сликата за себе како еднодимензионален, е надминато со помош на истражувањата од изминатите три декади, кои јасно покажуваат дека сликата за себе има повеќедимензионална и хиерархиска природа и дека процесите на овој конструкт се сложени. Во таа насока и Хати (Hattie, 2004) наведува дека и покрај успехот во разбирањето на повеќедимензионалната природа на сликата за себе, сепак сеуште имаме помалку знаење за процесите кои ги поврзуваат овие различни димензии или за да се формира разбирање како личноста ја концепира сликата за себе или за да се направат предвидувања како личноста ќе реагира имајќи ја во предвид изграденоста на и компетентоста во поглед на различните димензии на сликата за себе. Хати потенцира дека врските/поврзаноста, значајноста и проценувањето на овие димензии, се далеку позначајни отколку димензиите сами по себе.

Според Шавелсон, Хабнер и Стантон (Shavelson, Habner & Stanton, 1976, според Shavelson & Bolus, 1982) сликата за себе, широко дефинирана, ја претставува перцепцијата на личноста за него или неа самата, а за перцепциите наведуваат дека се формираат преку искуството на особата со и интерпретацијата на неговата/нејзината околина, и се под особено влијание на поткрепувањата, евалуациите на другите значајни, и атрибуциите за сопствените однесувања од страна на самата особа. Според Шавелсон и Болус (Shavelson & Bolus, 1982), постојат 7 компоненти според кои може да се дефинира конструктот на сликата за себе: 1) Тој е организиран и структуриран на начин што луѓето можат да ги категоризираат големиот број на информации кои ги имаат за самите нив, и да ги поврзат овие категории една со друга; 2) Тој е повеќедимензионален и посебните

димензии рефлектираат категоријален систем усвоен од страна на индивидуата и/или споделен помеѓу група; 3) Тој е хиерархиски, со перцепциите на однесувањето на основата, движејќи се кон заклучоци за себе во подобласти, академски и неакадемски области, се до генералната слика за себе; 4) Генералната слика за себе е стабилна, меѓутоа како што се спуштаме по хиерархијата, сликата за себе, станува се повеќе ситуациски специфична и како последица помалку стабилна; 5) Сложеноста на сликата за себе се зголемува како што индивидуата се развива од раното детство до зрелите години; 6) Има и описна и евалуациска димензија така што индивидата може да се опише себеси (Јас сум среќен/а) и да се евалуира себе (на пр. Дobar/а сум во училиште); и 7) Може да се разликува од други конструкти како на пример академско постигнување.

Според Лери (Leary, 2007) голем дел од популарноста на себството како објаснувачки конструкт произлегува од теориите кои ги припишуваат човечките мисли и однесувања на мотивите на себството (self-motives), како што се мотивите за себевеличење (self-enhancement), за себепотврда (self-verification), за проширување на себе (self-expansion) или за проценка на себе (self-assessment),. Иако се разликуваат во одредени специфичности, овие пристапи претпоставуваат дека човечката мисла и дејствување се под влијание на мотивите за одржување или промовирање на одредена слика за себе (Leary, 2007). Според Баумастер, (Baumeister, 2005) трите главни мотиви кои ја обликуваат потргата по знаење за себе се: мотив за проценка на себе, односно желбата да се добијат точни информации во врска со себе, мотив за себепотврда, односно да се добие потврда за она што индивидуата веќе го знае или верува во врска со себе и мотив за себевеличење, односно да се слушнат позитивни, поволни работи за себе.

Три видови на теории објаснуваат како сликата за себе функционира и како се одржува, разликувајќи се меѓусебе во поглед на основата со која себството се споредува, односно дали е тоа некој стандард на себството, дали се тоа други индвидуи или пак други групи (Crisp & Turner, 2010). Теоријата на контрола преку саморегулација (control theory of self-regulation) и теоријата за дискрепнца кај

себството (self-discrepancy theory) се фокусираат на следење на сопственото однесување и споредба со стандарди на себството. Кај теоријата на контрола преку саморегулација, Карвер и Шиер (Carver and Scheier, 1981, 1988, според Crisp & Turner, 2010) дефинираат четири чекори и тоа: тестирање, изведба, тестирање и излез, преку кои индивидуата проверува дали успеала преку промена во однесувањето да се доближи до некој сопствен стандард. Во теоријата за дискрепнца кај себството, Хигинс (Higgins, 1983, според Markus & Wurf, 1987), појаснува дека мотивација за промена доаѓа од свесноста за несовпаѓањето помеѓу некој стандард на себството и актуелното себство или пак помеѓу актуелното и идеалното себство или делот од себството кој се однесува на нашето разбирање за тоа какви треба да бидеме. Хигинс (Higgins, 1987, според Crisp & Turner, 2010), се фокусира на свесноста за дискрепанцата, но и на емоционалниот одговор на ваквата дискрепнца. Хигинс и соработниците (Higgins, 1985, 1986, според Markus & Wurf, 1987), прецизираат дека несовпаѓањето помеѓу актуелното и идеалното себство е поврзано со депресија, а несовпаѓањето помеѓу актуелното себство и делот од себството кој се однесува на нашето разбирање за тоа какви треба да бидеме, е поврзано со анксиозност. Теоријата на социјална споредба (social comparison theory) и моделот за одржување преку самоевалуација (self-evaluation maintenance model) ги нагласуваат придобивките за сликата за себе од споредбата со други индивидуи (Crisp & Turner, 2010). Фестингер (Festinger, 1954, според Corcoran, Crusius & Mussweiler, 2011) ја заснова својата теорија на социјална споредба на девет хипотези и ја допрецизира со осум резултати и осум отстапувања, со цел да разјасни како се развиваат нашите ставови и способности како резултат на споредбата на себеси со други. Споредбите може да предизвикаат промена во ставовите или способностите на индивидуата, и најверојатно оваа промена оди во насока на униформност (т.е. асимилација), а количината на промени во голема мерка зависи од важноста, релевантноста и привлечноста на групата за споредба (Corcoran, Crusius & Mussweiler, 2011). Тесер (Tesser, 1988, според Crisp & Turner, 2010) во моделот за одржување преку самоевалуација утврдува два процеси кои помагаат да се одржи позитивна слика за себе:

социјална рефлексија (здобивање со себевреднување преку постигнувањата на другите) и социјална споредба (споредба на нашите постигнувања со постигнувањата на другите). На крај теоријата за социјалниот идентитет (social identity approach) која според Хогс, Абрамс, Отен и Хинкл (Hogg, Abrams, Otten & Hinkle, 2004) разликува личен и социјален идентитет, првиот е поврзан со идиосинкратски карактеристики кои се специфични само за особата, а социјалниот со припадноста во различни групи. Според Хогс и Абрамс (Hogg & Abrams, 1988, според Crisp & Turner, 2010) кога припадноста кон одредена група е значајна, тогаш социјалниот идентитет доминира во однос на личниот идентитет и нормите поврзани со таа група силно влијаат на начинот на кој особата размислува и се однесува.

Според Крејвен и Марш (Craven & Marsh, 2003) универзалната значајност на сликата за себе и мултидисциплинарниот интерес се потенцираат со редовноста со која подобрувањето на сликата за себе се идентификува како главен фокус во различни контексти како образование, детски развој, ментално и физичко здравје, социјални услуги, индустрија и спорт/вежбање. Подобрувањето на сликата за себе се смета дека е неопходно за зголемување на човечкиот потенцијал уште од почетните фази на развојот и училишното постигнување, за физичкото/менталното здравје и добросостојбата, до аспирации за иднината и подобро вработување и друг придонес за општеството. Спротивно од тоа според Браден (Braden, 1994, според Craven & Marsh, 2003) сиромашната слика за себе може да придонесува кон задушвање на човечкиот потенцијал, односно може да доведе до депривација, академски неуспех, депресија, самоубиство, насилство, криминалитет и многу други општествени проблеми. Според Јанаков (2018), истражувањата за себепочитувањето (општото себевреднување/себеценење) покажуваат различни и понекогаш спротивставени резултати, од една страна се тврдењата дека посебно ниското себеценење е причина за бројни негативни лични, меѓучовечки и општествени појави, потоа дека себепочитувањето е глобален, но умерен предиктор на бројни појави како здравје, добросостојба,

работа, меѓучовечки врски, антисоцијално и криминално поведение, финасиски успех, и на крај дека понови сериозни истражувања укажуваат на тоа дека себеценењето е важна, но не најважна лична составка и дека ниското себеценење има негативни последици, но негативни последици има и високото себеценење, односно нарцизмот.

Локус на контрола

Според Скинер (Skinner, 1996) контролата е значајна за психолошкото функционирање и декади на истражувања во социологијата и психологијата покажуваат дека чувството на контрола може да даде грубо предвидување за физичката и менталната добросостојба (Baltes & Baltes, 1986, Bandura, 1989, Brim, 1974, Fiske & Taylor, 1991, Gurin & Brim, 1984, Lachman & Burak, 1993, Lefcourt, 1981, 1982, 1983, Rodin 1986, според Skinner, 1996), а можеби дури и за долговечноста (Langer & Rodin, 1976, Seligman, 1991, според Skinner, 1996). Истражувачите користат различни конструкти за да ја опишат контролата. Големiot број на термини иако се различни сепак се меѓусебно поврзани и делумно се преклопуваат. Скинер (Skinner, 1996) ги дели на оние кои во себе го вклучуваат зборот контрола на пр. лична контрола, чувство на контрола, локус на контрола, когнитивна контрола, викариска контрола, примарна контрола, секундарна контрола, контрола на дејствување, контрола на одлучување, илузија на контрола, предвидлива контрола итн. и на оние кои експлицитно не го вклучуваат во себе зборот контрола, но сепак се блиску поврзани ако не и идентични на пр. беспомошност, ефикасност, агентност, ефективност, автономност, самоодредување, компетенција, каузална атрибуција, веројатност за успех, одговорност, вина, очекуваност на исход итн.

Ротер (Rotter 1966; според Wilson, 1985) го опишува конструктот локус на контрола на следниот начин: кога субјектот перцепира дека по некое негово дејство следи поткрепување, кое не зависи целосно од неговото дејствување, тогаш тоа типично се перцепира како резултат на среќа, шанса, судбина, како под контрола на моќни други или како непредвидливо поради големата комплексност на силите кои го опкружуваат. Според Ротер (Rotter 1966; според Wilson, 1985) кога настанот се интерпретира на овој начин од страна на индивидуата, ова го именуваме како верување во надворешен локус, а ако лицето перцепира дека

настанот зависи од неговото однесување или од неговите релативно стабилни карактеристики, ова го нарекуваме верување во внатрешна контрола. Лефкорт (Lefcort 1976, според Shires, 1981) на локусот на контрола гледа како на ограничена самопроценка која го одредува степенот до кој особите гледаат на себе како на моќни во одредување на животните настани. Луѓето со внатрешен локус на контрола генерално веруваат дека тие се првенствено одговорни за и имаат контрола врз тоа што им се случува; луѓето со надворешен локус на контрола генерално веруваат дека претежно другите луѓе или сили надвор од нив самите ги одредуваат главните настани во нивниот живот (Darshani, 2014).

Премисата на теоријата за социјално учење е дека индивидуалните дејствија се предвидуваат врз основа на индивидуалните очекувања за поткрепување, перцепираната вредност на поткрепувањето и ситуацијата во која индивидуата се нашла (Kormanic & Rocco, 2009). Поткрепувањето делува во насока на зајакување на очекуваноста дека по одредено однесување или настан во иднината ќе следи поткрепувањето (Rotter, 1966, според Kormanic & Rocco, 2009). Очекуваноста е еднаква на вредноста на поткрепувањето (Lefcourt, 1976, според Kormanic & Rocco, 2009).

Локусот на контрола не е поврзан само со верувањата за контролата над околината туку се смета дека влијае и на процесот на проценување и на преземањето на стратегии за справување со стрес. Еден од главните ефекти на локусот на контрола на субјективната добросостојба лежи во тоа како влијае на стратегиите за справување (Brandtstadter & Baltes-Gotz, 1990, според Stocks, April & Lynton, 2012). Локусот на контрола заедно со други аспекти на личноста (како на пр. конструктивното размислување, самодовербата, снаодливоста, самоефикасноста, оптимизмот, отпорноста) влијаат на различни фактори во ситуацијата на справување: на спектарот справувачки одговори за кои се размислува да бидат применети, интерпретацијата на стресниот настан и на напорите вложени во справувањето (Darshani, 2014).

Надворешниот локус на контрола е поврзан со повисоки нивоа на стрес и се забележува дека доживувањето на стрес често е поттинкато од перцепцијата на индивидуата дека ситуацијата е надвор од рамките на нејзините способности за справување и дека продолжениот стрес има негативни ефекти врз субјективната добросостојба (Garber & Seligman, 1980; Grob, 2000, според Stocks, April & Lynton, 2012). Некој со внатрешен локус на контрола кој верува дека ситуацијата е во рамки на неговата контрола може да ја смета истата ситуација за стимулирачка (Owusu-Ansah, 2008, според Stocks, April & Lynton, 2012).

Забележано е дека луѓето со внатрешна контрола активно манипулираат со нивните околии, така што делуваат за да преземат контрола врз настаните и да ги променат незадоволувачките услови. Спротивно на тоа, индивидуите со надворешен локус на контрола се чувствуваат немоќни да ги контролираат нивните успеси или неуспеси и така не се во можност да се тргнат себеси од незадоволувачки ситуации (Nielsen, 1987; Kulshresta & Sen, 2006, според Stocks, April & Lynton, 2012).

Ротер (Rotter, 1975, според Kormanic & Rocco, 2009), поттикнат од конфузијата и погрешната употреба на конструктот локус на контрола, по првичното дефинирање обезбедува дополнителни разјаснувања, и тоа дека: конструктот е насочен кон одредување на генерализирана тенденција кај индивидуите за внатрешност наспроти надворешност и дозволува предвидување на однесувањето во голем број на различни ситуации (генерализирано) меѓутоа на ниско ниво, и не може да се користи за предвидување на специфични однесувања; ја нагласува потребата од третирање на варијаблата, вредност на поткрепувањето, како посебна варијабла; и на крај дека скалата за мерење на внатрешен-надворешен локус на контрола претставува континуум, а за позиционираноста на индивидуата на континуумот вели дека е динамична, и сама по себе не е ниту лоша ниту добра.

Родов идентитет

Со оглед на тоа дека родот на една индивидуа влијае на многу од основните аспекти на нејзиниот живот, како рекреативски, академски, професионален, релативски, се чини веројатно дека поголемиот дел од луѓето посветуваат барем одредено време за да размислат за својот родов идентитет. Мажественоста и женственоста, или нечиј родов идентитет се однесува на степенот до кој особите се прецепираат себеси како машки или женски имајќи го во предвид тоа што значи да си машко или женско во едно општество (Stets and Burke, 2000). Општествено споделените дефиниции за родот се засноваат на дихотомизиран поглед на родот, односно мажи и жени, мажественост и женственост и истите се третирали како меѓусебно исклучиви, спротивставени полови на општественото и индивидуалното искуство.

Родот може да се разбере на две нива, на макро ниво, како позиција во социјалната/општествената структура (Ridgeway, 1993, според Stets and Burke, 1996) и на микро ниво, како идентитет кој особите го усвојуваат (Burke, 1989, Burke, Stets & Pirog- Good, 1988, Burke & Tully, 1987, според Stets and Burke, 1996). Кога родот се концептуализира како позиција во социјалната/општествената структура, прашањето е како одредена класа на индивидуи (било мажи или жени) се однесува или е третиран во интеракција, имајќи ги во предвид очекувањата прикачени за нивниот статус. Кога се испитува единствено овој аспект на родот, можат да се покренат прашањата за моќ и нееднаквости помеѓу половите (Stets and Burke, 1996). Кога го концептуализираме родот како идентитет, тогаш ги испитуваме значењата за машко и женско на индивидуите кога се тие рефлексивни, и како овие нивни значења го водат однесувањето во интеракција (Stets and Burke, 1996). Во проучувањето на родот единствено како идентитет, тој е третиран како индивидуална карактеристика. Според овие автори проучувањето на родот треба да се прави со земање на предвид и на двата аспекти и статусниот и

идентитетскиот, бидејќи тие симултано се создаваат и се одржуваат во интеракција.

Теориите за природата на родовиот идентитет се разнолики и често се засновани на контрадикторни епистемолошки претпоставки. Биолошките тероии се фокусираат на потеклото, односно поспецифично степенот до кој родовиот идентитет е внатрешна, биолошки одредена карактеристика на индивидуата, наспроти теориите кои нагласуваат дека родовиот идентитет се конструира преку социјални интеракции и структури (Warner, 2016).

Меѓу првите личносни и психијатриски пристапи кон родовиот идентитет е психоаналитичката теорија на Фројд, која ги потенцира биолошките разлики помеѓу полово назначените категории (мажи и жени) и укажува на последиците од овие разлики на психолошкиот развој (Eagly, Beall & Strenberg, 2004, според Tate, 2014). Основната идеја била дека машко-женските психолошки разлики се природни, длабоко вкоренети и имаат значајни психолошки и општествени последици (Shields & Dicicco, 2011). Иако Фројд имплицитно дискутира дека делови од родот, поточно психолошките искуства на идентитетот се развиваат и не се фиксирани од самото раѓање, сепак целата перспектива од започнување со биолошките разлики помеѓу мажите и жените и употребата на истите како почетно скалило за градење на теории за индивидуални разлики станувала актуелна и модерна во тоа време, а опстојува и до денес (Tate, 2014). Идеите на Фројд за развојот на родовиот идентитет и идеите блиски на неговата имаат влијание врз развојната психологија, каде фокусот е на стекувањето на родовиот идентитет и неговата константност, и врз психијтаријата, каде пак фокусот е на механизмите преку кои индивидуата го стекнува родовиот идентитет на нормативен и ненормативен начин (Tate, 2014).

Традиција во истражувањата на родов идентитет заснован на маскулини и феминини атрибути започнува во 1936 година со психолошкиот тест на Терман и Мајлс (Terman and Miles, 1936, според Stets and Burke, 1996), кој се фокусира на

родовите разлики во личноста. Маскулиноста и фемининоста биле концептуализирани како личносни црти кои се својствени, природни и со тоа здрави за мажите и жените (Stake & Eisele, 2010). Овој метод на селектирање ајтеми и нивно бодување давал единствен биполарен маскулин-феминин континуум (Wood & Eagly, 2015). Ваквата концептуализација на маскулиноста и фемининоста како биполарен конструкт била генерално прифатена до 1970-тите, кога феминистичките теоретичарки почнуваат да ги одвојуваат маскулиноста и фемининоста од биолошкиот пол (Stake & Eisele, 2010).

Когнитивно-развојната теорија за родовиот идентитет на Колберг претставува модел со фази на родовиот идентитет кои откриваат различни слоеви на родовото искуство низ времето. Според Колберг (Kolhberg, 1996 според Tate, 2014) првата фаза од оваа процесна теорија се фокусира на самокатегоризирањето на детето во однос на назначувањата добиени од другите во животот на детето при раѓањето, и се нарекува родов идентитет. Втората фаза трае од третата до седмата година и се однесува на родовата стабилност, бидејќи децата почнуваат да сфаќаат дека нивниот пол, а со тоа и родовиот идентитет во оваа теорија, ќе биде траен (Kolhberg, 1996 според Tate, 2014). Последната, трета фаза, се однесува на родовата постојаност.

Повеќето развојни психолози ја потенцираат улогата на социјализацијата и учењето (Bandura, 1977, Kagan 1964, Michel, 1964, според Eagly & Wood, 2013), а социјалните психолози и психолозите што ја проучуваат психологијата на личноста, ги потенцираат стереотипите, нормите, идентитетите, и улогите кои ја подржуваат родовата диференцијација во когницијата и социјалното однесување (Bem, 1974, Deaux, 1984, Eagly, 1983, Spence and Helmreich, 1978, според Eagly & Wood, 2013). Тие се фокусираат на улогата која социјалните процеси ја играат во развојот на родовите улоги, односно на однесувањата, ставовите и цртите кои функционираат како израз на родовиот идентитет. Теориите на социјално учење, наведуваат дека родовите улоги се развиваат врз основа на учење по модел, особено од возрасни од истиот пол, како и врз основа на учење со награди и казни

(Warner, 2016). Социјалниот притисок, кој се врши преку награда за конформирање на родовите улоги и потенцијална казнува за неконформирање кон истите, силно поттикнува родово стереотипно однесување без оглед на преференците и вредностите на индивидуата.

Итали (Eagly, 1987, според Stake & Eisele, 2010) во својата теорија за социјално учење наведува дека различните социјални улоги го даваат примарното објаснување за родовите разлики во однесувањето, повеќе отколку биолошкиот пол. Таа објаснува дека родовите улоги, директно и индиректно влијаат на родовите разлики во однесувањето, односно кога индивидуите се конфомираат и дејствуваат во согласност со нивните родови улоги, директно ги потврдуваат стереотипите за тоа што е природно за мажите и жените, а искуството со кое се здобиваат при играње на нивните општествени улоги, индиректно го обликува нивното однесување, со тоа што влијае на сигурноста во и вреднувањето на одредени професии, односи и социјални вештини (Eagly, 1987, според Stake & Eisele, 2010).

Константинопол (Constantinople, 1973 според Tate, 2014) ја става под знак прашалник корисноста од третирањето на родовиот идентитет како еден контиум со маскулност и фемининост на двата краја од истиот, и со тоа отвора нови можности за разбирање на родовиот идентитет. Бем и Спенс (Bem, 1974, Spence et.al, 1975, Spence and Helmreich, 1978, според Wood & Eagly, 2015) артикулираат нова рамка во која маскулиноста и фемининоста сочинуваат две посебни димензии, а презентираниите ајтеми за проценка на маскулиноста и фемининоста не се хетерогени во содржината, туку се состојат само од личносни црти изведени од културолошките стереотипи за мажите и жените. Така овие инструменти ја оценуваат личната аспирација на индивидуата кон посакувани личносни црти кои се стереотипни или за мажите или за жените и го отргнуваат родовиот идентитет од поранешното биполарно линеарно врамување и овозможуваат истражување на андрогинијата или комбинацијата од маскулни и феминини квалитети (Bem and Lewis 1975 според Wood & Eagly, 2015).

Феминистичкото движење одиграло значајна улога во развојот на теориите за родот и родовиот идентитет. Психолозите со феминистичка ориентација ги поврзале женската улога и општествено санкционираните ограничувања на однесувањето на жените, со поширокот систем на патријархална доминација (Stake & Eisele, 2010). Андрогинијата и андрогините идентитети, за кои се застапувала Бем, биле во согласност со феминистичкото одбивање на традиционалните родови улоги и истовременото промовирање на важноста на феминините црти и вредности. Според Стејк и Ајзел (Stake & Eisele, 2010) она што раните феминистички теротичар(к)и не успеале да го увидат, е дека родовата опресија е нераскинливо поврзана со други системи на опресија, како класа и раса.

Според Ворнер (Warner, 2016), теориите на Вест и Зимерман и на Џудит Батлер, ја отфрлаат претпоставката за родот како збир на црти со фиксно потекло, и наместо тоа се фокусираат на перформативната, флуидна природа на родовиот идентитет. Според овие теории родот е еден аспект од идентитетот на луѓето, кој како и другите аспекти, се формира и се одржува преку повторени изведби и последователни поткрепувања (Goffman, 1959, Pearson and VanHorn, 2004, според Eckestein, 2011). Според теоријата на Вест и Зимерман (West & Zimmerman, 1987 според Warner, 2016), родот е изведба која ги обликува мажите и жените, односно дека не постои есенцијално „машко“ и „женско“ туку дека луѓето се вклучуваат во рутински изведби за да ги креираат и диференцираат и двете. Според Батлер (Butler, 2006, според Eckestein, 2011) родот се постигнува преку социјални дејствија во ситуации кои постојано се менуваат во согласност со родот и односите на моќ. Кога индивидуите одбираат да се однесуваат индикативно на родовите улоги и да инвестираат идентитетски ресурси за да ги одржат тие улоги, тие демонстрираат посветеност на одреден родов идентитет (Burke and Reitzes, 1981, Butler, 2006, според Eckestein, 2011). Овие теории ја нагласуваат и функцијата на родот во одржувањето на социјалната/општествена структура на нееднаков пристап до ресурси и моќ, односно дека преку родовиот идентитет ваквата социјалната/општествена структура се интернализира и индивидуите ја користат

нивната идентификација како помош при придвижувањето кон местото каде припаѓаат во оваа структура. Затоа според Ворнер (Warner, 2016), ваквите согледувања на родот носат во себе голема потенцијал за оспорување хетеро-патријархалните структури на моќ, пред се со тоа што оставаат простор за креирање и постоење на нови родови идентитети надвор од пропишаните, и со тоа можност за спротивставување на социјалниот притисок за интернализирање на нееднаквата структура на моќ.

Значајно е да се разликува родовиот идентитет, како што е погоре дефиниран од другите концепти поврзани со родот, како *родови улоги* кои претставуваат споделени очекувања за нечие однесување во зависност од родот на таа особа; *родови стереотипи* кои се споделени гледишта за личностите црти кои најчесто се врзуваат со нечиј род, како на пример инструменталност кај мажите и експресивност кај жените (Spence and Helmreich, 1978; според Stets and Burke, 2000); и *родови ставови* кои што претставуваат гледишта за другите или пак ситуации кои вообичаено се поврзуваат со нечиј род како што се „женско“ размислување во смисла на грижа за другите и „машко“ размислување во смисла на правда (Gilligan, 1982; според Stets and Burke, 2000). Дополнително родовиот идентитет треба да се разликува од сексуалната ориентација, која се однесува на полот на оние кон кои индивидуата чувствува сексуална или романтична привлечност (APA, 2012).

РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА

Квантитативни истражувања

Во емпирискиот преглед на околу 50тина студии кои се фокусирани на факторите поврзани со одлуката за напуштање или враќање, со процесите вклучени во окончувањето на врската со насилниот интимен партнер, како и со предзвиците со кои малтретираните жени се соочуваат и нивната психолошка добросостојба во периодот после разделбата, Андерсен и Сандерс (Andersen & Saunders, 2003) прават јасна поделба на истражувањата на квантитативни и квалитативни. Во поглед на квантитативните истражувања авторите напоменуваат дека споредбата и разрешувањето на разликите во наодите помеѓу различните истражувања е отежнато од различните видови на варијабли кои се вклучени, селекцијата на примерокот, времето на мерење и операционализацијата на независните и зависните варијабли. Андерсен и Сандерс (Andersen & Saunders, 2003) најчестите предиктори од овие студии ги групираат во пет категории и тоа: а) природата на насилството, б) животната историја на жената, в) социо – психолошки фактори, г) надворешни ресурси и д) претходни стратегии за справување (Andersen & Saunders, 2003). Прегледот на квантитативните студии за останувањето/напуштањето, кои според нив имаат значаен придонес во продлабочувањето на знаењето за факторите кои влијаат на одлуката на жената да го напушти насилниот партнер, покажува дека варијаблите поврзани со приходите на жените имаат посилна предвидувачка моќ отколку психолошките во студиите со повеќе варијабли.

Родс и Мекензи (Rhodes & McKenzie, 1998) во својот преглед на истражувања кои се однесуваат на прашањето зошто малтретирните жените остануваат, прават широка поделба на причинските фактори во 5 групи, и тоа:

зачестеност и суровост на насилството, демографски варијабли, личност и психопатологија, когнитивни и бихејвиорални фактори, влијанија и ресурси на околината. Во делот на личност и психопатологија наведуваат дека дел од истражувањата се обидуваат да дефинираат или карактеристики уникатни за личностите на малтретираните жени или да идентификуваат тип на личност која толерира насилство, преку употреба на различни техники за проценка. Резултатите се различни и донекаде контрадикторни. Во заклучокот на овој дел тие наведуваат дека е јасно дека ниту личносните, ниту демографските варијабли имаат јасна предвидувачка моќ во одредувањето дали жената ќе остане или ќе го напушти насилниот партнер и дека не може да се најде единствена лична црта или група на карактеристики што можат да ја објаснат истрајноста на малтретираната жена во останувањето со насилниот партнер. Многу поверојатно е дека релативната хомогеност на психолошките профили на малтретираните жени може да рефлектира реакција на искуството на злоупотреба наместо карактеристики кои ги водат до тоа и ги држат во заробеништво на насилните врски.

Лернер и Кенеди (Lerner & Kennedy, 2000) во своето истражување ги поделиле жените во пет групи според статусот на врската/бракот со цел подобро да се разберат потенцијалните разлики во искуството на жените во различни временски моменти и тоа: жени во насилни врски, жени надвор од насилната врска најмногу до 6 месеци, жени надвор од насилната врска од 6 месеци до 1 година, жени надвор од насилната врска од 1 до 3 години и жени надвор од насилната врска 3 или повеќе години. Резултатите од ова истражување покажуваат дека динамичните психолошки варијабли како лична ефикасност, трауматски симптоми и справување, варираат во зависност од тоа дали жените биле во или излегле од врската и колку време е поминато откако ја напуштиле врската. Наодите од ова истражување укажуваат на тоа дека временскиот период од 6 месеци по напуштањето на врската/бракот може да биде психолошки најинтензивен и најранлив и дека во споредба со другите групи оваа е група е

уникатна во поглед на ниската сигурност во врска со напуштањето, големото искушение да се вратат, големите барања од справувачките капацитети, но исто така и во поглед на трауматските симптоми како нарушување на сонот, депресивноста и дисоцијативноста. Останува нејасно дали е ова поради дејствието на напуштање или пак поголемите симптоми се причината за напуштање. Жените кои од неодамна излегле од насилната врска може да се во опасност или да се соочуваат со предизвици поврзани со воспоставување на независност и може да ги користат сите справувачки ресурси за управување со барањата на тешкиот период (Lerner & Kennedy, 2000).

Во студијата на Онил и Кериг (O'Neill & Kerig, 2000) спроведена на примерок од 160 жени, поделни во две групи врз основа на тоа дали се во насилната врска или ја напуштиле, истражувана е врската помеѓу самообвинувањето, перцепираната контрола (контрола на настаните) и психолошкото прилагодување кај оваа група жени. Резултатите покажале дека жените кои биле во насилни врски повеќе се самообвинуваат и значајно пониска перцепирана контрола (O'Neill & Kerig, 2000). Повисоките нивоа на перцепирана контрола кај жените кои ја напуштиле насилната врска, според Онил и Кериг (O'Neill & Kerig, 2000) сугерираат дека перцепициите за контрола може да имаат значајно влијание врз одлуката на жената да ја напушти насилната ситуација. Дополнително, ова истражување покажало дека перцепираната контрола влијае на врската помеѓу физичката злоупотреба и прилагодувањето, бидејќи зголемувањето на оваа варијабла било поврзано со пониски нивоа на негативни симптоми.

Во своето истражување спроведено на 70 жени кои доживеале физичка злоупотреба, Клементс и Совни (Clements & Sawhney, 2000), го проучуваат влијанието на перцепциите за контрола и стилот на справување врз емоционалните реакции на семејно насилство, користејќи ја рамката на теоријата за безнадежност. Тие генерално откриле големи очекувања за контрола врз идна злоупотреба кај учесничките и поврзано со тоа пониско ниво на безнадежност,

односно заклучуваат дека ниското ниво на безнадежност се должи на големите очекувања на учесничките за контрола врз идната злоупотреба. Овој наод е во согласност со претходното откритие на истражувањето дека перцепцијата за поголема контрола предвидува пониски нивоа на депресија кај популацијата на жени жртви на насилство. Авторите понатаму предлагаат дека отсуството на безнадежност утврден кај нивниот примерок, можеби го рефлектира фактот дека учесничките избрале да побараат услуга од засолништата и со тоа очекувале подобра иднина.

Во 2004 Клементс и соработниците (Clements, Sabourin & Spiby, 2004), спроведуваат слично истражување на примерок од 100 жени, со додавање на варијаблата себевреднување. Целта била да се истражи влијанието на перцепциите за контрола и неефективно справување врз дисфорија, безнадежност и себевреднување, со употреба на рамката на теоријата за безнадежност, како и во истражувањето во 2000 година. Потврдно е добиено потврда дека големите очекувања за контрола кај малтретираните жени се поврзани со ниско ниво на безнадежност. Според теоријата на безнадежност, индивидуите кои очекуваат да имаат контрола врз важните животни исходи, нема да развијат генерализирано очекување за безнадежност, или вистинска безнадежност поврзана со депресија (Abramson *et al.*, 1989; според Clements, Sabourin & Spiby, 2004). Учесничките со големи очекувања за контрола врз идната злоупотреба може да не верувале дека е веројатно повторно да им се случи злоупотреба.

Бел, Гудман и Дутон (Bell, Goodman & Dutton, 2007) во својата лонгитудинална студија, следеле 206 жени жртви на интимно партнерско насилство во период од 1 година, со цел да го утврдат статусот на врската, емоционалната добросостојба (депресија, ПТСР и квалитет на живот), и доживувањето на насилство (физичко, психолошко и демнење). По иницијалното интервју (T1), испитаничките биле следени на секои три месеци (T2, 3, 4 и 5) во текот на годината. Врз основа на следењето на траекторијата на врската од T2 до T5, тие идентификувале 4 обрасци кај жените жртви и тоа: 1) целосно разделени,

2) заедно па разделени, 3) флуидни и 4) целосно заедно. Дополнително направиле уште една поделба во две групи, 1) целосно разделени (жени кои воопшто не се инволвирале со партнерот од Т2 до Т5) и 2) жени кои се заедно со партнерот во некој момент (жени кои биле инволвирани со партнерот во една или повеќе временски точки – заедно па разделени, флуидни и целосно заедно, како што се дефинирани во претходната поделба). Резултатите од ова истражување покажуваат од една страна дека различните траектории на врската се поврзани со различни нивоа на квалитет на живот, односно дека жените од групата целосно разделени имаат највисоко ниво на квалитет на живот после една година, споредено со жените кои имаат друга траекторија на врската. Од друга страна, наодите покажуваат дека нема значајни разлики помеѓу подгрупите со различни траектории во врската, во однос на менталното здравје. Во однос на доживувањето на насилство наодите покажуваат дека жените кои се целосно разделени трпат значајно помалку насилство во Т5, споредено со жените кои биле заедно со партнерот во некој момент, иако на почетокот на истражувањето во Т1 кај нив биле забележани највисоки стапки на сите облици на насилство. Подгрупата на жени кои се целосно заедно е втора со пониски стапки на доживеано насилство, и се разликува од групата на жени целосно разделени само по однос на психолошкото насилство. Кај подгрупата на жени која има флуидна траекторија на врската се забележуваат највисоки стапки на насилство.

Во своето истражување Ким и Греј (Kim & Gray, 2008) направиле селекција од 577 случаи на пријави за семејно насилство, со вклучување како испитанички само на оние жени кои пријавиле насилство од страна на нивните машки интимни партнери. Податоците за жртвите биле прибирани во три временски интервали, и тоа: 1 недела, 6 месеци и 12 месеци по пријавата за семејно насилство. Бројот на испитанички кои го поминале интервјуирањето по една недела бил 477 (81%), по 6 месеци бил 438 (76%) и по 12 месеци 416 (72%). Целта на истражувањето била да се испита влијанието на 4 фактори врз одлуката на жената да остане или да го напушти насилниот партнер: финансиска независност, историја на сведоштво на

насилство помеѓу родителите, психолошки фактори и полициска реакција на пријавата за семејно насилство. Резултатите од оваа студија покажуваат дека психолошките карактеристики на жените се тесно поврзани со нивните одлуки за напуштање, односно дека жените кои имаат повисоко себевреднување и поизразен внатрешен локус на контрола е поверојатно да напуштат. По однос на финасиската независност, наодите од ова истражување покажале дека финасиската зависност е една од примарните причини зошто жените не напуштаат.

Истражувањето на Идемудија (Idemudia, 2009) покажало дека промената во сликата за себе пред и по претрпното насилство била голема. Пред да бидат злоупотребувани жените генерално позитивно се процениле себеси во скоро сите димензии (пр. храбри, чесни, самоуверени, компетентни, привлечни, способни, задоволни, активни, добри, здрави, пријатни и чисти итн). За жал сликата за себе по злоупотребата покажала негативна самопроцена како нечесни, со недостаток на самоувереност, некомпетентни, непривлечни, зависни, несреќни, неспособни, недружељубиви, незадоволни, пасивни, тажни, грди, болни и непријатни. Во поглед на влијанието на демографските карактеристики како возраст, брачен статус, ниво на завршено образование, вид и траење на насилство врз сликата за себе во ова истражување е најдено дека само возраста нема значајно влијание. Со други зборови мажените жени имале понегативна слика за себе од немажените жени, жените со средно образование имале понегативна слика за себе од жените со пониско образование, жените кои подолго време биле злоупотребувани имале понегативна слика за себе од оние кои биле малтретирани пократко време, жените жртви на семејно насилство кои искусиле повеќе физичка злоупотреба имале понегативна слика за себе од оние кои биле психолошки злоупотребувани (Idemudia, 2009).

Во една студијата на Шеикх, Кулае и Рахнатизадех (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh, 2013) дизајнирана за да се споредат разведени и неразведени жени кои доживеале семејно насилство, земени се во предвид диференцијацијата на

себството и сликата за себе. Резултатите од споредбата помеѓу овие две групи од по 80 жени покажала дека разведените жени имат повисоко себевреднување споредено со групата на жени кои не се разведени. Жените со ниско себевреднување може да се дефинираат себеси повеќе од аспект на нивните врски со другите и според тоа се помалку волни да се откажат од тие врски, дури и во случај да се изложени на интерперсонално насилство (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh, 2013). Спротивно, жените со повисоко себевреднување не само што се помалку склони да се дефинираат себеси од аспект на нивните врски со другите, туку тие исто така е поверојатно да ја интерпретираат било која навреда како неконзистентна со нивната перцепирана сопствена вредност и според тоа како посериозна, отворена и намерна (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh, 2013). Се чини дека жените кои доживеале семејно насилство и имаат подобра слика за себе, се разочаруваат што промената во однесувањето на нивниот партнер не се случува и покрај често вложениот напор од нивна страна во таа насока. Па така тие решаваат да ја напуштат насилната врска и покрај ефектот од разводот врз нивните деца (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh, 2013).

Ворен и Ленинг (Warren & Lanning, 1992) ги испитувале разликите во родовиот идентитет, потребата за контрола и социјална вклученост, помеѓу две изедначени групи од по 33 жени, кои побарале советување во засолниште или во установа за ментално здравје. Поделбата била направена врз основа на тоа дали жените доживеале или не злоупотреба од актуелниот брачен партнер. Резултатите покажале дека во групата на жени кои доживеале насилство многу пофреквентен бил феминин родов идентитет, додека кај групата на жени кои не доживеале насилство пофреквентни биле маскулин и андрогиниот родов идентитет. Во поглед на интерперсоналната контрола, двете групи не се разликувале во поглед на мерката за изразена контрола, но значајно се разликувале во поглед на мерката за посакувана контрола. Овој податок укажува дека малтретираните жени се потолерантни кон контролата од другите, и дека повеќе ќе реагираат на настаните во нивниот живот отколку самите да ги иницираат.

Џонсон (Johnson, 1992), спровела истражување над 426 жени кои побарале помош од засолниште за малтретирани жени, со цел да ја следи улогата на економските, ситуациските и психолошките корелати во процесот на донесување на одлука околу напуштањето на насилниот партнер. Користејќи ја теоријата на размена како теоретски модел, Џонсон (Johnson, 1992) во својата анализа открива дека малтретираните жени е поверојатно да се вратат дома кај насилникот кога (1) годишниот семеен приходот е голем, (2) тие се невработени, (3) биле жртви на тешка злоупотреба и (4) имаат негативна слика за себе.

Фриш и Мекензи (Frisch & MacKenzie, 1991), прават споредба на одредени когнитивни и ситуациски димензии помеѓу жени кои порано биле малтретирани и жени кои се хронично малтретирани, вклучувајќи вкупно 46 жени во двете групи. Наодите од ова истражување покажале дека жените кои се хронично малтретирани имаат потрадиционални ставови во однос на улогата на жените, пониска самодоверба, надворешен локус на контрола, пониско образование, помалку е веројатно да бидат вработени и да добијат советување и страдале од помалку инциденти со сериозни телесни повреди.

Елингтон и Маршал (Elinngton & Masrhal, 1997) спровеле истражување на примерок од 93 жени кои биле психолошки малтретирани и ги поделиле во три групи во зависност од интензитетот на насилството (група која трпела само психолошко насилство, група која трпела умерено насилство и група која трпела интензивно насилство). Целта била да се испитаат перцепциите на жените за родовите улоги и ставовите во врска со родовите улоги. Себеописите на жените во сите три групи биле поприлично традиционално феминини (на пр. топли, со разбирање). Во таа насока е и перцепцијата која ја имаат за себе дека главно тие ја давале емоционална поддршка во врската (Elinngton & Masrhal, 1997). Учесничките во ова истражување највисоко ги рангирале феминините квалитети како идеал.

Шварц и Метли (Schwartz & Mattley, 1993) креирале Скала за малтретирани жени, врз основа на прашалникот за лични особини, со цел да се утврдат разликите во аспирациите кон родовите улоги помеѓу жени кои биле жртви на насилство и контролна група од жени кои не доживеале насилство. Резултатите од истражувањето покажале дека жените жртви имаат пониски скорови во однос на маскулините црти во споредба со слични жени, меѓутоа дека немаат повисоки скорови во однос на феминините црти.

Две постари истражувања кои вклучуваат мал број на испитанички, ги разгледуваат сликата за себе и локусот на контрола кај жени жртви на интимно партнерско насилство. Вилсон (Wilson, 1985) нашла дека малтретираните жени биле дисфункционални во неколку психолошки области, меѓудругото ниско себевреднување, ниска самодоверба, недостаток на его сили и неадаптивни вештини за справување. Дополнително таа заклучува дека повеќето испитанички во нејзиното истражување имаат негативна слика за себе и надворешен локус на контрола. Ширс (Shires, 1981) во своето истражување, спроведно на 26 физички малтретирани жени, нашла дека постои поврзаност помеѓу сликата за себе и локусот на контрола кај физички злоупотребуваните жени - колку е полоша сликата за себе, толку понадворешен бил локусот на контрола.

Квалитативни истражувања

Андерсен и Сандерс (Andersen and Saunders, 2003) во својот преглед на истражувања за квалитативните (процесни) истражувања, наведуваат дека се во принцип понови од кванитативните (останува /напушта одлука), дека го концептуализираат напуштањето како сложен процес кој вклучува многу одлуки и дејствија кои се случуваат во период од неколку месеци или години. Според Андерсен и Сандерс квалитативните истражувања се спротивставааат на популарниот стереотип за малтретираните жени како беспомошни и пасивни и ја рушат илузијата дека малтретираните жени остануваат во нивните врски. Авторите наведуваат дека како и кај жените кои се разведуваат, фазите вклучуваат когнитивно и емоционално „напуштање“ пред физичкото напуштање и ги дефинираат како: а) трпење и справување со насилството и во исто време оддалечување од себе и другите, б) прифаќање и редефинирање на насилството и спротивставување на истото, в) „ослободување“, оттргнување и фокусирање на сопствените потреби.

Мерит-Греј и Вуст најдетално го опишуваат процесот на напуштање, обработувајќи ги разичните фази во три посебни истражувања (Merit-Gray & Wuest, 1995, 1999, 2001). Карактеристично за сите три истражувања е дека испитаничките живеат во рурални, географски изолирани средини или помали градови. Тие го дефинираат целокупниот процес на промена како враќање на себе, иако истиот не ги опфаќа само психолошките промени кај жените жртви на интимно партнерско насилство, туку и поширокиот контекст на семејни и општествени верувања, норми, ресурси и услуги. Авторките дефинираат четири фази на процесот на враќање на себе: *спротивставување на злоупотребата, ослободување, невраќање назад и продолжување понатаму*. Трите меѓузависни субпроцеси на спротивставувањето на злоупотребата се: *откажување од делови од себе, минимизирање на насилството и зајакнување на одбраните* (Merit-Gray &

Wuest, 1995). Спротивставувањето на злоупотребата започнува веднаш штом ќе започне насилството, а субпроцесите се во постојана интеракција и меѓусебно си влијаат, но во исто време се под влијание и влијаат на пошироката социјална средина. Ослободувањето е еклектичен, повторлив и обиколен процес во кој жените тестираат различни начини за разрешување на нивните ситуации (Wuest and Merit-Gray, 1999). Секоја разделба резултира со почетно чувство на возбуда кое е набрзо заменето со чувства на несигурност, ранливост и понекогаш страв. Дополнително, поддршката е непредвидлива и недоволно добро воспоставена. Фазата во која не се враќаат назад вклучува два субпроцеси кои што се именувани како *обезбедување и одржување на територија и неуморно оправдување* (Wuest & Merit-Gray, 1999). Испитаничките во ова истражување доловуваат контекст на замор од справување со продолженото насилство, на непредвидливост на поддршката од страна на семејството, пријателите и поширокиот систем, на стигматизација и недостаток од ресурси, кој е уште покомплексен кога се вклучени и деца. Продолжување понатаму е четвртата фаза во која жртвите се веќе ситуирани и ги имаат обезбедено своите граници и простор, без доминатност на ризикот од насилство, иако, сеќавањата, стравот и вознемиреноста може да се случи повторно да испливаат на површина. Во оваа фаза се преплетуваат четири сувпроцеси и тоа: *разобличување на насилството, насилството престанува да биде централна тема, започнување на нови врски и создавање на нова слика за себе*. Создавањето нова слика за себе е процесот на оставање зад себе на сликата на малтретирана жена или жена која преживеала насилство, и гордеене со личноста која станале (Wuest & Merit-Gray, 2001). Надежта за остварување на соништата (кариера, дообразување или поседување на дом) се зголемува, а жените кои имаат деца кажуваат дека станале подобри родители.

Истражувањето на Мајлс (Miles, 1985) е меѓу првите квалитативни истражувања кои го опишуваат процесот на напуштање низ призма на промената во сликата кај себе кај 10 испитанички кои престојувале во засолништа за малтретирани жени. Во истражувањето жените биле поттикнати да зборуваат за

животот и сликата за себе пред да влезат во врската, како гледале и се доживувале себеси додека биле во насилната врска, и на крај за актуелната животна ситуација и сликата за себе во сегашноста. Авторката дефинира образец од 5 хронолошки фази, но нагласува дека не сите ги жени минуваат сите фази, и дополнително дека може да стигнат до одредена фаза и потоа да се вратат на некоја претходна. Фазите се следните: 1) влегување во врската, 2) управување со насилството, 3) доживување на загуба на себството, 4) преоценување на врската, и 5) реструктурирање на себството (Miles, 1985).

Слични фази идентификува и Ланденбергер (Landenberger, 1989) во своето истражување спроведено на 30 жени кои моментално се или биле во врска со насилен партнер. Наодите покажуваат дека процесот на заробување и закрепнување од насилната врска се состои од 4 фази: (а) поврзување - се труди работите да функционираат и да го смири насилникот, (б) издржување - го толерира насилството и се самообвинува, (в) оттргнување - ја именува ситуацијата како насилна и напушта и (г) закрепнување - останува разделена од насилникот.

Мос, Питула, Кембел и Халстед (Moss, Pitula, Campbell & Halstead, 1997) во квалитативното истражување спроведено на 30 жени жртви на интимно партнерско насилство, открива три фази во процесот на напуштање и тоа: 1) во врска - го издржува насилството со употреба на неколку механизми за справување (на пр. негирање), 2) напуштање на врската - го препознава насилството и напушта и 3) продолжување понатаму - тажи по загубата на идентитети, врски и довербата во другите. Наодите ја поддржуваат идејата за напуштањето како социјален процес со сличности кај двете групи (афроамериканки и англоамериканки), критичните разлики во одговорите укажуваат на тоа дека напуштањето е искуство поврзано со културата.

Лемперт (Lempert, 1996) спровела истражување на 32 жени жртви на интимно партнерско насилство со цел да ги анализира стратегиите за справување со насилството. Во заклучокот авторката наведува дека симултаноста на љубов и

насилство е контекстот во рамки на која жените постепено развиваат стратегии насочени кон тоа да го запрат, да го сменат или за да се справат со насилството на нивните партнери. Преку следењето на одговорот на жените, идентификувани се различни стратегии за справување со насилството почнувајќи со прикривање на насилството во почетокот на врската, понатаму стратегии кои се однесуваат на управување со насилството, односно рационализација, минимизирање, самообвинување, како и стратегии за преживување. Пасивниот отпор, од гледна точка на испитаничките, е начин на делување за да се зачуваат себеси. Споделувањето на сопственото искуство на други и добивањето на надворешна перспектива за нивната ситуација, е една од стратегиите за промена преку која насилството станува видливо.

Дел од квалитативните истражувања кои го обработуваат процесот на напуштање меѓудругото се обидуваат да дефинираат и поспецифични пресвртни моменти кога жените жртви на интимно партнерско насилство носат некоја одлука и/или делуваат во насока на разрешување на ситуацијата. Чанг и соработниците (Chang et al., 2010), во своето истражување за кое вклучиле вкупно 61 жена жртва на насилство, и тоа 41 преку фокус групи и 20 преку полуструктурирани интервјуа, го ставаат фокусот токму на пресвртните моменти. Идентификуваните пресвртни моменти кај жените ги групирале во 5 поголеми теми и тоа :1) заштита на други од насилникот/ството; 2) зголемување на суровоста на насилството; 3) зголемена свесност за можности/пристап до поддршка и ресурси; 4) замор/признавање дека насилникот нема да се промени и 5) предавство/неверство од страна на партнерот. Во сите пет теми пресвртните моменти се случиле кога претходните погледи и уверувања во врска со насилството, врската, партнерот, или нивната способност да ја променат ситуацијата, била предизвикана или изменета преку надворешен настан или внатрешно сфаќање/разбирање (Chang et al., 2010).

Ајсиковиц, Букбајндер и Мор (Eisikovits, Buchbinder & Mor, 1998) во своето квалитативно истражување спроведено на 20 жени жртви на семејно насилство

утврдиле две категории на загуби кои се во позадината и претходат на надворешните настани како пресвртни моменти за жените да одлучат дека „тоа што било нема да биде повеќе“. Едната категорија на загуби се интерперсонални, односно загуби поврзани со другите, и ги опфаќа загуба на љубов, загуба на позитивни карактеристики во другиот и загуба на надежта дека работите може да се сменат. Загубите поврзани со себе, односно личносните загуби опфаќаат загуба на автентичното себство, загуба на сигурност, загуба на смислата да се продолжи со справување. Авторките заклучуваат дека се додека жените биле способни да го штитат чувството за сопствената вредност и да го интерпретираат нивното живеење во насилство, како справување и компетентност, поверојатно било дека ќе останат со насилниот партнер. Пресвртот е неизбежен кога ќе снема простор за било какво позитивното себевреднување и жртвата доживува кулминација во доживувањето дека се изгубила себе, за неа тогаш ситуацијата станува неподнослива.

Бејли (Baly, 2010) во своето квалитативно истражување открива општествени дискурсии кои ги одржуваат жените во насилните врски и дискурсии кои можат да им помогнат да ја напуштат насилната релација. Идентификуваните општествени дискурсии на „романтичност“ и „женственост“ влијаат врз тоа жените да останат во врската со насилниот партнер, бидејќи можат да водат кон тоа жртвите да гледаат на себе како слаби и да употребуваат справувачки механизми кои се засновани на избегнување да согледаат дилемите и контрадикторноста на насилната ситуација. Според Бејли (Baly, 2010), на малтретираните жени кои се под влијание на овие дискурсии, им е потребен период на повлекување и рефлексивност, за да ја заменат или да ја преоценат контекстуалната позадина на нивната ситуација. Тогаш се отвора можноста за нови дискурсии кои им помагаат да излезат од насилството, бидејќи наодите од ова истражување покажуваат значаен елемент на овие дискурсии е ставањето акцент на важноста за потпирање на себе и превземањето одговорност за сопствените потреби и делување.

Истражувачки хипотези

Идејата за испитување на поврзаноста помеѓу сликата за себе, локусот на контрола, родовиот идентитет и одлуката за напуштање на насилната врска кај жени жртви на семејно насилство произлезе од повеќе квантитативни студии кои ги истражуваат психолошките и социо-психолошките карактеристики кај жени жртви, или пак бараат разлики во овие варијабли помеѓу групи на жени кои напуштаат и не напуштаат, или пак помеѓу групи на жени кои доживеале и групи на жени кои не доживеале насилство во интимните релации.

Истражувањата кои се фокусирани на психолошките карактеристики на злоупотребувани жени (Shires, 1981; Wilson, 1985; Elinngton & Masrhal, 1997; Idemudia, 2009), покажуваат дека тие по доживеаното насилство имаат понегативни слики за себе, имаат ниско себевреднување, надворешен локус на контрола, како и дека во себеописите им доминираат традиционални феминини карактеристики. Дополнитено во едно од истражувањата е утврдено дека постои инверзна поврзаност помеѓу локусот на контрола и сликата за себе, колку е понегативна сликата толку е понадворешен локусот. Четири истражувања (Clements & Sawhney, 2000; Clements, Sabourin & Spiby, 2004; Kim & Gray, 2008, Johnson, 1992) разгледуваат повеќе различни варијабли, а во тоа на Ким и Греј се вклучени и надворешни фактори, покрај внатрешните и жените се следени во неколку временски интервали по пријавата за семејно насилство. Во двете истражувања на Клементс и соработниците е утврдено дека големите очекувања за контрола кај малтретираните жени се поврзани со ниско ниво на безнадежност. Резултатите од третата студија покажуваат дека психолошките карактеристики на жените се тесно поврзани со нивните одлуки за напуштање. Жените кои имаат повисоко себевреднување било поверојатно да напуштат, како што предлага литературата. Жените со изразен внатрешен локус на контрола било поверојатно да напуштат (Kim & Gray, 2008).

Двете истражувања кои прават споредби помеѓу групи на жени кои напуштаат или не ги напуштаат насилните партнери (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh 2013; O'Neill & Kerig, 2000) укажуваат на разлики во поглед на перцепирната контрола, себевреднувањето и сликата за себе, за кои понатаму авторите заклучуваат дека е можно да имаат влијание во донесувањето на одлуката да го напуштат насилниот партнер. Во уште две слични истражувања (Frisch & MacKenzie, 1991; Johnson, 1992) се покажало дека малтретираните жени е веројатно да се вратат дома кај насилникот или да не го напуштат кога годишниот семеен приходот е голем, тие се невработени, биле жртви на тешка злоупотреба и имаат негативна слика за себе, односно дека жените кои се хронично малтретирани споредени со оние кои порано биле малтретирани, имаат потрадиционални ставови во однос на улогата на жените, пониска самодоверба, надворешен локус на контрола, пониско образование, помалку е веројатно да бидат вработени и да добијат советување и страдале од помалку инциденти со сериозни телесни повреди.

Резултатите од едната од студиите кои прават споредба помеѓу група на жени кои доживеале насилство и група на жени кои не доживеале насилство покажале дека во групата на жени кои доживеале насилство многу пофреквентен бил феминин родов идентитет, додека кај групата на жени кои не доживеале насилство пофреквентни биле маскулин и андрогиниот родов идентитет. Во поглед на интерперсоналната контрола, двете групи не се разликувале во поглед на мерката за изразена контрола, но значајно се разликувале во поглед на мерката за посакувана контрола (Warren & Lanning, 1992). Втората студија (Schwartz & Mattley, 1993) покажала дека жените жртви имаат пониски скорови во однос на маскулините црти во споредба со слични жени кои не доживеале насилство, меѓутоа дека немаат повисоки скорови во однос на феминините црти.

Согласно наведените наоди, се поставува следната хипотеза:

Жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска имаат подобра слика за себе и поизразен внатрешен локус на контрола од жените жртви на семејно насилство кои останале во насилната врска. Тие имаат помалку изразена феминина идентификација и по изразена маскулина идентификација во споредба со жените кои остануваат во насилната врска.

МЕТОД

Квантитативно истражување

Испитанички

Во истражувањето е користен пригоден примерок од вкупно 66 жени кои претрпеле семејно насилство и кои во периодот од 2009 до 2016 година за прв пат побарале помош од пет граѓански организации специјализирани за третирање на проблематиката на семејно насилство и тоа: Кризен Центар „Надеж“-Скопје, Прв Семеен Центар-Скопје, Организација на жени на град Скопје-ОЖС, „Женски форум“- Тетово, и Едукативно-хуманитарна организација „ЕХО“ – Штип.

Според податокот за тоа дали врската ја напуштиле или не, испитаничките се поделени во две групи: едната група на испитанички ја сочинуваат 34 жени што ја напуштиле насилната врска најмалку една година пред моментот на прибирање на податоците за студијата, другата група на испитанички ја сочинуваат 32 жени кои во моментот на прибирање на податоците за студијата сеуште се во насилната врска.

Сите жени се Македонки, се или биле во интимна хетеросексуална врска, односно се или биле во брачна заедница со насилниот партнер. Во однос на степенот на образование, работниот статус и времетраењето на насилната врска се внимаваше во двете групи да се опфатат приближно еднаков број на испитанички кои имаат завршено средно или високо образование, се вработени, невработени или пензионерки, и кои биле во насилна врска 1-5 години, 6–10 години или 11 и повеќе години.

Во Табела 2 е претставена структурата на примерокот според сите релевантни демографски карактеристики. Средната возраст на жените кои не ја напуштеле врската изнесува $M=43,06$ ($SD=9,98$) додека на жените кои ја напуштиле насилната интимна врска изнесува $M=38,97$ ($SD=10,03$). И во двете групи најголемиот процент на испитанички имаат завршено средно образование (76,5 % и 78,1 %), додека високо образование имаат завршено помеѓу 21 и 24 % од испитаничките во секоја од групите. Во рамки на двете групи повеќе од половината од испитаничките се вработени, помеѓу 37 % и 41 % од испитаничките во секоја од групите се невработени и има по една пензионерка. Повеќе од половината од вкупниот број на испитанички во двете групи се од Скопје или со моментално живеалиште во Скопје, помеѓу 21 и 30 % се од Штип и најмал процент помеѓу 6 и 9 % се од Тетово. Најголемиот процент на испитанички (79,4 %) кои ја напуштиле насилната врска се поранешни партнерки/сопругнички со насилникот, додека најголемиот процент на испитанички (90,6 %) кои ја немаат напуштено насилната врска се актуелни партнерки/сопругнички со насилникот. Околу 90 % од испитаничките во секоја од групите имаат деца и тоа во најголем процент по две деца. Во рамки на двете групи приближно еднаков број на жени трепеле насилство 11 или повеќе години, односно 47,1 % во групата на жени кои ја напуштиле врската и 53,1 % во групата на жени кои не ја напуштиле врската. Процентот на испитанички кои трпеле насилство во период од 1-5 години (44,1 %) е поголем кај групата на испитанички кои ја напуштиле врската, споредено со процентот на испитанички од групата кои не ја напуштиле (21,9 %). Спротивно пак на ова процентот на испитанички кои трпеле насилство во период од 6 – 10 години е поголем кај групата на жени кои не ја напуштиле врската (25 %) споредено со процентот на жени од групата кои ја напуштиле врската (8,8 %).

Табела 2. Демографски податоци за учесничките и времетраење на насилството

Карактеристики	Жени кои ја напуштиле насилната	Жени кои не ја напуштиле насилната врска	Вкупно (N=66)
----------------	---------------------------------	--	---------------

врска						
	N=34	%	N=32	%	N=66	%
Средна возраст	39,97	/	43,06	/	40,95	/
Образование						
Средно	26	76,5	25	78,1	51	77,3
Високо	8	23,5	7	21,9	15	22,7
Работен статус						
Вработена	19	55,9	19	59,4	38	57,6
Невработена	14	41,2	12	37,5	26	39,4
Пензионерка	1	2,9	1	3,1	2	3
Општина на живеење						
Скопје	21	61,7	23	71,9	44	66,7
Тетово	3	8,8	2	6,2	5	7,5
Штип	10	29,5	7	21,9	17	25,8
Врска со насилниот партнер						
Брачни партнери/сопругници	7	20,6	29	90,6	36	54,6
Поранешни брачни партнери/сопругници	27	79,4	3	9,4	30	45,4
Заеднички деца						
Не	3	8,8	2	6,2	5	7,6
Да	31	91,2	30	93,8	61	92,4
Едно	9	26,5	5	15,6	14	21,2
Две	20	58,8	20	62,5	40	60,6
Три до пет	2	5,9	5	15,6	7	10,6
Времетраење на насилство						
1-5 години	15	44,1	7	21,9	22	33,3
6-10 години	3	8,8	8	25	11	16,7
11 или повеќе години	16	47,1	17	53,1	33	50

На Табела 3 е претставен бројот на претходни привремени заминувања. Речиси подеднаков процент на испитанички и во двете групи (35,3 % и 37,5 %) немаат заминато од насилниот партнер ниту еднаш претходно или имаат заминато само еднаш претходно (25,8 % и 22,2 %). Процентите на испитанички

кои претходно заминале само еднаш, и два или три пати од насилниот партнер, се поголеми во групата на жени кои ја напуштиле насилната врска (по 26,5 % за двете категории), споредено со групата на жени кои не ја напуштиле насилната врска (по 18,8 % за двете категории). Процентот на испитанички кои претходно заминале од насилниот партнер четири или пет пати е значително поголем во групата на жени кои не ја напуштиле насилната врска (21,9 %), споредено со групата на жени кои ја напуштиле насилната врска (5,9 %). Најмал процент во рамки на вкупниот број на испитанички во двете групи (4,5 %) имаат претходно заминато од насилниот партнер повеќе од 5 пати.

Табела 3. Број на претходни заминувања

	Жени кои ја напуштиле насилната врска		Жени кои не ја напуштиле насилната врска		Вкупно	
	N	%	N	%	N	%
Ниту еднаш	12	35,2	12	37,5	24	36,3
Еднаш	9	26,5	6	18,8	15	22,7
Два или три пати	9	26,5	6	18,8	15	22,7
Четири или пет пати	2	5,9	7	21,9	9	13,7
Повеќе од пет пати	2	5,9	1	3,1	3	4,5
	34	100	32	100	66	100

Во табела 4 е претставен бројот на недели на најдолгото привремено заминување. Кај најголемиот процент на испитанички и во двете групи најдолгото претходно заминување било во времетраење од една до четири недели (45,2 %). Во групата на жени кои ја напуштиле насилната врска кај приближно еднаков процент на испитанички најдолгото претходно заминување било во времетраење од 11 до 20 недели и (13,6 %) и 21 до 40 недели (18,2 %). Подеднаков број на испитанички во рамки на оваа група, односно по две испитанички претходно најдолго заминале во времетраење од 5 до 10 недели, и повеќе од 41 недела. Во

групата на жени кои не ја напуштиле насилната врска кај приближно еднаков процент на испитанички најдолгото заминување било во времетраење од 5 до 10 недели (20 %), 11 до 20 недели (15 %) и 21 до 40 недели (15 %). Кај најмал процент на испитанички во рамки на оваа група, 10 %, најдолго заминале повеќе од 41 недела.

Табела 4. Број на недели на најдолгото привремено заминување од врската

	Жени кои ја напуштиле насилната врска		Жени кои не ја напуштиле насилната врска		Вкупно	
	N	%	N	%	N	%
Една до четири недели	11	50	8	40	19	45,2
Пет до десет недели	2	9,1	4	20	6	14,3
Единаесет до дваесет недели	3	13,6	3	15	6	14,3
Дваесет и една до четириесет недели	4	18,2	3	15	7	16,7
Повеќе од четириесет и една недела	2	9,1	2	10	4	9,5
	22	100	20	100	42	100

Во табела 5 е претставен бројот на години поминати без насилниот партнер откако жените ја напуштиле насилната врска. Кај најголемиот процент на испитанички (41,2 %) кои ја напуштиле насилната врска помината е една година до една година и шест месеци без насилниот партнер од последното напуштање, а кај 29,4 % повеќе од една година и шест месеци до две години. Кај околу 17 % од испитаничките поминати се повеќе од 2 до 3 години од последното заминување. Најмал е процентот на испитанички во рамки на оваа група кај кои е поминато повеќе од 3 до 5 години од последното заминување (11,8 %).

Табела 5. Број на години поминати без насилниот партнерот откако жените ја напуштиле насилната врска

	N	%
Една година до една година и шест месеци	14	41,2
Повеќе од една година и шест месеци до две години	10	29,4
Повеќе од две до три години	6	17,6
Повеќе од три до пет години	4	11,8
Вкупно	34	100

Мерни инструменти

Тенеси скалата за мерење на сликата за себе (Tennessee Self-Concept Scale; TSCS:2) е обновена верзија на оригиналниот модел којшто бил развиен од Фитс и Ворен (Fitts and Warren, 1996) за да се задоволи потребата од скала која ќе биде едноставна за испитаниците, а сепак широко применлива и повеќедимензионална во дефинирањето на сликата за себе. Тестот е скратен на 82 ајтеми од првобитната верзија која има 100 ајтеми и претставува скала од Ликертов тип со 5 степени кои се рангираат од „секогаш неточно“ (1) до „секогаш точно“ (5).

Скалата има 6 субскали кои ги покриваат физичкиот, моралниот, личносниот, семејниот, социјалниот и академскиот/професионалниот аспект на сликата за себе. Субскалата за физичкиот аспект на сликата за себе обезбедува мерки за гледиштето на особата за неговото/нејзиното тело, здравје, изглед, физички вештини и сексуалноста. Субскалата за моралниот аспект на сликата за себе го рефлектира задоволството на луѓето од сопственото однесување, односно ги испитува моралната вредност, чувството дека некој е „добра“ или „лоша“ личност и задоволството од својата религија или недостаток од истото. Поврзан е

со способноста да се контролираат сопствените импулси и однесување. Субскалата за личносниот аспект на сликата за себе обезбедува мерки за личното чувство на адекватност и самодефинирање на страна од физичките атрибути или врските со другите и го рефлектира нивото на лична прилагоденост. Субскалата за семејниот аспект на сликата за себе дава индикација за тоа како особата се гледа себеси во однос на нејзиното семејство и најтесно опкружување. Субскалата за социјалниот аспект на сликата за себе мери како особата се перцепира себеси во врските со врсниците на страна од членовите на семејството и блиските пријатели. Скалата за академскиот/професионален аспект на сликата за себе мери како луѓето се перцепираат себеси во работна и академска средина.

Според Фитс и Ворен (Fitts and Warren, 1996) средните скорови за целосната слика за себе помеѓу 40T и 60T покажуваат дека нема нарушувања или има благи нарушувања во сликата за себе, повисоките скорови помеѓу 60T и 70T покажуваат целосно развиени личности кои имаа постојана самодоверба и флексибилност. Екстремно високите скорови ($\geq 70T$) и ниските скорови под 40T покажуваат специфични и посериозни нарушувања во сликата за себе (Fitts and Warren, 1996). Сепак, треба да се има предвид дека ова се норми добиени за популација различна од оваа на која е вршено истражувањето, па затоа овие вредности треба да послужат само како некаков ориентир.

Според авторите на инструментот, Фитс и Ворен (Fitts and Warren, 1996) внатрешната конзистентност за овој тест варира од 0,73 до 0,95 (медијана од 0,80). Кронбах алфа вредноста за нормативната група на возраст од 19-90 целосната слика за себе изнесува 0,95, за физичкиот аспект на сликата за себе 0,83, за моралниот 0,83, за личносниот 0,81, за семејниот 0,84, за социјалниот 0,84, за академскиот аспект на сликата за себе 0,87.

Тест – ретсест релијабилноста за целосната слика за себе изнесува 0,82, за физичкиот аспект на сликата за себе 0,79, за моралниот аспект 0,77, за

личносниот 0,73, за семејниот 0,80, за социјалниот 0,70 и за академскиот аспект на сликата за себе 0,76 (Fitts and Warren, 1996).

Во рамки на истражувањето претставено во овој труд, беше утврдена висока внатрешна конзистентност за скалата во целост (Кронбах $\alpha = 0,88$), додека за целосната слика за себе (која не вклучува 8 ајтеми за самокритичност) и поединечните субскали беа утврдени следните индекси, кои се движат во рамки на гранични прифатливи вредности: $\alpha = 0,91$ за целосната слика за себе; $\alpha = 0,60$ за физичкиот аспект на сликата за себе; $\alpha = 0,56$ за моралниот аспект на сликата за себе; $\alpha = 0,70$ за академскиот аспект на сликата за себе; $\alpha = 0,72$ за социјалниот аспект на сликата за себе; $\alpha = 0,70$ за семејниот аспект на сликата за себе и $\alpha = 0,69$ за личносниот аспект на сликата за себе.

Скала на локус на контрола од Ротер. Ротер (Rotter, 1966; според Lange & Tiggenmann, 1981) разви скала за мерење на локусот на контрола која се состои од 29 пара прашања, но само 23 пара прашања се бодуваат, а останатите 6 пара прашања служат да се прикрие целта на испитувањето. Се употребува принуден формат на одговарање. На секое прашање односно пар на изјави, потребно е да се одбере само една од изјавите. Се бодуваат само изјавите кои одразуваат надворешен локус на контрола. Поголемиот број на бодови укажува на повисок степен на надворешност, односно надворешен локус на контрола.

Релијабилноста на тестот варира од 0,49 до 0,83, утврдена со ретест (Rotter, 1966; според Lange & Tiggenmann, 1981).

Коефициентот на внатрешна конзистентност се движи од 0,65 до 0,79. Врз основа на анализата на релијабилност направена во рамки на ова истражување, беше добиена релијабилност $\alpha = 0,61$.

Прашалник за лични особини (Personal Attributes Questionnaire). Прашалникот на Спенс и Хелмрих (Spence & Helmreich, 1972, според Stets and Burke, 2000) обезбедува независна проценка на маженственоста (masculinity) и

женственоста (femininity) во смисла на самоперцепираното поседување на личносни црти од страна на испитаникот кои се припишуваат како родово типични. Се состои од 24 ајтеми, и секој ајтем е лична особина, претставена во биполарна скала од 5 поени. Скоровите за двете скали (М и F) се определуваат преку додавање на рангирањето за релевантниот ајтем. Секој ајтем се бодува од 0 – 4, со повисоки скорови на ајтемите за М скалата кои претставуваат екстремни „маскулини“ одговори и повисоки скорови за ајтемите на F скалата кои претставуваат екстремни „фиминини“ одговори. Притоа, скоровите може да се рангираат од 0 до – 32 за секоја од двете скали.

Авторите на инструментот, Спенс и Хелмрих (Spence & Helmreich, 1972 според Yoder, Rice & Adams et al., 1982) известуваат дека коефициентот на внатрешна конзистентност за двете скали (М и F) изнесува 0,85 и 0,82 Кронбах алфа вредностите за М и F саклите за три предмети примероци изнесуваат: а) кај 674 женски ученички во средно училиште 0,71 и 0,73; б) кај 1585 женски студентки на колеџ 0,73 и 0,73 и в) кај 1028 мајки на ученици во основно училиште и студенти на колеџ 0,77 и 0,79. (Helmreich, Spence & Wilhelm, 1981; според Lenny, 1991).

Тест-ретест релијабилноста е 0,60 за 2,5 – месечен период (Spence et al., 1974; според Lenny, 1991).

Вредноста на Кронбах алфа за примерокот во ова истражување изнесува $\alpha = 0,61$ за М скалата и $\alpha = 0,54$ за F скалата.

Општо земено, внатрешната конзистентност на сите мерни инструменти е пониска од вредностите кои се соопштуваат за останати популации. Можна причина за ова е намалената меѓусебна поврзаност на ајтемите кои ги сочинуваат секоја од скалите.

Постапка

Прибирањето податоци за квантитативната анализа се одвиваше во периодот од почетокот на 2015 до средина на 2017 година. Инструментите беа задавани во просториите на граѓанските организации кои обезбедуваат специјализирани услуги за поддршка на жртви на семејно насилство. Првичната согласност за учество во истражувањето беше обезбедена преку давателките на услуги во граѓанските организации, како би се гарантирал односот на доверливост. Кај испитаничките кои побарале поддршка и им биле обезбедни услуги од Кризен центар „Надеж“ самата истражувачка беше вклучена и во обезбедувањето на првичната согласност како давателка на услуги во организацијата. Потоа, сите испитанички потпишаа изјава согласност за учество во истражувањето во кое се објаснети основните принципи за гаратирањето на анонимноста, доверливоста и доброволноста на учеството во истражувањето (Прилог 1).

Пред да им бидат задавани инструментите секоја учесничка пополни и краток прашалник за прибирање на демографски податоци и информации во врска со насилството и напуштањето (Прилог 2). Потоа им беа задавани инструментите по следниот редослед: Тенеси скалата за мерење на сликата за себе (Прилог 3), Скала на локус на контрола од Ротер (Прилог 4) и Прашалник за лични особини (Прилог 5).

Квалитативно истражување

Испитанички

За потребите на квалитативната анализа намерно беа селектирани 8 од испитаничките кои го напуштиле насилниот партнер. При селекцијата беше земено предвид времето поминато од последното напуштање, па така беа вклучени по 4 испитанички кои напуштиле пред повеќе од една до две години, и 4 жени кои напуштиле пред повеќе од две до пет години. Седум испитанички во моментот на спроведувањето на интервјуата се со место на живеење во Скопје и тоа во урбана средина, меѓутоа една испитаничка стапила во брак и скоро половина години од бракот ги поминала во град во источна Македонија, а 4 испитанички одреден дел или сите години во брак живееле во рурални средини. Една испитаничка е од Штип и живее во урбана средина. Две испитанички престојувале во засолниште за жртви на семејно насилство.

Во табела 6⁹ се претставени податоците за испитаничките вклучени во квалитативната анализа, и тоа во однос на возраста на влегување во врската, месеци на траење на врската, години на траење на бракот, број на заеднички деца и работен статус.

Табела 6. Релевантни податоци за испитаничките вклучени во квалитативната анализа

	Ева	Маја	Мила	Сања	Весна	Марина	Тања	Ана
Возраст на почеток на врска	21	16	23	16	16	22	17	21
Месеци на времетраење на врската	7	8	72	30	20	6	24	12

⁹ Сите имиња се псевдоними, појаснето во постапка за квалитативниот дел на истражувањето.

Години на времетраење на бракот	11	14	20	5	10	4	15	3
Заеднички деца	2	2	2	1	2	2	2	1
Обиди за напуштање	4-5	2-3	1	5-6	2	2-3	1	2
Месеци поминати без насилниот партнер	14	27	50	20	54	18	30	22
Работен статус								
Вработена	Да	Да			Да		Да	
Нерегулиран работен ангажман				Да		Да		
Невработена			Да					Да

Мерни инструменти

За прибирање на податоците за квалитативната анализа беше користено Полуструктурирано интервју (Прилог 6). Нацртот за интервјуто беше развиен врз основа на достапната литература и неколку годишното искуство на авторката со жени жртви на семејно насилство. Потоа нацртот беше разгледуван и финализиран со помош на професионалци од областа. Финалната верзија на интервјуто опфаќа неколку области: 1) почетоци на врската, 2) доживување насилство, последици и справување, 3) одлука за напуштање и 3) враќање на себе.

Постапка

Полуструктурираните интервја беа спроведувани во периодот од почетокот на 2016 до Октомври 2016 година, исто така во просториите на граѓанските организации кои обезбедуваат специјализирани услуги за поддршка на жртви на семејно насилство. Времетраењето на интервјуата беше од 40 до 70 минути. На сите испитанички кои доброволно се согласија да учествуваат во овој дел од

истражувањето им беше обезбедено дополнително објаснување за целта и за начинот на заштита на нивниот идентитет и добиените податоци. Секоја од испитаничките потпиша дополнителна писмена согласност за учество во овој дел истражувањето (Прилог 7). Особено внимание беше посветено на нивно информирање околу правењето на аудио записи од интервјуата, како и нивното чување и ограничениот пристап до истите. На испитаничките им беше дадена можност да одберат псевдоним кој беше користен при интервјуто, понатамошната обработка на податоците и користените цитати од интервјуата. Сите интервјуа беа снимани со претходна согласност од страна на учесничките. Учесничките добиваа непосредна помош и поддршка по завршувањето на интервјуата од страна на истражувачката која во тој период беше во завршна фаза на едукација по психотераписка метода – психодрама и има неколкугодишно искуство во обезбедување на психосоцијална поддршка на жртви на семејно насилство. Испитаничките беа следени до еден месец по завршувањето на интервјуто со можност за нивно понатамошно упатување до Прв семеен центар во Град Скопје.

За квалитативниот дел од истражувањето беше применета тематска анализа на наративи. Во правата фаза од обработката интервјуата беа само преслушани, со цел да се проверат забелешките направени за време на снимањето и веднаш по нивното завршување. Повторното преживување на емоциите на учесничките придонесе кон добивање на генерален впечаток како секој наратив започнува, се развива и како завршува. Во втората фаза беа направени транскрипти за секое од интервјуата. Потоа беше направена првична интерпретација на индивидуалните транскрипти со цел да се раздвојат долгите делови на разговор во специфични приказни или сегменти на наративи. Транскриптите од интервјуата беа прочитани повеќе пати, со посветување на посебно внимание најпрво на содржината на наративите на испитаничките, а потоа и на издвојување и организирање на теми кои се повторуваат и/или се значајни. Потоа беа анализирани и разјаснувани сличностите и разликите помеѓу и во рамки на случаите.

РЕЗУЛТАТИ

Во понатамошниот текст ќе бидат презентирани резултатите од истражувањето во два дела. Во првиот дел ќе бидат прикажани резултатите од квантитативното истражување, а во вториот дел наодите од квалитативната анализа.

Резултати од квантитативно истражување

Во приказот на резултатите од квантитативното истражување најпрво ќе биде претставена дескриптивната анализа на сликата за себе, локусот на контрола и родовиот идентитет во однос на одлуката за напуштање на насилниот партнер. Потоа ќе бидат прикажани деталните резултати од анализа кои се добиени во ова истражување.

Во табела 7 се прикажани дескриптивните статистики за варијаблите слика за себе, локус на контрола и родов идентитет (преку посебните скорови за феминин и маскулин скалата), кај жените жртви на семејно насилство кои го напуштиле насилниот партнер

Табела 7. Дескриптивни статистики за слика за себе, локус на контрола и родов идентитет кај двете групи на испитанички

		N	Хмин- Хмакс	M	SD	Shapiro- Wilk	P
Вкупно	Слика за себе	66	266-383	323,82	28,66	0,98	0,05
	Локус на контрола		1-19	10,36	3,18	0,94	0,00
	Феминин		10-25	20,95	3,05	0,88	0,01

	Маскулин		4-29	18,79	4,86	0,96	0,44
Жени кои го напуштиле насилниот партнер	Слика за себе	34	268-383	324,6	31,19	0,97	0,38
	Локус на контрола		1-19	10,56	3,09	0,92	0,02
	Феминин		18-25	21,85	2,08	0,90	0,01
	Маскулин		4-29	18,26	5,74	0,97	0,37
Жени кои не го напуштиле насилниот партнер	Слика за себе	32	266-373	323	26,16	0,96	0,33
	Локус на контрола		2-18	10,16	3,31	0,95	0,11
	Феминин		10-24	20	3,61	0,90	0,01
	Маскулин		11-25	19,34	3,72	0,94	0,06

Од табелата првично може да се забележи дека добиените аритметички средини на сликата за себе, и феминин и маскулин скорот кај родовиот идентитет кај двете групи на жени жртви на семејно насилство се поблиски до максималниот можен скор.

Нормалноста на дистрибуциите на варијаблите беше проверена преку тестот на Шапиро и Вилк. Добиените вредности покажуваат дека кај двете групи не се нормално дистрибуирани варијаблата слика за себе ($W=0,97$; $p>0,05$; $W=0,96$; $p>0,05$), и маскулин скорот кај варијаблата родов идентитет ($W=0,97$; $p>0,05$; $W=0,94$; $p>0,05$), додека кај двете групи на жени жртви на семејно насилство феминин скорот на варијаблата родов идентитет е нормално дистрибуиран ($W=0,90$; $p>0,05$; $W=0,90$; $p>0,05$). Варијаблата локус на контрола не е нормално дистрибуирана само кај жените жртви на семејно насилство кои не го напуштиле насилниот партнер ($W=0,95$; $p<0,05$), додека кај жените жртви на семејно насилство кои го напуштиле насилниот партнер оваа варијабла е нормално дистрибуирана ($W=0,92$; $p<0,05$).

Наоди од тестираната хипотеза

Хипотеза 1: Жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска имаат подобра слика за себе и поизразен внатрешен локус на контрола од жените жртви на семејно насилство кои останале во насилната врска. Тие имаат помалку изразена феминина идентификација и по изразена маскулина идентификација во споредба со жените кои остануваат во насилната врска.

Како што е прикажано во Табела 8, резултатите од спроведената анализа покажаа дека не постојат разлики во однос на сликата за себе и локусот на контрола меѓу двете групи на жени жртви на семејно насилство, но дека постои разлика во однос на родовиот идентитет и тоа само во однос на фемининоста.

Табела 8. Разлики во сликата за себе помеѓу двете групи на жени жртви на семејно насилство

	Одлука за напушање				U	Df	P
	Да		Не				
	M	SD	M	SD			
Целосна слика за себе	299,35	33,1	300,5	26,57	-0,31	64	0,76
Физички аспект	55,68	6,61	55,34	7,19	-0,03	64	0,97
Морален аспект	52,94	4,97	52,75	4,96	-0,21	64	0,83
Академски аспект	47,82	7,08	48,44	6,96	-0,45	64	0,65
Социјален аспект	51,53	6,72	52,16	5,78	-0,23	64	0,81
Семеен апсект	43,68	8,63	44,13	5,44	-0,18	64	0,85

Личносен аспект	47,71	7,4	47,69	5,18	-0,01	64	0,99
Локус на контрола	10,56	3,09	10,16	3,31	0,04	64	0,97
Маскулин	18,26	5,74	19,34	3,72	-0,66	64	0,51
Феминин	21,85	2,08	20	19,34	-2,10	64	0,04*

Имено, жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска немаат подобра слика за себе во времето кога се тестирани од жените жртви на семејно насилство кои не ја напуштиле насилната врска ($U=-0,31$, $p>0,05$). Заради подетална анализа на резултатите беше направена и споредба помеѓу скоровите на субскалите за варијаблата слика за себе кај двете групи. При тоа исто така не беше утврдена разлика за субскалите.

Жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска немаат поизразен внатрешен локус на контрола од жените жртви на семејно насилство кои не ја напуштиле насилната врска ($U=-0,04$, $p>0,05$).

Како што е прикажано во табела 8, во однос на родовиот идентитет, резултатите покажуваат жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска немаат поизразена маскулина идентификација ($U=-0,66$, $p>0,05$), но имаат поизразена феминина идентификација ($U=-2,10$, $p<0,05$)

Врз основа на добиените резултати може да се заклучи дека *хипотезата не е потврдена*.

Наоди од квалитативната анализа

Врз основа на тематската анализа на наративи идентификувани се четири теми: (1) *спремна за љубов*, (2) *без ниту еден мирен ден*, (3) *трпи и кóти, ќе помине*, (4) *кога кажав крај* и (5) *сложување на коцките*. Темите обезбедуваат хронолошка перспектива, преку следење на жените од моментите на започнување на врската, преку годините на доживување на насилство, до актуелната животна ситуација во сегашноста.

Тема 1: Спремна за љубов

Во оваа тема испитаничките се опишуваат себеси во почетокот на врската, околностите во кој врската започнува, како и очекувањата од развојот на истата. Оваа тема вклучува три подтеми: *фактори на ранливост*, *спремна за љубов* и *предупредувачки знаци*.

Фактори на ранливост

Мајлс (Mills, 1985), во првата фаза од своето истражување, влегување во врската, идентификува дека испитаничките влегле во врската во моменти од нивните животи кога се чувствувале особено ранливо, и понатаму заклучува дека при постоење на фактори на ранливост потрагата по интимност може да се интензивира кај жените и да влијае на нивното расудување.

Половина од испитаничките во ова истражување наведуваат претходни искуства на насилство кои е можно да го зголемиле ризикот за влегување во врска со насилен партнер. Три испитанички имаат доживеано семејно насилство во

рамки на примарните семејства, а една испитаничка била жртва на трговија со луѓе и имала доживеано тешка сообраќајна незгода. Кај една испитаничка како фактор на ранливост се јавува разводот на родителите и нарушеното психичко здравје на двајцата возрасни членови со кои останува да живее. Дополнително податоците во врска со возраста кога се запознале со партнерот и траењето на врската пред да стапат во брак укажуваат на тоа дека половина од испитаничките ја започнуваат врската на рана возраст (16-17 години), и после неколку години стапуваат во брак, а другата половина на испитанички без да го познаваат доволно партнерот после краток период (6 до 8 месеци) стапуваат во брак со него. Четири испитанички наведуваат дека бременоста го забрзала или пак била клучен фактор за да се одлучат да стапат во брак.

Само Ана зборувајќи за себе пред почетокот на врската јасно наведува дека пред да влезе во интимната врска била жртва на трговија со луѓе, а имала и доживеано и тешка сообраќајна незгода, и поради повредите долг период била изолирана. Таа за себе во тој период кажува:

„Значи јас имав и порано проблеми, пред сообраќајката, али после сообраќајката бев превише опадната и психички и физички и едвај се оправив на своја нога...После сообраќајката, после сè, значи мојот социјален живот и пред тоа беше изгубен ама отакако се вратив после сообраќајкава, случувањето на тој здравствен проблем...[Одев] на пракса во еден берберски салон...и таму имав малку проблеми, пошто девојче во берберница...“.

Кај други три испитанички, Ева, Марина и Весна факторите на ранливост поврзани со семејно насилство во примарните семејства кое го вршеле нивните татковци, се откриваат во текот на понатамошното интервју. Весна прави директно поврзување помеѓу однесувањето на нејзиниот татко во детството и младоста и нејзиното рано стапување во брак, таа кажува:

„Значи јас не сум ни сфаќала каков татко имам, сега ми е јасно..можеби затоа и сум се омажила порано, немало кој да ме заштити ни тогаш.“

„[Мене] ми се врати онаа слика на детството, коа татко ми ја малтретираше мајка ми.“

(Марина)

„[значи] татко ми константно си пиеше, пијан си доаѓаше, викање..кршење имаше скоро секој ден..“

(Ева)

Спремена за љубов

Мајлс (Mills, 1985) и Ланденбургер (Landenburger, 1989) во првата фаза на започнување на врската со насилниот партнер, го истакнуваат постоењето на силна потреба за интимност и желба за љубовна врска, со амбиција кај жените да се посветат на врските и да засноваат семејство. Испитаничките во ова истражување во почетоците на врската се опишуваат себеси преку два до три доминантни аспекти и даваат едноставни себеописи како среќна, позитивна и исполнета. Во предлен план е идеалната слика за себе и очекувања за позитивен развој на најважните аспекти во иднина. Шест од испитаничките во ова истражување ги нагласуваат високите и романтизирани очекувања од бракот, со надеж дека позитивните аспекти на врската ќе опстојат или пак дека и покрај незадоволставата во врската ќе засноваат „среќно семејство“ што го оправдува гледиштето за постоење на генерален нормативен притисок кај жените за остварување на хетеросексуална врска .

„Големи беа очекувањата, значи..не очекував дека ќе биде одеднаш вака.. ама уствари не било се така розево кога ќе се стапи во брак..“

(Тања)

„Очекувања..па не знам, да бидеме среќно семејство, да имаме детенце мислам да има љубов, да има разбирање, убави моменти..бев спремна и да работам и да си го чувам детето ..ама сакав исто..размислував дека он исто така ќе се однесува..да, дека ќе знае да пружи љубов, дека ќе работи, такви очекувања. Бев спремна да дадам љубов и сакав да ми се возврати, да.“

(Весна)

„Па мислев дека ќе имаме убав брак затоа што така се сакавме, и јас и он се сакавме, мислев дека љубовта е нај најважна, нешто во животот и мислев дека ќе имаме убава и стабилна врска без разлика на се, меѓутоа не беше така.“

(Мила)

„Па искрено бев исполнета, среќна, значи со некоја мотивација за подобро утре што викаат, значи со нешто дека ќе успеам, зборам нели да имаш фамилија, деца, такви работи.“

(Марина)

Дополнително кај половината од испитаничките во себеописот се забележуваат стереотипни женски карактеристики како повлечена, примерна, срамежлива и прилагодлива. Навраќајќи се на периодот од почетоците на врската, Маја се опишува себеси на следниот начин:

„Страшно бев повлечена девојка, значи, ептен и многу мирна и срамежлива и врски што сум имала толку што сум била повлечена, дури и ме изневерувале..... мирна, срамежлива, повлечена, на се вика добро.“

„Бев многу ок, бев многу комуникативна, луда бев, млада бев, многу сакав да шетам, имав многу другарки.... како камелеон, прилагодлива ((се смее))... Да, и многу многу така позитивна, и тоа.“

(Ева)

Само две испитанички го нагласуваат академскиот аспект од сликата за себе, односно дека во тој период приоритет им било училиштето и успехот, со амбиција за продолжување на образованието и вработување.

„Јас бев повлечена и одлична, значи одлична бев, јас можев многу брзо факултетот да го завршам и очекував дека факултетот ќе си го завршам, па работа дека ќе си најдам, без разлика што сум таму, нема врска можев. И дури сакав тука во Скопје факултет вонредно да се запишам, можев и работа и тука да најдам, ако завршев тогаш... “.

(Тања)

Мила е единствената испитаничка која нагласува дека во тој период имала високо мислење за себе и става акцент и на физичкиот аспект од сликата за себе, таа за себе кажува:

„Па тогаш се чувствував многу посилна, појака, бев помлада, ми беше многу битен физичкиот изглед. Да, се грижев за својот физички изглед..бев среќна, едноставно бев среќна. [Имав] и пријателки и контакти со луѓе и се...“

Предупредувачки знаци

Ланденбургер (Landenburger, 1989) и Лемперт (Lempert, 1996), во почетните фази на развојот на врските, пишуваат за невидливо насилство, односно предупредувачки знаци за насилството, на кои жените во тие моменти не им обрнуваат внимание и не ги земаат како убедливи. Пет од испитаничките во ова истражување зборувајќи за односот во почетокот на врската ја истакнуваат љубомората на поранешните сопрузи, а две испитанички зборуваат за

доманинатноста односно забраните и дозволите од страна на нивните тогашни партнери во врска со нивните ставови и одлуки. Испитаничките кажуваат дека во тој период не обрнувале внимание на ваквите однесувања бидејќи доминирало позитивното доживување за нивниот партнер или пак дека таквото однесување им било нормално. Ева за односот на почетокот на врската кажува:

„Паа беше ок, беше многу добар, така ми идеше по кеиф, беше ок....мада и тогаш така сакаше да биде цело време со мене, имаше знаци на љубомора ама некако не им обрнував внимание во тоа време.“

„Епа во врската, значи јас кратко идев со него, добар беше, како да кажам а тоа он може си се криел, на неколку пати имаше она јака љубомора покажуваше ама не да.. не да се дере на мене или да ме удри ама си викаш, ај тоа нормално е нели.“

(Маја)

„Значи ми се случувало кога ќе излеземе..така преку примери можам..едноставно ќе имаше пиено и пример, ајде да се видиме, и секогаш имаше некое поставување спремни прашања за мене, како со кој си била пред мене, што си правела, јас тебе не те познавам, само сега те знам, ништо не знам за тебе, едноставно цело време изнаоѓање нешто, дали сум, каква личност демек сум, дали неверна, не знам од тој тип на прашања и цело време еден ист муабет неколку саати го правиш и цело време у круг буквално, не со некоја цел.“

(Сања)

„Онака се беше по негово, а ја така бев воспитана да не се искажувам, да не ги искажувам моите потреби, а и дете бев..да, како ќе кажеше

он, се беше по негово, го прифаќав едноставно неговото мислење секогаш, да.“

(Весна)

„Кога бевме во врска беше се ок, имавме едно раскинување, се разделивме, раскинувањето беше зошто почнав на факултет, не ми дозволуваше на факултет, затоа раскинавме...јас се запишав на факултет, после се смиливме, со тоа што он јас рече ќе дозволам да одиш на факултет..се земавме ние и само што стапивме во брак, имав јас испит уште еден останат од прва година, и после свадбата јас го спремам испитот и не ми дозволи да одам да полагам..и тука веќе сфатив..и ми ги извади документите од факултет.“

(Тања)

Тема 2. Без ниту еден мирен ден

Во оваа тема испитаничките го опишуваат насилството кое го доживувале на секојдневна основа, најстрашното насилство, како и промените кај себе како последица на малтретирањето. Оваа тема вклучува три подтеми: *без ниту еден мирен ден, најстрашното и безвредна.*

Без ниту еден мирен ден

Кај сите испитанички насилството траело во текот на целата врска и бракот, односно од 3 до 20 години со забележително зголемување на интензитетот и зачестеноста со текот на годините. Сите испитанички го препознаваат почетокот на насилството од сегашна перспектива, сепак шест од нив кога зборуваат за почетокот на насилството го нагласуваат моментот кога го доживеале првите удари.

„Да, уште во текот на врската, имаше и тогаш и психичко и физичко малтретирање, меѓутоа во помали граници.. не знам како да објаснам некоја обична кавга, кој што рекол или како рекол и сето тоа се манифестираше пример со некој шамар или нешто така.“

(Мила)

„Обично кога се враќаше пијан дома, знаеше да скрши нешто, на почетокот..значи не ме тепаше одма, него така знаеше да искрши некој штекер или ќе фрли лаптоп или столица некоја..онака, прво, прво така беше... и после тоа се префрли на мене..“

(Ева)

„[Кога] бев бремена исто имаше...како да кажам, се случи ме удри, као несакајќи... после тоа ми се извинуваше и дека се ќе биде во ред, додека се породив, и кога се породив значи немаше ни 40 дена бебето тогаш прв пат ме истепа, да.“

(Маја)

Сите жени имаат доживеано повеќекратни облици на насилство и тоа физичко, психичко и економско, а само 4 отворено зборуваат и за секусалното насилство кое го доживеале. Испитаничките во ова истражување ја разоткриваат сложената динамика на насилството опишувајќи различни контролирачки, заплашуваки и деградирачки тактики како облик на психолошко насилство, потешки и полесни форми на физичко повредување, различни забрани и контрола околу економските ресурси. Сите биле физички малтретирани од страна на нивните поранешни партнери, и опишуваат различни начини на кои биле повредувани од удирање шлаканици, туркање, до удирање боксови, удирање со предмети, давење и брутално претепување. Сите испитанички на секојдневна основа доживувале навреди, омаловажувања, како и разни форми на контрола.

„[и] јас си ќутам, е зошто ќутиш и ќе ме удира зошто ќутам, што си го диганала носот... Ако зборам, а не смеев да зборам, се плашев да зборам, е зошто збориш... а вреѓање, викање, тоа беше секојдневно значи, ја бев среќна еден ден да ми помине ако не ме навреди, и ретко имаше денови да помине без ништо, за да више ми стаи она баш страв у коски..[Нема], седиш 15 дена, седиш у куќата и не мрднуваш нигде, затоа што треба да засвони фиксниот телефон, да бидеш дома кога ќе засвони.“

(Мила)

„Кавги, плувачки, коментирања, вреѓања.. Откако почна, оно и не заврши 3 години.“

(Ана)

„ [и] нон стоп под притисок, кај си, што си, со кого си, зошто ова си го облекла, не смееш оваа сукња, не смееш да ставаш кармин..и тоа.“

(Ева)

„[како] да имав некој сид, да, ставен од него, немав баш некои комуникации..тој уште од првиот ден кога отидов кај него, кај неговите, ми беше кажано ако седиш тука со мене, седи, а ако мислиш да одиш таму, кај моите, тогаш не постоиш за мене.“

(Весна)

Пет од испитаничките дел од годините поминати во брак или во текот на целиот брак живееле со семејствата на нивните поранешни сопрузи во кои имало традиционална поделба на улогите меѓу мажот и жената, и како вообичаено го истакнуваат користењето на машките привилегии од страна на нивните поранешни партнери и нивниот третман како „служинки“ или „робови“. Дополнително три од нив ја истакнуваат и економската завиност од нивните сопрузи во одреден дел од годините поминати во брак поради забраната да

работат, да се школуваат или ограничувањето на пристапот до финасиски средства. Тања кажува:

„Па тоа ти е, едно исто ти е, значи нема мирен ден да биде еден, што ќе направиш дали така е добро, дали вака не е добро, дали јадење ќе му се допадне, дали пари нема, нон стоп ако нема пари, кој е крив, жената е крива, тоа е нормално.. [после] си едноставно си роб во таа кука, немаш примања од никаде и зависна си..и едноставно тоа е многу болно, кога некој ти префрла, јас те чувам, јас ти работам..“

„[па] на пример станувам и си средувам по дома нормално и повеќе онака психички, тргни се бе говедо од пред телевизорот, нели гледаш дека не можам да гледам, а у една соба четири на четири..вријам алишта, чувам дете, он онака буквално дреме без да се помрдне од место.“

(Весна)

„Па он имаше такво понашање што он мене пари не ми даваше, значи ќе ми остави 100 денари на телевизорот и со тие 100 денари денеска треба ручек, доручек,...ии а динар у мене никогаш немав, за основни нели за женски потреби, за основни, не зборам за нешто повеќе, гардероба или нешто така, не...“

(Мaja)

Во однос на сексуалното насилство, иако половина од испитаничките кажаа дека доживеале и ваков облик на насилство, само една испитаничка успеа да опише како често била силувана од страна на поранешниот сопруг.

„[ме] тепа 15 до 3, ме тепа, ме претепува, ме силува, и ја на работа се шминкам... Да, 15 за 3, тоа му беше него значи како навиен часовник, ме тепа, ме силува, јас се спремам, морам да излезам у 3 и 20 имам автобус.“

Најстрашното

Седум испитанички споделуваат дека како најстрашни и најврежани во сеќавањата им остануваат моментите кога нивните деца биле изложени на физичко насилство, им била загрозена безбедноста или пак биле сведоци на нивното малтретирање. Една испитаничка како најстрашно го доживеала физичкото малтретирање додека била бремена.

„Како најстрашен.. кога ми ги искина алиштата и кога стоев гола пред сопствените деца..е тоа е момент што никогаш нема да го заборавам..тоа ми било нешто најстрашно, што мислам дека цел живот ќе го носам, ни шамари, ни боксови, ни ништо, тоа ми беше најстрашниот момент..кога ми ги искина алиштата..“

(Ева)

„Најстрашно...најстрашно..((плаче)) син ми кога го тепаше три пати по ред..ете тоа ми било најстрашно, тоа не можам у живот да го заборавам, мислам детето беше две години или колку не се сеќавам добро..[стана] и го истепа онака убаво, син ми се пикна под креветчето и го измкна онака за панталончињата и го истепа така на три пати и рече ќе те тепа уште два три пати ..не можам да го заборавам тоа ((плаче)).“

(Весна)

Безвредна

Мајлс (Mills, 1985), Ланденбургер (Landenburger, 1989), Мерит-Греј и Вуст (Merit-Gray & Wuest, 1995) идентификуваат негативна промената во себството кај жените жртви како последица на трпењето на насилство. За Мерит-Греј и Вуст (Merit-Gray & Wuest, 1995) откажувањето од делови од себе е почитен, но и

продолжен одговор на насилството, кој ја зголемува ранливоста на верувањето дека се толку безвредни колку што наведува насилникот, меѓутоа и постојано преиспитување дали таа слика за нив што им е повторувана и наметнувана е точна. Ланденбургер (Landenburger, 1989) слично опишува како жените од истражувањето се чувствуваат безвредно поради тоа што се третирани како објекти од страна на нивните партнери, и беспомошно и истрошено поради постојаните барања од нив. Мајлс (Mills, 1985) ја опишува од една страна загубата на социјалните идентитети кај жените поради тоа што се откажуваат од активности и релации за нив и не добиваат валидација во односот со партнерот, и од друга страна загуба на опсервирачкиот аспект на себството што води до конфузност во размислувањето и чувство на вкочанетост.

Кај сите осум испитанички сликата за себе е значително осиромашена и негативна во периодот кога доживуваат насилство. Изолацијата, контролата и срамот значајно ги осиромашиле контактите со блиските, а постојаните навреди и омаловажувања ги довеле до степен да им се намали или целосно им да го снеса чувство за сопствената вредност како личности. Ана кратко кажува:

„Да, помалку вредна, еве одма, значи со еден збор, не помалку вредна, безвредна. Додуша не само со физичкото насилство, он оди со реченицава ако се секавам добро, мене ништо не ме боли, не ме допира од тебе, ти си толку безначајна и безвредна, он мене ми го вика тоа.“

Седум од испитаничките псоделуваат како интезивно се самобвинувале и се преиспитувале за да проверат дали сликата за нив наметната од страна на насилниот партнер е точна, Маја кажува:

„Значи самодовербата ми беше на нула, едноставно милиш дека не вредиш, знаеш кога некој само те малтретира, те тепа, те навредува и ти викаш абе мене сигурно нешто ми фали.“

„Па како личност без свое јас, едноставно и потиштена..да, буквално како некој робот, без личност, без свое јас..[тоа] ми беше најтешко, што секој пат јас се обвинував себеси, мислев дека јас сум таа кривата и постојано си се запрашувал добро јас сум луда..“

(Весна)

Ограничувањата на контактите со семејството, пријателите и постојаната контрола, значајно влијаела кај сите испитанички на загуба на значајни аспекти од сликата за себе како на пример семејниот, социјалниот, и кај половина и на академскиот/професионалниот. Дополнително во подолг период тие не развивале нови идентитети и улоги, а постоечките, на сопруга и мајка, постојано биле потценувани и навредувани. Сања раскажува како не можела јасно да расудува и да се доживее себеси во целост:

„Буквално како се осекав виновна за нешто, а не знаев за што, не ми беше јасно,.. мислам на некој начин можеби самодовербата ми била да тука и јас сум си таа иста личност, меѓутоа можеби сум била за процент, како во некоја магла и бунило...како да гледаш нештата реално меѓутоа не сосема...ти таа што си, меѓутоа како со еден чекор назад, не сосема сигурна... Не целосно јас.“

„Се гледав во огледало како друга личност, како не знам некоја особа што пред тоа можеше се да направи во животот, а сега не може ни со мал прст да мрдне од една точка..“

(Марина)

Мила кажува дека речиси воопшто не се грижела за себе, за своите потреби и немала никакви интереси:

„После некако во врската па и во бракот се почувствував како да не вредам за ништо, најверојатно сите тие зборови придонесоа да се

чувствувам безвредно... не размислував за себе, не гледав нешто за јас да имам, секогаш гледав за да им биде добро на децата без разлика на се.. никогаш не размислував за себе, никогаш....[бев] во некоја 15 годишна дупка каде што ништо не ме интересирало.“

Тема 3: Трпи и кути, ќе помине

Во оваа тема испитаничките опишуваат како гледале на насилството и како се справувале со истото. Сите испитанички користат различни и повеќе стратегии за да се заштитат и да го спречат насилството, но и за да се справат со негативните доживувања и последици од насилството кое продолжувало.

Мерит-Греј и Вуст (Merit-Gray & Wuest, 1995), (Landenburger, 1989), Мајлс (Mills, 1985) и Лемперт (Lempert, 1996), идентификуваат слични однесувања и стратегии со кои жените се справувале со насилството. Според Мерит-Греј и Вуст (Merit-Gray & Wuest, 1995) спротивставувањето на злоупотребата започнува веднаш штом ќе започне насилството и жените жртви го прават ова преку откажување од делови од себе, минимизирање на насилството и зајакнување на одбраните. Слично на ова Ланденбургер (Landenburger, 1989), во фазата издржување, наведува дека жртвите се чувствуваат виновно и си препишуваат делумна или целосна вина за насилството, ја смируваат ситуацијата и партнерот, и го прикриваат насилството. Мајлс (Mills, 1985) во фазата наречена управување со насилството, опишува како жртвите се обидуваат самите да се заштитат од насилството бидејќи не веруваат дека некој може да им помогне или за да ги заштитат блиските, и тоа го прават преку смирување на партнерот и гледање на насилните инциденти како нешто непостојано и минимизирање на сериозноста на истото. Лемперт (Lempert, 1996) на сличен начин ги дефинира рационализацијата, минимизирањето на насилството и самообвинувањето, како стратегии за справување со проблемот на насилство. Бали (Baly, 2010) во своето истражување

го потврдува влијанието на дискурсите на романтичност и женственост во одржувањето на жените во насилните интимни релации.

Сите испитанички во ова истражување во поголемиот дел од траењето на насилството ја минимизирале доживеаната злоупотреба, премолчувале и го прикривале насилството од страв од поголемо насилство и со надеж дека ќе престане ако го смируваат и не го разлутуваат. Ева опишува како ги потиснувала своите доживувања и реакции на насилството. Таа кажува:

„Не знам, страшно, имаше моменти кога паѓав во депресија, дури некогаш и кога не беше тука, на пример ќе оди негдека на пат, ќе ги легнев децата, и од што толку бев вознемирена знам ќе земев вино, едно шише вино, и ќе го испиев цело шише вино и ќе си легнев да спијам, само за да се смирам, додека не сфатив дека сум на работ да станам алкохоличар, ..и искрено, не знам ни како сум размислувала на таа тема..онака не знам, го потиснував сето тоа длабоко во себе.“

„Јас никогаш ништо не викам, ја само кутев, ја само викав добро, добро, знаеш да не се карам, да нема поголеми проблеми.. јас криев, не кажував ништо на моите, значи ништо, едноставно се праев пред луѓето дека ми е све супер, значи он ме тепа денеска јас станувам се шминкам и излегувам надвор и се смеам.“

(Maja)

„[и] ја се затварам во купатило, имаше посебно, надвор беше, перам и плачам, тоа е..секојдневие..бидејќи знам дека ако продолжам да се карам ќе си го добијам кутекот..немав можност да се искажувам.. па секој пат со убаво, дека не е убаво така да се однесува, да биде насилен, се обидував да разговарам со него и секој пат беше, ако не ти се допаѓа оди си кај татко ти.“

(Весна)

Две испитанички наведуваат дека покрај прекутувањето, прикривањето и минимизирањето на насилството, на моменти реагирале и со возвраќање на насилството. Сања опишува како јасно согледувала дека насилството кое и го вршел партнерот е неразумно и споделува за моментот кога почувствувала најголем револт и применила физичка сила за да се одбрани и да го спречи насилството:

„Како сум реагирала..некогаш сум молчела и сум плачела, затоа што некогаш не знаеш што те ..гледаш дека нема логика и нема поента..
а::: како гледав....не знам некогаш ми се случило да дојдам и до голем револт и да му вратам затоа што ми се има два пати десено, еднаш збеснав затоа што еднаш сакаше да ме врзува и со кабел зашто нејќев да јадам месо... [и] тогаш страшно многу збеснав буквално почнав да го буткам и да го клоцам и не знам ..се изгубив мислам тотално у тој момент.“

„[А] некогаш значи, не секогаш, дури почесто возвраќав со исто, дури и на физичкото насилство, ако можеш ти да удираш можам и јас.“

(Ана)

Сите испитанички споделуваат дека една од главните причини поради која го трпеле насилството биле децата. Мила кажува дека долго време го криела насилството и прекутувала за да ги заштити децата, особено постариот син, меѓутоа и нејзините родители:

„Да, прекутував, за да не повредам друг и да не ги повредам родителите, да не ги повредам децата..најмногу што останав во врска, сите овие работи, главната причина беше постариот син.“

„Како..па заради децата ќе трпиш, си трпев, си ќутев, ај ќе помине, мада знаеа и они ама ајде.“

(Тања)

„[и] ајде ќе речеме си мислиш човек ќе се смени, не, лош човек и лошо време никогаш не се менува, значи мислев дека ајде детево се роди, ќе се смири малку, нема врска.“

(Ана)

Пет испитанички дополнително наведуваат дека нивните традиционални ставови и видувања во однос на бракот, дополнително влијаеле кон тоа да го трпат насилството и да го прикриваат од надворешната средина. Ева раскажува:

„[ама] па од друга страна ете едноставно живееш со него и нели си викаш нели он е твој партнер значи твое е да се радуваш на неговата среќа, да плачеш на неговата несреќа..нели обично така иде, така сме воспитувани, некако така е правилно. И ете така од икс причини ајде ова, ајде она, ајде ќе биде, ајде ради децата ајде ради ова и.. “

„Ние бевме совршен брак надвор од дома, се изгледаше како..до пред една година сите мислеа дека ..сите се чудеа кога ќе ми се јавеа, како??ни на крај памет.. [знаеш] нашиот менталитет како е, да не кажат нешто комшиите, да не кажат нешто роднините, па родителите.“

(Тања)

Пет од испитаничките наведуваат дека работата им била значајна за да го издржат насилството, односно за да се растеретат од напантоста или едноставно како простор во кој можеле да бидат послободни. Марина раскажува за сопствениот бизнис кој го започнала и како често го користела тој простор како единствен за да биде во контакт со самата себе и своите вистински доживувања:

„[тоа] ми беше дел, катчето кај што можам да се изолирам без да ме види некој и без да ми префрли зашто моето понашање е сменето, не можеш ти да се смееш цел ден и да ти биде се ок, кога не си ти ок, кога немаш желба за нештото да го направиш , не можеш тоа со сила да го правиш.“

„[ме] вадеше тоа што физички работев и така, таа нервоза ја вадев така со работата..да да ..и знаев и да останам на работа по 2 саати повеќе од другите сама, не ми беше проблем тоа едноставно не ми се ни одеше дома, каде ќе одам, зошто да одам дома.“

(Весна)

Шест испитанички направиле и обиди за напуштање насилниот партнер, од 2 до 5 пати, кои траеле во просек по неколку дена, а две испитанички споделуваат дека само размислувале за напуштање и постепено се оттргнувале од партнерот. Сања имала поднесено на два пати и тужба за бракоразвод, таа кажува:

„(се смее) ми дојде да се смеам ама стварно многу биле, многу биле обиди, у смисла на тоа што многу пати сум тргала да си одам од кај него, сум се враќала, а обиди за развод 2.“

„Не, во мозокот да, меѓутоа вака на дела не, и така полека полека се оттргнував, колку јас се оттргнував он толку го користеше детето, не можев наеднаш, не наеднаш.“

(Мила)

„[па] јас размислував од поодмана да ставам крај и си мислев како ќе биде, што ќе биде ама пак таа мисла ја отргнував..не не нема шанси јас тоа да го направам не не не.“

(Тања)

Тема 4: Кога кажав крај

Во оваа тема испитаничките идентификуваат *пресвртни моменти* кои влијаеле за носење на конечната одлука за напуштање на насилниот партнер, како и *помагачките и отежнувачките фактори* во пресвртните моменти.

Пресвртни моменти

Ланденбургер (Landenburger, 1989), Мајлс (Mills, 1985), Мос и соп.(Moss et al., 1997) и Чанг (Chang, 2009), идентификуваат пресвртни моменти кога жените одлучуваат да го напуштат насилниот партнер, и најчесто се поврзани со зголемување на интензитетот на насилството и потребата за заштита на децата, но и со зголемена свесност за можности/пристап до поддршка и ресурси, замор/признавање дека насилникот нема да се промени и предавство/неверство од страна на партнерот.

Четири испитанички како пресвртен момент го наведуваат зголемувањето на интензитетот и зачестеноста на насилството и стравот по сопствениот живот, и потребата да ги заштитат децата и нивната добросостојба. Маја опишува како покрај стравот за својот живот, ја осветиле и се повидливите последици и стравот кај децата, таа кажува:

„Па коа почна Матеј да ми дтка, кога почнаа демек децата им се иде во веце, да стануваат они само за да гледаат дали ме тепа или не, кога видов дека...сфатив уствари дека ништо добро не напраив за нив... И кога видов.....и::: се исплашив и за мојот живот, затоа што он почна да ме тепа се по глава, бираше таму кај што не се познава, да, се по глава и:: е тие се тие моменти ама најмногу тоа со децата, кога не знам, кога рипна еднашка детето да ме брани и он у пијана состојба го удри така силно што детето ми го одби од кујната, и ја само., да

детето се одби, го акна од кујната и он се одби, и само тогаш реков ова е веќе крај и тоа е..“

„[значи] јас не знам таков страв во животот немам почувствувано, и тоа беше пресудно..значи се да кине се, се што имаше при рака се искрши, се искина, мене ме претепа, и тоа беше крајот. И некако после се се собра, многу ме вреѓаше, многу ме понижуваше, глупости и на работа..и..и многу се почесто почна да ме тепа и да крши дома и пред деца, значи тотално без обзир веќе..и така и беше се спакував и више никогаш не се вратив.“

„[го] зема ножот и ми го стави под грло, буквално пред син ми, значи тоа беше пресудниот момент кога тргнав значи да пресечам комплетно се.“

(Марина)

Мила го истакнува остварувањето на заканата на поранешниот сопруг дека ќе и го земе постариот син, кого претходно го користел за да врши контрола врз неа кога тој не бил дома, таа раскажува:

„Пресвртен момент беше кога ми го зема детето, тоа беше пресвртниот момент кога реков дека е крај со бракот и дека ќе направам се за да си го вратам детето дома. Не можев да живеам со фактот дека детето не е до мене.“

За Весна клучен бил моментот кога поранешниот сопруг се обидел најпрво и нејзе и децата, а потоа само децата комплетно да ги изолира и да ги пресели во оддалечена рурална средина:

„[сакаше] и мене на некој начин да ме однесе во планина, да ме изолира од сите и мене и децата. Па да, да, пресуден момент беше кога сакаше тоа лето, додека ја бев на одмор, децата да ги однесе двете во планина, и тогаш имаше рекација, децата почнаа да плачат, знаев дека не можев да ги оттргнам од неговите раце, да ги заштитам,

да останат со мене, решив тој..тој момент ми беше пресуден за да си отидам од таму..што ќе правам јас на одмор сама, двете деца во планина, без телефони, без комуникација месец или два..и тоа беше пресуден момент.“

(Весна)

Две испитанички опишуваат рекција на акумулирачкиот ефект од разните контролирачки тактики и повреди, Сања раскажува:

„[и] освен тоа имаше уште нешто што ми кажа дека ме изневерил додека јас сум била бремена, мислам тоа стварно ме повреди што сум била бремена во тој период без разлика дали сме биле заедно или не јас го почувствував тоа како..повредена се почувствував премногу затоа што мислам на сето тоа што го направил не знаев дека уште ме изневерува и викам веќе значи он се има напраено, што нема направено буквално, и тие денови ја откаго го дознав тоа не можев да го трпам..“

„[ми] беше толку веќе скиснато, косава кога ќе ја испеглам и ќе ја дигнам нагоре, преку косата ми дојде, значи тој прави се и мене ми го препишува, пишува по луѓе, свони, зборува, ме малтретира, психички и физички, ме обезвреднува, ме вреѓа секаде.“

(Ана)

Помагачки и отежнувачки фактори

Вуст и Мерит-Греј (Wuest & Merit-Gray, 1999) во фазата на обезбедување и одржување на територија и неуморно оправдување опишуваат дека испитаничките доловуваат контекст на замор од справување со продолженото насилство, на непредвидливост на поддршката од страна на семејството, пријателите и поширокиот систем, на стигматизација и недостаток од ресурси, кој

е уште покомплексен кога се вклучени и деца. Ланденбургер (Landenburger, 1989), опишува дека во фазата на оттргнување жените го именуваат јасно насилството најчесто со помош на некој друг од надвор и активно почнуваат да бараат помош. Мос и сор.(Moss et al., 1997) во нивното истражување нашле дека одговорот на институциите често не бил соодветен и од помош во оваа фаза кога жените се оттргнувале од насилната врска.

Седум од испитаничките наведуваат фактори кои им помогнале или отежнале во оттргнувањето од насилната врска и во опстојувањето на таа одлука. Се повторуваат семејство/роднини, деца, институции и НВО и вработеност/финасиската стабилност. Една испитаничка не наведува ниту олеснувачки ниту отежнувачки фактори во моментите кога последен пат заминала.

Половина од испитаничките ја истакнуваат потребата од поддршка од членови од семејството. За три испитанички поддршката добиена од страна на нивните мајки и браќа била олеснувачки фактор, особено од аспект на обезбедување на привремено домување. За Ева покрај мајката, клучна била и поддршката од братучетката која и помогнала да го согледа пореално насилството, таа кажува:

„Уф па ми помогна многу поддршката, значи кога си отидов од кај него прво отидов кај братучетка ми пошто сум многу блиска со неа и некако кога и го кажав сето тоа мислам дека она се потресе повеќе и од мене, и тогаш сфатив дека јас уствари ставрно имам проблем... после мајка ми исто, нели и она ме поддржа, и они ми беа првата поддршка многу..и она они рекоа, вика нема шанси..ако си решена остануваш тука, таму веќе не.“

„[од] нив имав најголема поддршка, мислам ако зборам нели за од мојата страна, најблиската страна, мајка ми и браќата, од нив имав најмногу поддршка. Она ми даваа сила за понатаму, не ме осудуваа и не ми вршеа никаков притисок и со тоа уште повише ми се даваше онаа храброст за да јас ...како да ти кажам, да успеам до ова сега како што сум стигнала.“

(Maja)

Ана и Весна чии мајки биле починати, по напуштањето заминуваат да живеат во куќите на нивните татковци, и за кратко време откако се преселуваат започнуваат да ги доживуваат како отежнувачки фактор. Весна кажува:

„[и] кај татко ми што отидов, тоа ми беше помош, меѓутоа не согледував сеуште дека он нема да ме прифати така како што помислував дека ќе ме прифати...[условите] таму кога се преселив, ми отежнуваа..не беше..немаше купатило, немаше..татко ми едноставно не ме прифаќаше онака како што јас мислев дека треба родител да прифати дете..тоа ми беше големо отежнување.“

Таткото на Ана кој најпрво самиот му предложил разделба на поранешниот сопруг како решение, подоцна заедно со нејзината сестра започнале да и префрлаат дека таа „не чинела“ и заради тоа не успеала нивната врска, таа кажува:

„Немав многу голема поддршка од никој, општо сестра ми, мојата најстара сестра, трај трпи, трај трпи, ќе биде поарно, немаш каде да одиш, ок немам каде да одам, да тоа е точно. Еве јас седам во куќава во која сум родена како на трње..[Јас] да сум била ок, добра, тоа го кажува мојата фамилија, да сум била како што треба, таму ќе сум била..“

Три испитанички особено ги нагласуваат децата, поточно нивните реакции и поддршка за одлуката за напуштање. Таа чиј поранешен сопруг во последните денови се обидува да ги манипулира децата додека таа била на работа, кажува:

„Децата ми помогнаа, зошто беа со мене, децата ..тоа најмногу ми помогна. [Само] гледав..сакав што побрзо да излеземе..да не го гледам, тоа ми беше и моја желба и на децата желба, значи во ист момент исто размислувавме.“

Ева во моментите на напуштањето единствено стравувала како децата ќе ја доживеат промената и дали ќе се прилагодат на новите животни услови кај нејзината мајка, таа кажува дека само ова и отежнувало:

„Уф, па децата, тоа е најтешкиот момент, што како децата ќе го прифатат сето тоа, како сега они ќе живеат на друго место. Друго не, немав проблем со ништо, јас дури и се оставив таму, ништо не земав, само само да си отидам.“

Маја опишува колку и олеснало кога нејзините деца и кажале дека сега живеат без страв, но како и отежнувало што не добила поддршка од свекрвата и не можела да побара помош од колешките на работа:

„Многу ми помогна поддршката од децата, значи ако децата мои плачеа и ме молеа да се вратам, не знам што ќе напраев. Значи мене они многу ми помогнаа и самиот тој збор што ми го рече постариот син: сега мирно легнувам, мирно станувам, тогаш сфатив дека јас сум напраила најпаметно што мислам..од нив имам најголема поддршка.[и] јас плачам, двете деца ги држам вака, и кажувам дека син и мене ме тепа, ме малтретира и пие, и она не се ни потруди главата да ја сврти накај мене, си ја гледа шпанската серија и вика мене тој не ме интерсира, тој си е ваше, што сакате прајте си, на кумановски..и готово, крај...што ќе барам веќе помош. [Па] да, пример ќе дадам за една моја друга колешка што исто и она трпеше

насилство, ама она си кажуваше, и оваа жена што има добар брак..ако мило ми е нели, нека си има и мене ми го рече: „абе Маја има нешто овој што ја тепа“, знаеш тука ме попари. “

Седум испитанички кажуваат дека во моментите на напуштање биле финасиски „утепани“ и дека заминале од своите домови буквално без ништо, но само две испитанички ја истакнуваат финасиската стабилност како важен фактор, кој им влијаел во клучните моменти на правење и реализирање на плановите за оттргнување од врската. За Весна финансиската стабилност која ја имала била олеснувачки фактор, таа кажува:

„Тоа што имав работа, тоа што имав работа..да тоа што бев вработена, што ми беше сигурна таа работа...”

За Мила тоа што во тој период била невработена било еден од најотежнувачките фактори, таа кажува:

„Финасиите, финасиите..се чувствував дека не сум доволно моќна, дека не можам да го направам тоа што ќе треба да го направам, меѓутоа и покрај се продолжив понатака.”

Сите испитанички се имаат обратно до НВО и институции за поддршка, но само две испитанички го истакнуваат ова искуството како значајно во периодот непосредно пред и по напуштањето. За Мила во моментите на напуштање клучна била поддршката од НВО, ги доживувала како надеж и можност, таа кажува:

„Сите тие работи јас сама ги правев, меѓутоа поддршката беше клучна..најголемата поддршка на ова што сум сега.. [дека] имам како грб позади себе, сето тоа ми правеше да се чувствувам подобро, имаше моменти кога си викав, чекај да пробам дали можам јас без вас, јас можев без вас, и го правев тоа и самата себеси си се тестирав дека јас можам без вас, меѓутоа пак имав чувство дека вие стоите

позади мене, и сите тие работи што се од вас добиени како информација, секогаш беа тука во мојот мозок,“

Таа понатаму опишува како институциите и го отежнувале процесот: „Институциите, најмногу институциите..тоа што одеше многу, многу бавно, меѓутоа издржав.. од врата до врата одев, во ЦСР, полиција, нигде ја немаше поддршката, значи секој те советува, а после заборава што кажал...”

Искуството на Марина пак покажува дека единствено полицијата била олеснувачки фактори, а искуствата со НВО во моментот на напуштањето и било негативно:

„Ми отежна тоа што у моментот не бев доволно информирана дека треба на одреден начин да побарам мислам сместување, сеа ја разбираам ситуацијата, но у моментот значи премногу ми значеше.“

Таа потоа со двете малолетни деца е згрижена во засолниште за жртви на семејно насилство од страна на Центарот за социјална работа Скопје и за доживувањето и исходот од таа заштита мерка кажува:

„И така да после тоа бевме згрижени во центаров и стварно тие три месеци беа пекол. Значи јас изгубив се. Знаев дека он е надвор слободен, знаев дека може да си фати миљон врски, други работи дека пак ќе ми ги земе децава, значи тие три месеци јас губам се, ја губам и цвеќарава, влегувам во финасиски долг многу, и се си оди надолу и знам дека од таму коа ќе излезам сум веќе никој и ништо, значи на нула, буквално на нула. “

Сања опишува како поприлично самостојно носи одлуки генерално во живот, и како од моментот кога сфатила дека не може да го прифати нејзиниот

поранешен сопруг веќе никој и ништо не и влијаело на одлуката да се раздели од него, таа кажува:

„Самата јас...немаше никаков помагачки фактор, дури и во врска со него или било што одлуките сум ги носела сама, и кога моментот сфаќам дека не можам со него, одлучувам да не бидам со него и некој колку и да ми збори затоа што сепак за било која одлука, неговите пример од негова страна се за да бидеме заедно, моите од моја страна се за да не бидеме заедно ама сепак мојата крајна одлука е јас затоа што сфаќам дека тоа е тоа.“

Тема 5: Сложување на коцките

Во оваа тема испитаничките ја опишуваат актуелната животна ситуација и сликата за себе во сегашноста, со осврт на промените кои ги доживуваат кај себе по напуштањето на насилниот партнер.

Вуст и Мерит-Греј (Wuest & Merit-Gray, 2001) во последната фаза, продолжување понатаму, наведуваат дека жртвите се веќе ситуирани и ги имаат обезбедено своите граници и простор, без доминантност на ризикот од насилство, иако, секавањата, стравот и вознемиреноста може да се случи повторно да испливаат на површина. Слично на ова Ланденбургер (Landenburger, 1989), опишува како жените почнуваат да се чувствуваат постепено како луѓе, со се посилна доверба во своите капацитети за остварување на целите. Мајлс (Mills, 1985) во последната фаза наведува дека главната промена во себството и сликата за себе, се однесуваат на гледањето на себе како на преживеана, наместо како жртва, но и на комплетирањето на сликата за себе со повеќе аспекти, придружени со чувства на целосност и ентузијастичност. Мос и сор.(Moss et al., 1997) во нивното истражување нашле дека жените отакако ќе продолжат понатаму може да

чувствуваат подолгорочни загуби, особено на загуби поврзани со себството и идејата за идеална поврзаност.

Сите осум испитанички јасно ја опишуваат промената која ја доживеале по напуштањето на насилната врска, повеќето зборуваат за враќање на аспекти од себе и нивниот живот пред да започне насилството, а две јасно истакнуваат дека доживеале целосна трансформација и нови димензии на различните аспекти од сликата за себе и чувство за сопствената вредност кое го немале ниту пред да станат жртви на насилство.

Весна опишува како постепено доживувала промена во расположението и доминантните чувства благодарение на слободата и самостојноста во одлучувањето за себе и својот живот, таа кажува:

„Почнав да се борам самата јас..си размислував едноставно со своја глава, си донесував сама одлуки, тешко ми беше ама станував поведра и поведра, понасмеана..едноставно како да излегов од некој мрак, така се чувствував, баш така се чувствував тој период, како од некоја мрачна пештера да излегов, да ме огреа сонце мислам така се почувствував..како повторно да оживувам.“

Таа и Мила споделуваат дека покрај враќањето на аспекти од себството, по напуштањето на насилната врска се насочуваат за прв пат во својот живот и кон духовноста, Мила за себе кажува:

„[меѓутоа] почнав да си го барам и духовното, почнав да одам по цркви и уште одам, барав некое духовно смирување, се смилив, сега више не сум доле сега сум многу погоре од тоа што бев, некако одев понатака, се запознавав со разни луѓе и така лека полека, чекор по чекор, коцка по коцка ги сложувам работите. [Да], сега сум многу посилен, ти кажав дека почна веќе и музика да ме интересира и филм и повторно се враќам негде..има делови во мене во мозокот, каде што

некои работи беа заборавени, меѓутоа негде уште постојат..[сега] се чувствувам посилено, поубаво, почнав да јадам, почнав да обрнувам внимание на изгледот, едноставно почувствував потреба да се погрижам малце повеќе за себе..да си дадам малце време за себе, затоа што сето тоа беше заборавено претходно.“

Маја и Ева опишуваат најкрупни промени кај себе, особено во однос на себевреднувањето. Маја раскажува дека после ова искуство вистински започнала да се цени себеси, но дека најважното е што научила да поставува граници во однос на другите:

„Сите овие работи мене ме направија многу поразлична и од девојче кога сум била..многу јака...сеа супер си комуницирам со нив...и со роднини, ми се средија работите и сега и со најблиските, некако се ми доаѓа сега така.. коцките му се сложуваат полека полека, бавно беше ((се смее)) ама сигурно..да. [јас] сум така скроена, некои работи не можеш да ги смениш ама па некои други работи си ги сменив, значи знам да кажам НЕ, нешто што не ми одговара, јас знам да кажам, не ми одговара. “

Ева објаснува како по напуштањето долго се опоравувала и најпрво работела на себе психички, а потоа и физички, со поддршка од другите, таа кажува:

„Се регенерирав..иии живеам друг живот..ништо..значи се што сум живеела порано значи немаме никакви допирни точки со тоа што било порано и сега..[значи] сфатив дека стварно вредам и дека сум доволно способна и да работам и да заработам и тие деца да имаат се, да имам и јас да си приучтам нешто, значи имам и пријатели, имам и другарки..генерално имаш се за нормален живот....сега сум газда на својот ум... сум неограничена, правам што сакам..тоа е да, тоа е таа промена.“

Сања и Тања слично опишуваат како слободата што ја почувствувале се одразила позитивно на навраќање на нивните животни цели и професионални амбиции, но и на враќање во нормала на социјалниот аспект. Сања кажува:

„Едноставно да бидеш ти тоа што си бидејќи додека бев со него мислам дека не можев секогаш да бидам онаа јас што сум ..на некој начин слобода и едноставно надеж дека можеш на некој начин да ги оствариш своите цели во животот, колку толку нели, колку ќе успееш.. сега послободна сум и можам да си ги остварам контактите, да излезам нормално кога ќе си овоможаам слободно време освен работата, послободно, едноставно слобода..тоа е тоа нема друго.“

Марина успева да се врати на себе и на контактот со важни луѓе, и покрај тоа што по напуштањето на засолништето на шелтер центарот доживува тешка загуба бидејќи го губи старателството врз децата, таа раскажува:

„Кога излегов од шелтер центар ми беше, па искрено најтешкиот дел во мојот живот затоа што ги немам децата, но од друга страна најлесниот дел, осекав некоја си преродба во мене, друг човек, значи јас се враќам веќе во нормала, онаа истата јас што сум. Уште првиот ден значи имав средби со луѓе што ми значеле во животот... значи тука почнав веќе да се враќам во еден редослед, во еден круг во животот, како што сум била.“

Ана раскажува како по напуштањето се почувствувала послободно, повредно и дошла во контакт со својата храброст:

„Во врска со себе се чувствувам далеку послободно, далеку повредно и многу многу, евентуално премногу храбра, мислам сум храбра, да не се лажам сама себе, сум храбра личност, само што ми треба долго време за храброста да се одлучам да ја покажам. Кога веќе ќе го дадам првиот чекор, не се откажувам.“

Весна и Мила, се единствените кои изразуваат жалење за пропуштените можности за образование. Мила кажува како од сегашна перспектива сфаќа дека и недостасуваат одредени вештини и знаење, за да може да биде посамостојна и поуспешна, таа кажува:

„Многу згрешив во животот што не направив многу работи, пример што не завршив факултет, што не полагав за кола..сега ми е криво, тогаш не ми беше криво, тогаш сите надежи ми беа насочени кон него, дека ќе бидам со него, ете имавме и коли и сите тие работи..не ми фалеше тоа дека јас треба да полагам меѓутоа сега ми фали, и многу ми е криво што не направив некои работи во животот, а што можев да ги направам.“

Весна најмногу жали за тоа што немала можност да биде подобра мајка, но и затоа што има ограничени кариерни можности поради недостаток на образование, таа кажува:

„Немав можност да бидам мајка како што сакав да бидам јас (плаче)..тоа ми е многу криво, мислам немам некои фотографии, имам некои неживеани работи во врска со моите деца, јас немав време да ги гушкам како што сакам, ја едноставно бев роб и тоа ми тежи многу.. сега ми тежи и тоа што немам доволно образование, што сакам да ја сменам работата ама не сум доволно образована, сум го пропуштила тој дел.“

Заклучок

Врз основа на спроведената квалитативна анализа може да се заклучи пред се дека и процесот на виктимизација и процесот на излегување од насилството се постепени, сложени, со вклученост на неколку фактори на ранливост кои влијаеле на капацитетот за расудување кај жените од ова истражување и со тоа и врз одлуките за започнување на врската, но и за продолжување на истите и оформување во брачна заедница со насилниот партнер. Поважно, идентификувани се повеќе фактори кои влијаеле жените жртви на семејно насилство да продолжат да живеат во насилството долги години. Романтизираните очекувања од врската и бракот и погенералното усвојувањето на стереотипните женски карактеристики, одиграле значајна улога и при почетоците на врската, но и подоцна во начинот на справувањето со насилството. Насилството кое го доживувале сите испитанички, со текот на времето станувало поинтезивно и посурово, и жените во ова истражување ја разоткриваат сложената динамика на насилството опишувајќи различни контролирачки, заплашуваки и деградирачки тактики како облик на психолошко насилство, повеќе форми на физичко повредување, директна или индиректна економска депривација, а дел од нив и сексуално насилство. Сите испитанички во поголемиот дел од траењето на насилството ја минимизирале доживеаната злоупотреба и трпеле, премолчувале и го прикривале насилството со надеж дека ќе престане или дека партнерот ќе се смени. Она што е клучно е дека нивните идентитети, сликата за себе и себството значајно се менуваат во негативна насока под влијание на изложеноста на насилството. Изолацијата, контролата и срамот значајно ги осиромашиле контактите со блиските, а постојаните навреди и омаловажувања ги довеле до степен да им се намали или целосно им да го снеса чувство за сопствената вредност како личности. Сите испитанички дефинираат пресвртни моменти во

кои ја носат конечната одлука за напуштање, при тоа повеќето го истакнуваат зголемувањето на интезитетот на насилството и стравот по сопствениот живот, и потребата од заштита на децата. Три испитанички не опишуваат специфичен пресвртен момент, туку две последното напуштање го поврзуваат со акумулирачкиот ефект од разните контролирачки тактики и повреди, а една со намалувањето на чувството на љубов и приврзаност за насилниот партнер.

Седум од испитаничките наведуваат фактори кои им помогнале или отежнале во оттргнувањето од насилната врска и во опстојувањето на таа одлука. Семејството и роднините, особено мајките биле значаен олеснителен фактор со поддршката која ја пружиле, а кај две испитанички делумната поддршка од страна на нивните татковци значајно им отежнувала во периодот после разделбата. Дел од испитаничките наведуваат дека најголемо олеснување доживеале кога добиле поддршка од децата за одлуката да го напуштат сопругот. Поддршката од институциите и/или НВО за две испитанички биле клучен фактор, бидејќи едната добила гаранција за безбедноста, а другата континуирано информирање низ целиот процес, но и за двете недоволното знаење на процедурите и изложувањето на својата ситуација во повеќе наврати делувало отежнувачки. Дополнително две испитанички јасно нагласуваат дека финасиската моќ била еден од клучните олеснувачки/отежнувачки фактори во моментите на носењето на одлуката за напуштање, со тоа што кај едната бил отежнувачки фактор, бидејќи била вработена, а кај другата жена била олеснувачки фактор, бидејќи имала стабилно вработување и солидни приходи. Она што е клучно е дека ослободувањето од насилството значајно влијае врз нивните идентитети и сликата за себе, и сите јасно ја опишуваат промената која ја доживеале по напуштањето на насилната врска. Повеќето зборуваат за враќање на аспекти од себе и нивниот живот пред да започне насилството, а две јасно истакнуваат дека доживеале целосна трансформација и нови димензии на различните аспекти од сликата за себе и чувство за сопствената вредност кое не го немале ниту пред да станат жртви на насилство.

ДИСКУСИЈА

Целта на овој труд е да ја истражи улогата на психолошките фактори како што се слика за себе, локус на контрола и родов идентитет врз одлуката за напуштање на насилниот партнер кај жените жртви на семејно насилство. Друга значајна цел на истражувањето беше да се разбере подетално процесот на напуштање кај жените жртви на семејно насилство, со фокус на феноменот на враќање на себе.

Проблемот на квантитативниот дел од истражувањето, во однос поставената хипотеза беше воден од тоа да се провери дали жените кои го напуштиле и жените кои не го напуштиле насилниот партнер меѓусебно се разликуваат во однос на сликата за себе, локусот на контрола и родовиот идентитет. Добиените резултати не укажаа на разлики помеѓу жените кои го напуштиле и жените кои не го напуштиле насилниот партнер во однос на сликата за себе и локусот на контрола. Резултатите не покажаа статистички значајна разлика меѓу двете групи во однос на вкупниот скор на сликата за себе, ниту пак во однос на субскалите за различните аспекти кај сликата за себе. Единствената статистички значајна разлика помеѓу двете групи, се покажа во однос на родовиот идентитет и тоа само во однос на фемининоста, меѓутоа поизразена феминина идентификација имаат жените кои ја напуштиле насилната врска. Според тоа хипотезата која гласи **жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска имаат подобра слика за себе, поизразен внатрешен локус на контрола, тие имаат помалку изразена феминина идентификација и по изразена маскулина идентификација во споредба со жените кои остануваат во насилната врска, не се потврди.**

Во ова истражување не се потврдуваат наодите во поглед на разликите во сликата за себе и локусот на кај жените жртви на семејно насилство кои го напуштиле насилниот партнер и кај жените жртви на семејно насилство кои не го

напуштиле насилниот партнер, утврдена во четири истражувања (Johnson, 1992; Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh 2013; O'Neill & Kerig 2009; Frisch & MacKenzie, 1991). Имено, овие истражувања (Sheikh, Koolaee & Rahnatizadeh 2013; O'Neill & Kerig 2009; Johnson, 1992) укажуваат на разлики во поглед на перцепирната контрола или локусот на контрола, себевреднувањето и сликата за себе, за кои понатаму авторите заклучуваат дека е можно да имаат влијание во донесувањето на одлуката да го напуштат насилниот партнер или во едното истражување (Johnson, 1992) дека малтретираните жени е поверојатно да се вратат дома кај насилникот кога годишниот семеен приходот е голем, тие се невработени, биле жртви на тешка злоупотреба и имаат негативна слика за себе. Дополнително не се потврдуваат ниту дел од наодите во истражувањата кои се фокусирани на психолошките карактеристики на злоупотребувани жени (Shires, 1981; Wilson, 1985; Elinngton & Masrhal, 1997; Idemudia, 2009;), и покажуваат дека тие по доживеаното насилство имаат понегативни слики за себе, имаат ниско себевреднување, надворешен локус на контрола или пак истражувањата кои покрај внатрешните, вклучуваат и надворешни фактори (Clements & Sawhney, 2000; Clements, Sabourin & Spiby, 2004; Kim & Gray, 2008) и покажуваат дека психолошките карактеристики на жените се тесно поврзани со нивните одлуки за напуштање, особено себевреднувањето и перцепирната контрола.

Наодите од квантитативната анализа не се конзистентни со наодите од квалитативната анализа во поглед на сликата за себе. Имено, изјавите на испитаничките во поглед на сликата за себе укажуваат на значајни разлики и промени во различните фази од насилната врска, односно пред влегувањето во врска, во периодот на доживувањето на насилство и по напуштањето на насилниот партнер. Испитаничките во ова истражување во почетоците на врската се опишуваат себеси преку два до три доминантни аспекти и даваат едноставни себеописи како среќна, позитивна и исполнета. Во предлен план е идеалната слика за себе и очекувања за позитивен развој на најважните аспекти во иднина, што кај шест од испитаничките во ова истражување е аспектот на влегување во

браќ/врска и засновање на семејство. Кај сите испитанички сликата за себе е значително осиромашена и негативна во периодот кога доживуваат насилство. Изолацијата, контролата и срамот значајно ги осиромашиле контактите со блиските, а постојаните навреди и омаловажувања ги довеле до степен да им се намали или целосно им да го снема чувство за сопствената вредност како личности. На крај сите осум испитанички јасно ја опишуваат промената која ја доживеале по напуштањето на насилната врска, односно повеќето зборуваат за враќање на аспекти од себе и нивниот живот пред да започне насилството, а две јасно истакнуваат дека доживеале целосна трансформација и нови димензии на различните аспекти од сликата за себе и чувство за сопствената вредност кое го немале ниту пред да станат жртви на насилство.

Во однос на резултатите од квантитативниот дел на истражувањето за родовиот идентитет, се добија наоди кои покажаа дека жените жртви на семејно насилство кои го напуштиле насилниот партнер имаат поизразена феминина идентификација од жените жртви на семејно насилство кои не го напуштиле насилниот партнер. Овие резултати беа изненадувачки и во некоја мера се контрадикторни со поставената хипотеза која претпоставува дека жените жртви кои го напуштиле насилниот партнер би требало да имаат помалку изразена феминина идентификација споредено со жените кои не го напуштиле насилниот партнер. Би требало да земеме во предвид дека во ова истражување F скалата од Прашалникот за лични особини покажа најниска внатрешна конзистентност ($\alpha=0,54$). Оттука можеме да заклучиме дека постои делумна конзистентност со наодите од релевантните истражувања. Имено, Ворен и Ленинг (Warren & Lanning, 1992) нашле дека кај групата на жени кои доживеале насилство многу пофреквентен бил феминин родов идентитет, додека кај групата на жени кои не доживеале насилство пофреквентни биле маскулин и андрогиниот родов идентитет, а истражувањето на Фриш и Мекензи (Frisch & MacKenzie, 1991), покажало дека жените кои се хронично малтретирани имаат поттрадиционални ставови во однос на улогата на жените споредено со жените кои порано биле

малтретирани и највисоко ги рангирале феминините квалитети како идеал. Дополнително Елингтон и Маршал во своето истражување нашле дека себеписите на жените во сите три групи, поделени во зависност од интензитетот на насилството кое го доживуваат, биле поприлично традиционално феминини. Во оваа насока се и наодите од квалитативното истражување дека романтизираните очекувања од врската и бракот и погенералното усвојувањето на стереотипните женски карактеристики, имаат значајна улога при почетоците на врската, во текот на доживувањето на насилството, но и по напуштањето на партнерот. Овие наоди се во линија со наодите на дел од квалитативните истражувања (Mills, 1985; Landenburger, 1989; Baly, 2010) кои го истакнуваат присуството на романтичните очекувања и желбата за љубовна врска кај испитаничките во првата фаза на започнување на врската со насилниот партнер, и истражувањето (Baly, 2010) кое го потврдува влијанието на дискурсите на романтичност и женственост во одржувањето на жените во насилните интимни релации.

Треба да се напоменат и генералните заклучоци од двата прегледи на истражувања за останувањето/напуштањето кај жените жртви на интимно партнерско насилство, во кои Родс и Мекензи (Rhodes & McKenzie, 1998), од една страна заклучуваат дека не може да се најде единствена лична црта или група на карактеристики што можат да ја објаснат истрајноста на малтретираната жена во останувањето со насилниот партнер, а Андерсен и Сандерс (Andersen and Saunders, 2003) од друга страна дека надворешните фактори и ресурси имаат поголема предиктивна моќ од внатрешните фактори во однос на одлуката за останување или напуштање на насилниот партнер. Андерсен и Сандерс (Andersen and Saunders, 2003) генерално заклучуваат дека економските фактори се посилни предиктори за одлуката за напуштање отколку психолошките фактори, а две од истражувањата со повеќе варијабли (Kim & Gray, 2008; Frisch & MacKenzie, 1991) покажуваат од дека жените кои не го напуштиле насилниот партнер споредено со оние кои го напуштиле е поверојатно да се невработени и дека финасиската

зависност е една од примарните причини зошто жените не напуштаат. Во однос на економската независност или моќ, во квантитативниот дел од истражувањето беше земен предвид само работниот статус, меѓутоа не и износот на примањата, вкупниот семеен приход или сопственоста над недвижен имот на жените жртви на семејно насилство. Додека квалитативната анализа покажа дека жените биле изложени и на економско насилство, односно забрана да работат, забрана да продолжат со школување, како и контрола на финансиските ресурси од страна на насилните партнери, вклучително и на приходот кои самите го заработуваат. Дополнително две испитанички јасно нагласуваат дека финансиската моќ била еден од клучните олеснувачки/отежнувачки фактори во моментите на носењето на одлуката за напуштање, со тоа што кај едната бил отежнувачки фактор, бидејќи била вработена, а кај другата жена била олеснувачки фактор, бидејќи имала стабилно вработување и солидни приходи.

Друга претпоставка за непотврдувањето на поставената хипотеза се однесува на можните разлики помеѓу двете групи на жени во однос на доживеаното насилството. Дел од истражувањата покажуваат дека колку е потешко насилството толку е поголемо влијанието врз физичкото и особено врз менталното здравје на жената (Campbell & Lewandowski, 1997; Cascardi & O'Leary, 1992; Follingstad et al., 1992; Gelles & Harrop, 1989; според Foa et al., 2000). Во однос на улогата на интензитетот на насилството врз одлуката за напуштање на насилниот партнер, едно истражување покажува дека колку е поинтензивно толку е поголема веројатноста за жртвите да се вратат дома кај насилникот (Johnson, 1992), или спротивно на тоа друго истражување покажува дека жените кои порано биле малтретирани страдале од помалку инциденти со сериозни телесни повреди споредени со жените кои се хронично малтретирани (Frisch & MacKenzie, 1991). Дополнително, дел од квантитативните (Clements, Sabourin & Spiby, 2004; Elinngton & Masrhal, 1997) и квалитативните истражувања (Landenberger, 1989) кои ги истражуваат факторите поврзани со одлуката за напуштање на насилниот партнер и не го вклучуваат доживеаното насилство како релевантна варијабла, сепак со

посебен инструмент го мерат времето на траење на насилството, фреквентноста и интензитетот на насилството. Во овој труд во квантитативниот дел не беше земена во предвид фреквентноста, интензитетот и типот на насилството кое испитаничките го доживувале, што всушност е и тешко да се квантифицира објективно. Од анализата на наодите во квалитативниот дел по однос на доживеаното насилство може да се забележи значително зголемување на интензитетот и зачестеноста на насилството со текот на годините доколку се земат предвид изјавите на испитаничките. Испитаничките во ова истражување ја разоткриваат сложената динамика на насилството опишувајќи различни контролирачки, заплашуваки и деградирачки тактики како облик на психолошко насилство, потешки и полесни форми на физичко повредување, различни забрани и контрола околу економските ресурси. Во однос на сексуалното насилство, иако половина од испитаничките кажаа дека доживеале и ваков облик на насилство, само една испитаничка успеа да опише како често била силувана од страна на поранешниот сопруг.

Непотврдувањето на хипотезата може да се должи на тоа што напуштањето на насилниот партнер беше следено само во една временска точка, односно во моментот на прибирањето на податоци за истражувањето, и истото да било привремено, односно кај некои од учесничките да не биде конечна одлука за напуштање и истата подоцна да била променета. Ваквите резултати можат да се должат и на разликата во изложеноста на насилство во моментот на прибирање на податоците за истражувањето. Од една страна може насилството да продолжи и по напуштањето на насилниот партнер, а може да дојде и до и намалување или прекин на насилството кај жени кои остануваат со нивните насилни партнери. Лонгитудиналното истражување кое го следи статусот на врската, доживувањето на насилство и одредени психолошки карактеристики укажуваат дека интеракцијата помеѓу овие варијабли е сложена (Bell, Goodman & Dutton, 2007). Во истражувањето на Бел, Гудман и Дјутон (Bell, Goodman & Dutton, 2007) траекторијата на врската, квалитетот на здравјето и менталното здравје биле

следени во пет временски точки и резултатите од ова истражување по однос на доживувањето на насилство покажуваат дека жените кои се целосно разделени трпат значајно помалку насилство при последното интервјуирање, споредено со жените кои биле заедно со партнерот во некој момент, иако на почетокот на истражувањето кај нив биле забележан највисоки стапки на сите облици на насилство. Подгрупата на жени кои се целосно заедно е втора со пониски стапки на доживеано насилство, и се разликува од групата на жени целосно разделени само по однос на психолошкото насилство. Кај подгрупата на жени која има флуидна траекторија на врската се забележуваат највисоки стапки на насилство.

Добиените резултати од квантитативната анализа може да се должат и на опстојувањето на последиците од доживеаното насилство кај жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска. Барнет (Barnett, 2001) потенцира дека малтретираните жени споредено со жените кои не се малтретирани страдаат повеќе од депресија, повеќе се жалат на психосоматски пореметувања, имаат повеќе обиди самоубиство и имаат пониска самодоверба, што е резултат на интимното партнерско насилство и сигурно не е причина за истото. Истражувањата од друга страна потврдуваат дека негативните последици од интимното партнерско насилство се долготрајни и влијанието од злоупотребата може да опстојува долго по прекилот на самото насилство (Campbell & Lewandowski, 1997; Koss, Koss & Woodruff, 1991; според Campbell, 2002). Лонгитудиналното истражување (Bell, Goodman & Dutton, 2007) во овој контекст покажува дека немало разлики помеѓу жените во различните временски точки во поглед на менталното здравје, единствено имало разлика во поглед на квалитетот на живот. Но, резултатите од истражувањето на Лернер и Кенеди (Lerner & Kennedy, 2000) покажуваат дека динамичните психолошки варијабли како лична ефикасност, трауматски симптоми и справување, варираат во зависност од тоа дали жените биле во или излегле од врската и колку време е поминато откако ја напуштиле врската. Слично на ова, наодите од лонгитудиналното истражување на Андерсен и соработниците (Andersen et al., 2003) покажуваат дека околностите и

акумулирачкиот ефект од повеќе стресори (насилство, загуба на приврзаност, загуба на приходи и семејни/домашни обврски) во периодот после разделбата, можат да ја поткопаат психолошката добросотојба кај жените жртви кои ги напуштиле насилните партнери. Нивото на депресија кај жените кои доживувале највисоки нивоа на стрес на почетокот на истражувањето, било умерено дури и при мерењето после 26 месеци, додека негативните ефекти од стресорите, измерени десет недели по излегувањето од засолниште, со текот на времето се зголемувале.

На крај неопходно е да се напоменат и потенцијалните импликации од добиените резултати, особено од квалитативниот дел на истражувањето. Давателите на услуги и советувачите е неопходно да ги препознаваат и да ги афирмираат силните страни и капацитетите на жените во преживувањето на насилните врски. Начините на кои жените се штитат од злоупотребата и навидум „неуспешните“ обиди за излегување од кругот на насилството мора да се гледаат во контекст на разликата во моќ помеѓу неа и насилниот партнер, нејзината достапност до ресурси и поддршка, меѓутоа и во контекст на напуштањето како процес кој трае подолг временски период во кој тие пробуваат различни стратегии за да се справат. Професионалците исто така треба да се добро запознаени со сложената динамика и целокупниот репертоар на контролирачки тактики кои насилниците ги применуваат за да можат да ги валидираат искуствата на жените и да им помогнат да го препознаат контекстот околу чувствата на вина и срам. Негативните последици кои жените ги опишуваат, пред се чувствата на безвредност, изолираност, преплашеност и збунетост укажуваат на потреба од навистина поддржувачка терапевтска релација во насока на тоа да можат полесно и побрзо да си дојдат на себе. Дополнително наодите од квалитативната анализа укажуваат и на потреба од предвидлива и целосна институционална заштита и поддршка особено во поглед на безбедноста и домувањето, бидејќи во спротивност најголемиот товар паѓа на примарните семејства и други блиски лица на жртвите ако воопшто ги имаат или пак тие имаат капацитети и ресурси за истото.

Ограничувања на истражувањето, предлози и сугестии за понатамошни истражувања

Неопходно е да се напоменат и *недостатоците на спроведеното истражување*. Првенствено, истражувачките хипотези се тестирани на мал и пригоден примерок, кој се состои од етнички Македонки, во најголем процент од Скопје, и помал процент од Штип и Тетово, кои се или биле во брак. Со оглед на тоа дека се работи за примерок кој не е репрезентативен, исклучена е можноста за сигурна генерализација на наодите на достапната популација. Дополнително сите жени во примерокот се имаат обратно и побарале помош од граѓанските организации, меѓутоа не се вклучени жени кои доживеале насилство, а не се обратиле до граѓанските организации, односно се обратиле само до државните институции кои имаат надлежност да постапуваат во случаи на семејно насилство или воопшто не се обратиле никаде за помош. Во оваа насока мора да се напомене и ограничената можност за пристап до поголем број на испитанички со оглед на сензитивноста на проблематиката. Малиот број на испитанички ја ограничи можноста за примена на посложени статистички постапки, а со тоа и поподробочени наоди за улогата на секоја од трите варијабли, но и за увид во интеракцијата помеѓу истите. За идните истражувања препорачливо е зголемување на бројот на примерокот, односно да се опфатат поголем број на жени жртви на семејно насилство.

Во истражувањето беа користени мерни инструменти кои се засноваат на самоизвестување и не би можела да се исклучи можноста за заземање став во одговарањето од страна на испитаничките. Инструментите со кои беше спроведено ова истражување не се стандардизирани за оваа популација, така што не е позната валидноста на конструктите. Дополнително за сите мерни инструменти користени во квалитативната анализа внатрешната конзистентност е пониска од вредностите кои се соопштуваат за останати популации. Би требало да

се напомене и предизвикот со времетраењето и пополнувањето на прашалниците во повеќе наврати и емоционалната состојба на испитаничките. Со поголемиот дел од испитаничките, пополнувањето на инструментите траеше долго, поради нивната потреба да ги споделат своите искуства и да добијат поддршка од истражувачката, а некогаш се одвиваше и во два наврати со поголема временска дистанца, поради неможноста да излезат од дома кај жените кои не ја напуштиле насилната врска или поради преоптовареноста со финансиски и грижи околу домаќинство и малолетните деца, кај жените кои го напуштиле насилниот партнер.

Најважното ограничување е тоа што дел од испитаничките кои не го напуштиле насилниот партнер не беа исто така вклучени и во квалитативниот дел на истражувањето, бидејќи овие наоди можеби ќе дадеа подлабок увид и повеќе информации по однос на тоа дали непостоењето на разлики помеѓу двете групи на жени жртви на семејно насилство се должи на недостатоците на методот на истражувањето или пак заради самите варијабли.

Ова истражување отвора повеќе прашања отоколку што одговара и може да понуди солидна основа за понатамошни истражувања. Се сугерираат повторни истражувања, во кои би се вклучиле и дополнителни надворешни фактори како достапност до економски ресурси, институционален одговор, социјална поддршка, но и поинакви психолошки фактори како капацитети и стратегии за справување, и резилентност. Лонгитудинално истражување би дало можност да се видат различните траектории кај жените жртви во однос на статусот на врската, опстојувањето на последиците и по напуштањето на насилниот партнер, поширокиот контекст во кој се одвива насилството, како и присуството и влијанието на институционалната и социјалната поддршка во насока на унапредување на справувањето со насилството кај жените и намалување на последиците од истото.

РЕЗИМЕ

Квалитативните истражувања за останувањето/напуштањето на насилниот партнер укажуваат на различни фактори (индивидуални, економски, социјални или општествени) кои делуваат како заштита или како пречка во обидот да се напушти насилната врска или да се прекине насилство. Квантитативните пак го опишуваат процесот на напуштање на жените жртви на семејно насилство дефинирајќи со повеќе фази и нагласуваат дека жените кои се во насилна врска со тек на време го менуваат одговорот кон насилството, применуваат различни стратегии за справување и заштита и прават повеќе обиди за напуштање пред дефинитивно да ја напуштат врска.

Целта на овој труд беше да ја истражи улогата на внатрешните, односно психолошките фактори врз одлуката за напуштање на насилната врска кај жените жртви на семејно насилство. Друга значајна цел беше да се разбере процесот на напуштање со фокус на феноменот на враќање на себе кај жените жртви на семејно насилство. Истражувањето беше спроведено од почетокот на 2015 до средина на 2017 година. Во истражувањето учествуваа вкупно 66 жени кои претрпеле семејно насилство и кои во периодот од 2009 до 2016 година за прв пат побарале помош од пет граѓански организации специјализирани за третирање на проблематиката на семејно насилство и тоа: Кризен Центар „Надеж“-Скопје, Прв Семеен Центар-Скопје, Организација на жени на град Скопје–ОЖС, „Женски форум“- Тетово, и Едукативно-хуманитарна организација „ЕХО“ – Штип. Испитаничките беа поделени во две групи според податокот за тоа дали врската ја напуштиле насилната врска најмалку една година пред моментот на прибирање на податоците за студијата или не. Сите жени се Македонки, кои се или биле во брачна заедница со насилниот партнер, а се внимаваше во двете групи да се опфатат приближно еднаков број на испитанички кои имаат завршено средно или

високо образование, се вработени, невработени или пензионерки, и кои биле во насилна врска 1-5 години, 6–10 години или 11 и повеќе години. Во ова квантитативно истражување беа користени три мерни инструменти за квантитативниот дел и тоа: Тенеси скалата за мерење на сликата за себе (Tennessee Self-Concept Scale; TSCS:2), Скала на локус на контрола од Потер и Прашалник за лични особини (Personal Attributes Questionnaire) и полуструктурирано интервју за квалитативниот дел.

Според релевантни истражувања и теориски сознанија кои потврдиле дека сликата за себе, локусот на контрола и родовиот идентитет играат улога при носењето на одлука за напуштање на насилниот партнер, беше претпоставено дека жените жртви на семејно насилство ќе имаат подобра слика за себе и поизразен внатрешен локус на контрола споредено со жените кои не го напуштиле насилниот партнер, како и дека тие ќе имаат поизразена маскулин идентификација и помалку изразена феминин идентификација. Добиените резултати беа статистички обработени преку програмата SPSS 19. За проверка на хипотеза употреби Mann - Whitney U тест.

Резултатите согласно поставената хипотеза покажаа дека жените кои го напуштиле насилниот партнер не се разликуваат од жените кои не го напуштиле насилниот партнер во однос на сликата за себе, локусот на контрола и родовиот идентитет. Во однос на квалитативниот дел наодите покажуваат дека и процесот на виктимизација и процесот на напуштање на насилниот партнер се сложени и постепени со вклученост на повеќе фактори на ранливост или фактори кои го отежнувале процесот, но и со вклученост на важни помагачки фактори. Она што е најважно е дека постепеното ослободување од насилството води кон враќање на аспекти од себе и нивниот живот пред да започне насилството, или пак кон целосна трансформација и нови димензии на различните аспекти од сликата за себе и чувство за сопствената вредност кое го немале ниту пред да станат жртви на насилството.

ЛИТЕРАТУРА

- Ajduković, M., Mamula, M., Pecnik, N. i Tölle, N. (2004). Nasilje u partnerskim odnosima. vo M. Ajduković i G. Pavleković (Ur.). *Nasilje nad ženom u obitelj.* (69-81). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Anderson, D.K. & Saunders, D.G. (2003). Leaving an abusive partner: An Empirical review of Predictors, the Process of Leaving, and psychological Well –Being. *Trauma, Violence & Abuse*, 4, 163-191. doi: 10.1177/1524838002250769.
- Baly, A.R. (2010). Leaving Abusive Relationships: Constructions of Self and Situation by Abused Women. *Journal of Interpersonal Violence* 25(12) 2297–2315. doi: 10.1177/0886260509354885
- Barnett, O. W. (2001). Why Battered Women Do Not Leave, Part 2. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2(1), 3–35. doi:10.1177/1524838001002001001
- Baumeister, R. F. (2005). Self-concept, self-esteem, and identity. In Valerian J. Derlega, Barbara A. Winstead and Warren H. Jones (Ed.), *Personality: contemporary theory and research* Third edition ed. (pp. 246-280) Belmont, CA, United States: Thomson/Wadsworth.
- Burke, P.J., Stets, J.E. and Pirog-Good, M.A. (1988). Gender Identity, Self-Esteem, and Physical and Sexual Abuse in Dating Relationships. *Social Psychology Quarterly*, 51(3), 272-285. <http://www.jstor.org/stable/2786925>
- Cambell, J.C. (1988). Women's responses to sexual abuse in intimate relationships. *Health Care for Women International*, 10:4, 335-346. doi: 10.1080/07399338909515860.
- Campbell J.C. (2002). Health consequences of intimate partner violence. *The Lancet*, 359(9314):1331–1336. doi:10.1016/S1040-6736(02)08336-8
- Carlin, R. (1998). Developing self: Women's process in ending an abusive relationship. (Doctoral dissertation, University of Toronto, 1998). *Dissertation Abstracts International*, 59(6-A), 1918.

- Champion, J.D. (1996). Woman Abuse, assimilation, and Self-Concept in Rural Mexican American Community. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 18(4), 508-521. doi: 10.1177/07399863960184005.
- Chang, J. C., Dado, D., Hawker, L., Cluss, P. A., Buranosky, R., Slagel, L., et al. (2010). Understanding turning points in intimate partner violence. *Journal of Women's Health*, 19(2): 251-259. doi:10.1089/jwh.2009.1568.
- Clements, C.M. & Sawhney, D.K. (2000). Coping with Domestic Violence: Control Attributions, Dysphoria, and Hopelessness. *Journal of Traumatic Stress*, 13(2). doi: 10.1023/A:1007702626960
- Clements, C.M., Sabourin, C.M. & Spiby, L. (2004). Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self-Esteem. *Journal of Family Violence*, 19 (1). doi: 10.1023/B:JOFV.0000011580.63593.96
- Corcoran, K., Crusius, J., & Mussweiler, T. (2001). Social Comparison: Motives, Standards, and Mechanisms. In D. Chadee (Ed.). *Theories in social psychology* (pp. 119-139). Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
- Craven, R. G., Marsh, H. W., & Burnett, P. (2003). *Breaking the self-concept enhancement conundrum: Re-conceptualising the next generation of self-concept enhancement research*. Paper presented at NZARE AARE, Auckland, New Zealand.
- Crisp, R. J. & Turner, R. N. (2010). *Essential Social Psychology*: 2nd Edition. London, England. Sage
- Cunningham, A., Jaffe, P., Baker, L., Dick, T., Malla, S., Mazaheri, N., & Poisson, S. (1998). *Theory-Derived Explanations Of Male Violence Against Female Partners: Literature Update And Related Implications For Treatment And Evaluation*. London: London Family Court Clinic.
- Darshani, R. K. D. N. (2014). A Review of Personality Types and Locus of Control as Moderators of Stress and Conflict Management. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(2), 1-8. <http://www.ijsrp.org/research-paper-0214/ijsrp-p2658.pdf>

- Димушевска, Е. (2018). *Анализа на феминциди – убиства на жени во Република Македонија*: Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство - Глас против насилство, Скопје
- Eagly, A. H., & Wood, W. (2013). The nature–nurture debates: 25 years of challenges in understanding the psychology of gender. *Perspectives on Psychological Science*, 8(3), 340–357. <https://doi.org/10.1177/1745691613484767>
- Eckstein, J. J. (2011). Reasons for Staying in Intimately Violent Relationships: Comparisons of Men and Women and Messages Communicated to Self and Others. *Journal of Family Violence*, 26:21–30. doi: 10.1007/s10896-010-9338-0
- Egan, S.K. & Perry, D .G. (2001). Gender Identity: A Multidimensional Analysis With Implications for Psychosocial Adjustment. *Developmental Psychology*, 37(4), 451-463. doi: 10.1037//0012-1649.37.4.451
- Ellington, J.E. & Marshall, L.L. (1997). Gender role perceptions of women in abusive relationships. *Sex Roles*, 36: 349. doi:10.1007/BF02766652
- Enander, V. & Holmberg, C. (2008). Why Does She Leave? The Leaving Process(es) of Battered Women. *Health Care for Women International*, 29:200–226. doi: 10.1080/07399330801913802
- Epstein, S. (1973). The Self – Concept revisited Or a Theory of a Theory. *American Psychologist* , 28, 404 -414.
- Fisher, E. & Stylianou, A. (2016). To Stay or to Leave: Factors Influencing Victims' Decisions to Stay or Leave a Domestic Violence Emergency Shelter. *Journal of Interpersonal Violence* 1–27.doi: 10.1177/0886260516645816.
- Fitts, W.H. & Warren, W.L. (1996). *Tennessee Self-Concept Scale manual (2nd ed.)*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Foa, E. B., Cascardi, M., Zoellner, A. L. & Fenny, C. N. (2000). Psychological and Enviromental Factors Assosiated with Partner Violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 1(1), 67-91. <https://doi.org/10.1177/1524838000001001005>

- Frisch, M. B. & MacKenzie, C. J. (1991). A comparison of formerly and chronically battered women on cognitive and situational dimensions. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 28(2), 339-344. doi: 10.1037/0033-3204.28.2.339.
- Gecas, V. (1982). The self concept. *Annual Review of Sociology*, 8, 1-33. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.08.080182.000245>
- Hage, S. M. (2006). Profiles of Women Survivors: The Development of Agency in Abusive Relationships. *Journal of Counseling & Development*, 84(1), 83-94. doi:10.1002/j.1556-6678.2006.tb00382.x
- Hattie, J. (2004). *Models of Self-Concept that are Neither Top-Down or Bottom-Up: The Rope Model of Self-Concept [R]*: University of Auckland, New Zealand. <https://pdfs.semanticscholar.org/beaa/dff694619622d0101925281f3a019bb5a3e7.pdf>
- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). *The Social Identity Perspective*. *Small Group Research*, 35(3), 246-276. doi:10.1177/1046496404263424
- Idemudia, E.S. (2009). Self – concepts and demographic characteristics of battered women in Cauteng, South Africa: Department of Psychology, University of Limpopo, South Africa. *Curationis*, 32(1), 45-51.
- Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. *Journal of Marriage and the Family*, 57(2), 283. doi:10.2307/353683
- Johnson, M.P. (2006). Conflict and Control: Gender Symmetry and Asymmetry in Domestic Violence. *Violence Against Women*, 12:1003. doi: 10.1177/1077801206293328
- Johnson, M.P. (2007). Domestic Violence: the Intersection of Gender and Control: In Laura L.o'Toole, Jessica R.Schiffman & Margie Kiter Edwards (Eds.), *Gender Violence: Interdisciplinary perspectives* (2nd edition): New York: New York University Press, in press.
- Јанаков, Б. (2018). *Основи на персонологија 1*: Филозофски факултет – Скопје.

- Kaur, R. & Garg, S. (2008). Addressing Domestic Violence Against Women: An Unfinished Agenda. *Indian Journal of Community Medicine*, 33(2):73-76. doi: 10.4103/0970-0218.40871
- Kelly, J. B., & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review*, 46(3), 476–499. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2008.00215.x>
- Kelly, U. A. (2011). Theories of Intimate Partner Violence. *Advances in Nursing Science*, 34(3), E29–E51. doi:10.1097/ans.0b013e3182272388
- Кениг, Н. (2011). *Насилство: родова перспектива*: Филозофски факултет – Скопје.
- Kim, J.& Gray, K.A. (2008). Leave or Stay? Battered Women's decision After Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(10):1465-82. doi: 10.1177/0886260508314307
- Kormanik, M.B. & Rocco, T.S. (2009). Internal Versus External Control of Reinforcement: A Review of the Locus of Control Construct. *Human Resource Development Review*, 8; 463. doi: 10.1177/1534484309342080
- Landenburger, K. (1989). A Process of Entrapment in and Recovery from an Abusive Relationship: *Issues in Mental Health Nursing*, 10:3-4, 209-227. <http://dx.doi.org/10.3109/01612848909140846>
- Lange, R.V. & Tiggenmann, M. (1981). Dimensionality and Reliability of the Rotter I-E Locus of Control Scale. *Journal of Personality Assessment*, 45:4, 398-406. doi: 10.1207/s15327752jpa4504_9
- Leary, M. R. (2007). *Motivational and Emotional Aspects of the Self*. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 317–344. doi:10.1146/annurev.psych.58.110405.085658
- Lenny, E. (1991). Sex roles: The measurement of masculinity, femininity and Androgyny. In J.P. Robinson, P.R. Shaver & L. Wrightsman (Eds.), *Measures of personality and social psychological attitude* (pp.573-649). San Diego: Academic press.

- Markus, H., & Wurf, E. (1987). *The Dynamic Self-Concept: A Social Psychological Perspective. Annual Review of Psychology*, 38(1), 299–337. doi:10.1146/annurev.ps.38.020187.001503
- Merritt-Gray, M. & Wuest, J. (1995). Counteracting abuse and Breaking free: The process of leaving revealed through women's voices. *Health Care for Women International*, 16, 399–412. doi: 10.1080/07399339509516194
- Mills, T. (1985). The Assault on the Self: Stages in Coping with Battering Husbands. *Qualitative Sociology* 8(2), 103–123. doi:10.1007/BF00989467
- Мирчева, С., и Гогов, Б. (2014). *Базична студија: Анализа на усогласеноста на законодавството на Република Македонија со Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство (Истанбулска конвенција)*, Национален совет за родова рамноправност. Скопје
- Мирчева, С., Чачева, В. и Кениг, Н. (2014). *Глас за правда: Истражувачки извештај – Процена на судските постапки за случаи на семејно насилство, со посебен фокус на менаџирање на предметите од родова перспектива: ИППСИ 2014.*
- O'Neill, M. L., & Kerig, P. K. (1998). Attributions of Self-Blame and Perceived Control as Moderators of Adjustment in Battered Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(10), 1036–1049. doi:10.1177/088626000015010002
- Pienaar P.A (2008). *Exploring the impact of narrative arts activities on the self-concept of Grade 9 learners in group context: (Chapter 3 LITERATURE OVERVIEW: SELF CONCEPT)*: University of Pretoria.
- Поповска, Љ., Рикаловски, В. и Вилагомеџ, Е. (2012). *Извештај од студијата за националната анкета за семејно насилство*. Скопје: УНДП.
- Robinson, J.P., Shaver, P.R., Wrightsman, L.S. (1991). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press.

- Sabina, C. & Tindale, R.S. (2008). Abuse Characteristics and Coping resources as Predictors of Problem-Focused Coping Strategies Among Battered Women. *Violence Against Women, 14*(4):437-56. doi: 10.1177/1077801208314831
- Saltzman L.E; Fanslow J.L; McMahon P.M; Shelly G.A (1999). *Intimate Partner Violence Surveillance – Uniform Definitions and Recommended Data Elements*. Atlanta(GA): National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Schwartz M. (1988). Marital Status and Woman Abuse Theory. *Journal of Family Violence, 3*: 239. doi:10.1007/BF00988978
- Schwartz, M.D. & Mattley, C.L. (1993). The battered woman scale and gender identities. *Journal of Family Violence, 8*(3), 277–287. doi:10.1007/BF00988773
- Shavelson, R. J., & Bolus, R. (1982). Self concept: The interplay of theory and methods. *Journal of Educational Psychology, 74*(1), 3–17. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.74.1.3>
- Sheikh, F., Koolae, A.K. & Zadeh, M.R. (2013). The Comparison of Self – differentiation and Self – concept in Divorced and Non – divorced Women Who Experience domestic Violence. *International Journal of High Risk Behaviors and Addiction, 2*(2): 66–71. doi: 10.5812/ijhrba.10029
- Shields, S.A. and Dicicco, E.C (2011). The Social Psychology of Sex and Gender: From Gender Differences to Doing Gender. *Psychology of Women Quarterly, 35*: 491. doi: 10.1177/0361684311414823
- Shires, B.W. (1981). *The relationship between Self-Concept and Locus of Control in Physically Abused Women*: Virginia Commonwealth University. http://scholarscompass.vcu.edu/etd/1131?utm_source=scholarscompass.vcu.edu%2Fetd%2F1131&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Skinner, E.A. (1996). A Guide to Constructs of Control. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(3): 549. doi:
- Stake, J. E., & Eisele, H. (2010). Gender and personality. In J. C. Chrisler & D. R. McCreary (Eds.), *Handbook of gender research in psychology, Vol. 2. Gender*

research in social and applied psychology (p. 19–40). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1467-5_2

Stets, J. E., & Burke, P. J. (1996). Gender, Control, and Interaction. *Social Psychology Quarterly*, 59(3), 193. doi:10.2307/2787019

Stets, J. E. & Burke, P. J. (2000). Femininity/Masculinity: Pp. 997-1005 in Edgar F. Borgatta and Rhonda J. V. Montgomery (Eds.), *Encyclopedia of Sociology*, Revised Edition. New York: Macmillan.

Stocks, A., Kurt A., & Lynton N. (2012). Locus of control and subjective well-being – a cross-cultural study. *Problems and Perspectives in Management*, 10(1), 17-25. <https://pdfs.semanticscholar.org/73c5/e7d872bcb7198d15086e1789a87df82dob6c.pdf>

Такашманова-Соколовска, Т.(1994). Сликата за себе како поим и како развоен феномен, Годишен зборник на Филозофски факултет Скопје 1994, 271-282.

Tate, C. (2014). Gender Identity as a Personality Process. in Beverly L. Miller (Ed.), *Gender identity: Disorders, developmental perspectives and social implications* (pp. 1-22). Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.

Testa, M., Livingston, J.A., & VanZile-Tamsen, C. (2011). Advancing the Study of Violence Against Women Using Mixed Methods: Integrating Qualitative Methods Into a Quantitative Research Program. *Violence Against Women*, 17(2) 236– 250. doi: 10.1177/1077801210397744

Ulrich, Y.C. (1991). Women's reasons for leaving abusive spouses. *Health Care for Women International*, 12:4, 465-473. doi: 10.1080/07399339109515970

Чачева, В., Фришиќ, Ј. и Мишев, С. (2007). *Извештај од спроведено теренско истражување: Семејно насилство*. Скопје: ЕСЕ.

Warren, J. & Lanning, W. (1992). Sex role beliefs, control, and social isolation of battered women. *Journal of Family Violence*, 7(1), 1–8. doi: 10.1007/BF00978720

- Warner, L. R. (2016). Gender Identity, Theories of. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 1–6. doi:10.1002/9781118663219.wbegss258
- Watts, C. and Zimmerman, C. (2002) Violence against women: Global scope and magnitude. *The Lancet*, 359, 1232-1237. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)08221-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(02)08221-1)
- Wilson, J. K. (1985). The psychological functioning, self-concept, and locus of control of battered women in a spouse abuse shelter (Doctoral dissertation, University of Florida, 1985). *Dissertation Abstracts International*, 47, 837.
- Wood, W. & Eagly, A.H. (2015). Two Traditions of Research on Gender Identity. *Sex Roles*, 73: 461. doi:10.1007/s11199-015-0480-2
- World Health Organization. [WHO]. (2002). *World Report on Violence and Health: Summary*. Geneva. World Health Organization.
- World Health Organization. [WHO]. (2010). *Preventing intimate partner and sexual violence against women: taking action and generating evidence*. Geneva. World Health Organization.
- World Health Organization. [WHO]. (2013). *Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva. World Health Organization.
- Wuest, J. & Merritt-Gray, M. (1999). Not Going Back: Sustaining in the Process of Leaving Abusive relationships. *Violence Against Women*, 5: 110. doi: 10.1177/1077801299005002002
- Wuest, J. & Merritt-Gray, M. (2001). Beyond Survival: Reclaiming Self after Leaving an Abusive Male Partner. *The Canadian journal of nursing research*, 32(4):79-94. <https://cjr.archive.mcgill.ca/article/download/1605/1605>
- Yoder, J.D., Rice, R.W., Adams, J., Priest, R.F. & Prince, H.T. (1982). Reliability of the Attitudes Toward Women Scale (AWS) and the Personal Attributes Questionnaire (PAQ). *Sex Roles*, 8: 651. doi:10.1007/BF00289898

ПРИЛОЗИ

Прилог 1

ИЗЈАВА ЗА СОГЛАСНОСТ

Доброволно се согласувам да учествувам во истражувањето што го спроведува Фросина Ивановска, студент на последипломски студии на Институтот за Психологија, при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Разбирам дека истражувањето е осмислено за да ја истражи поврзаноста на внатрешните, односно социо - психолошките фактори и одлуката за напуштање на насилната врска кај жените жртви на семејно насилство, како и со цел да се разбере процесот на враќање на себе кај жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска.

Информирана сум дека ќе треба да пополнам три инструменти/прашалници (Тенеси скала за сликата за себе, Локус на контрола на Ротер и Прашалник за лични особини), и дека пополнувањето на инструментите во просек ќе трае околу 45 минути.

Разбирам дека нема да бидам платена за моето учество. Исто така, разбирам дека во секое време можам да го откажам или да го прекинам моето учество во истражувањето без какви било последици.

Разбирам дека истражувачката при користење на добиените податоци нема да го напише моето име и презиме во ниту еден извештај и дека со моите податоци како учесничка од истражувањето нема да може да располага никој друг.

Потврдувам дека ги прочитав и ги разбрав објаснувањата што ги добив. Добив задоволителен одговор на сите мои прашања и доброволно се согласувам да учествувам во истражувањето.

Прилог 2

Број: _____

Возраст: _____

1. **Образование:**

- ☐ Средно образование
- ☐ Високо образование

2. **Работен статус:**

- ☐ Вработена _____
- ☐ Невработена _____

3. **Врска со насилниот партнер:**

- ☐ Брачни партнери/сопругници
- ☐ Поранешни брачни партнери/сопругници

4. **Заеднички деца:**

- ☐ Не
- ☐ Да (Колку?) _____; Пол ☐ Ж _____ ☐ М _____

5. **Времетраење на насилството:**

- ☐ 1 – 5 години
- ☐ 6 – 10 години
- ☐ Повеќе од 11 години

6. **Дали сте моментално разделени од вашиот партнер?**

- ☐ Не
- ☐ Да (Колку долго?) _____

7. **Дали некогаш претходно сте го напуштиле вашиот партнер?**

☐ Не

☐ Да

Колку пати го имате напуштено? _____

Колку траело временски најдолгото напуштање? _____

Прилог 3

ТЕНЕСИ СКАЛА ЗА СЛИКАТА ЗА СЕБЕ

1	2	3	4	5
Ако изјавата е СЕКОГАШ НЕТОЧНА	Ако изјавата е ПРЕТЕЖНО НЕТОЧНА	Ако изјавата е ДЕЛУМНО НЕТОЧНА И ДЕЛУМНО ТОЧНА	Ако изјавата е ПРЕТЕЖНО ТОЧНА	Ако изјавата е СЕКОГАШ ТОЧНА

1.	Јас сум привлечна личност.	1	2	3	4	5
2.	Јас сум искрена личност.	1	2	3	4	5
3.	Јас сум член на среќно семејство.	1	2	3	4	5
4.	Посакувам да бев повеќе човек од доверба.	1	2	3	4	5
5.	Не се чувствувам комотно со други луѓе.	1	2	3	4	5
6.	Математиката е тешка за мене.	1	2	3	4	5
7.	Јас сум дружељубива личност.	1	2	3	4	5
8.	Задоволна сум од своето морално поведење.	1	2	3	4	5
9.	Не сум толку паметена колку луѓето околу мене.	1	2	3	4	5
10.	Не се однесувам онака како што моето семејство мисли дека треба.	1	2	3	4	5
11.	Фина сум онолку колку што би требало да бидам.	1	2	3	4	5
12.	Лесно ми е да учам нови работи.	1	2	3	4	5
13.	Задоволна сум со моите семејни односи.	1	2	3	4	5

14.	Не сум личноста која би сакала да бидам.	1	2	3	4	5
15.	Го разбираам моето семејство онолку добро колку што е потребно да го разбираам.	1	2	3	4	5
16.	Се презирам себеси.	1	2	3	4	5
17.	Не се чувствувам онолку добро колку што би требало.	1	2	3	4	5
18.	Добра сум во математика.	1	2	3	4	5
19.	Задоволна сум што сум она што сум.	1	2	3	4	5
20.	Добро се согласувам со други луѓе.	1	2	3	4	5
21.	Имам здраво тело.	1	2	3	4	5
22.	Се сметам себеси за невнимателна личност.	1	2	3	4	5
23.	Јас сум пристоен тип на личност.	1	2	3	4	5
24.	Се обидувам да побегнам од моите проблеми.	1	2	3	4	5
25.	Јас сум весела личност.	1	2	3	4	5
26.	Јас сум никој и ништо.	1	2	3	4	5
27.	Моето семејство секогаш ќе ми помогне во било каков вид на неволја.	1	2	3	4	5
28.	Понекогаш се лутам.	1	2	3	4	5
29.	Полна сум со страдање и болка.	1	2	3	4	5
30.	Јас сум болна личност.	1	2	3	4	5
31.	Јас сум морално слаба личност.	1	2	3	4	5
32.	Другите луѓе мислат дека сум паметна.	1	2	3	4	5
33.	Јас сум личност полна со омраза.	1	2	3	4	5
34.	Го губам разумот.	1	2	3	4	5
35.	Не сум сакана од моето семејство.	1	2	3	4	5

36.	Чувствувам дека моето семејство не ми верува.	1	2	3	4	5
37.	Не сум добра во работата што ја работам.	1	2	3	4	5
38.	Лута сум на целиот свет.	1	2	3	4	5
39.	Тешко е да се биде дружељубива со мене.	1	2	3	4	5
40.	Понекогаш помислувам на работи кои се премногу лоши за да се зборува за нив.	1	2	3	4	5
41.	Понекогаш кога не се чувствувам добро јас сум лута.	1	2	3	4	5
42.	Јас не сум ниту премногу дебела ниту премногу слаба.	1	2	3	4	5
43.	Никогаш нема да бидам паметна како другите луѓе.	1	2	3	4	5
44.	Сакам да работам со бројки.	1	2	3	4	5
45.	Друштвена сум онолку колку што би сакала да бидам.	1	2	3	4	5
46.	Ми претставува проблем да ги правам исправните нешта.	1	2	3	4	5
47.	Од време на време се смеам на валкани/невкусни шеги.	1	2	3	4	5
48.	Би требало да бидам посекипилна.	1	2	3	4	5
49.	Не би требало да кажувам толку многу лаги.	1	2	3	4	5
50.	Не можам да читам многу добро.	1	2	3	4	5
51.	Се однесувам со моите родители онолку добро колку што би требало.	1	2	3	4	5
52.	Премногу сум чувствителна за работите што луѓето од моето семејство ги кажуваат.	1	2	3	4	5
53.	Би требало да го сакам моето семејство повеќе.	1	2	3	4	5
54.	Задоволна сум од начинот на кој се однесувам со другите луѓе.	1	2	3	4	5
55.	Би требало да се согласувам подобро со луѓето.	1	2	3	4	5
56.	На моменти озборувам по малку.	1	2	3	4	5

57.	Понекогаш ми доаѓа да пцујам.	1	2	3	4	5
58.	Добро се грижам за себе во физичка смисла.	1	2	3	4	5
59.	Се трудам да бидам внимателна во врска со мојот изглед.	1	2	3	4	5
60.	Верна сум на мојата религија во моите секојдневни постапки.	1	2	3	4	5
61.	Јас понекогаш правам многу лоши работи.	1	2	3	4	5
62.	Секогаш можам да се погрижам за себе во било која ситуација.	1	2	3	4	5
63.	Ги извршувам работните задачи толку квалитетно колку што јас сакам.	1	2	3	4	5
64.	Се чувствувам добро поголемиот дел од времето.	1	2	3	4	5
65.	Вистински се интересирам за моето семејство.	1	2	3	4	5
66.	Се обидувам да го разберам погледот на нештата на другата личност.	1	2	3	4	5
67.	Претпочитам да победувам отколку да губам во игра.	1	2	3	4	5
68.	Не сум добра во игри и спорт.	1	2	3	4	5
69.	Изгледам fino онака како што сум.	1	2	3	4	5
70.	Не знам како добро да работам.	1	2	3	4	5
71.	Имам проблеми со спиењето.	1	2	3	4	5
72.	Постапувам правилно поголемиот дел од времето.	1	2	3	4	5
73.	Воопшто не сум добра во друштвени ситуации.	1	2	3	4	5
74.	Поприлично лесно ги решавам моите проблеми.	1	2	3	4	5
75.	Јас сум лоша личност.	1	2	3	4	5
76.	Задоволна сум од мојот духовен живот.	1	2	3	4	5
77.	Имам караници со моето семејство.	1	2	3	4	5

78.	Гледам нешто добро во сите што ги среќавам.	1	2	3	4	5
79.	Ми претставува потешкотија да зборувам со непознати.	1	2	3	4	5
80.	Понекогаш го одложувам за утре на што би требало да го правам денес.	1	2	3	4	5
81.	Лесно ми е да го разберам она што го читам.	1	2	3	4	5
82.	Имам многу самоконтрола.	1	2	3	4	5

Прилог 4

СКАЛА НА ЛОКУС НА КОНТРОЛА НА РОТЕР

1.
 - € Децата влегуваат во невољи затоа што родителите премногу ги казнуваат.
 - € Проблемот со поголемиот дел од децата во денешно време, е тоа што родителите се премногу попустливи кон нив.
2.
 - € Многу од несреќните нешта во животот на луѓето, делумно се поради лоша “среќа”.
 - € Несреќата на луѓето е резултат на сопствените грешки.
3.
 - € Една од најголемите причини за војни е тоа што луѓето не покажуваат доволно интерес за политика.
 - € Секогаш ќе постојат војни без оглед на тоа колку силно луѓето се трудат да ги спречат.
4.
 - € Порано или подоцна луѓето секогаш ја добиваат почитта која ја заслужуваат во светот.
 - € За жал индивидуалните напори често остануваат незабележани без оглед на напорите кои се вложени.
5.
 - € Идејата дека наставниците не се фер кон студентите е неточна и безсмислена.
 - € Поголемиот дел од студентите не се свесни дека нивните оценки во голема мера зависат од случајности.
6.
 - € Без помош и правилно насочување никој не може да биде квалитетен лидер.

- € Понекогаш способни луѓе не успеваат да станат лидери затоа што недоволно ги користат сопствените потенцијали.

7.

- € Колку и да се трудиш на некои луѓе едноставно не им се допаѓаш.
- € Луѓето кои не успеваат да им се допаднат на останатите, всушност не знаат да се дружат.

8.

- € Наследните особини имаат важна улога во одредувањето на личноста.
- € Животните искуства ја одредуваат личноста.

9.

- € Ако нешто треба да се случи, ќе се случи без оглед на се’.
- € Верувањето во судбина никогаш не ми помогнало или влијаело во донесување на важни одлуки и превземање акции.

10.

- € Испитите никогаш не се тешки или “нефер”, доколку студентите се добро подготвени.
- € Многупати испитните прашања се неповрзани со целите на предметот и се непотребни во студирањето.

11.

- € Успехот е производ на труд и напорна работа, среќата не е битно поврзана со тоа.
- € За да добиете добро работно место, треба да се најдете на вистинско место и во вистинско време.

12.

- € Просечниот граѓанин има влијание врз одлуките на Владата.
- € Светот го водат неколку моќни луѓе и обичниот човек не може многу да влијае.

13.

- € Кога правам планови, речиси секогаш сум сигурена дека можам да ги реализирам.
- € Не е секогаш мудро да се планира однапред, бидејќи многу работи зависат од добра или лоша среќа.

14.

- € Постојат луѓе кои едноставно немаат ниту една добра особина.
- € Секоја личност има добри и позитивни особини.

15.

- € Добивањето на нештата кои ги сакам, нема никаква врска со среќата.
- € Често можеме да донесеме добра одлука со едноставно фрлање на паричка(петка-глава).

16.

- € Најчесто, шеф станува оној кој имал доволно среќа прв да се најде на вистинското место.
- € Добивањето на висока функција најмногу зависи од способностите, а среќата има мало или никакво влијание.

17.

- € Кога ќе се земат во предвид сите светски случувања, повеќето од нас се жртви на сили кои не можеме да ги разбереме и контролираме.
- € Со активно учество во политичките и општествените случувања, луѓето можат да ги контролираат настаните во светот.

18.

- € Поголемиот дел од луѓето не се свесни до кој степен нивните животи зависат од случајности.
- € Не постои “среќа”.

19.

- € Секогаш треба да си подготвен да ги признаеш грешките.
- € Најчесто е најдобро да се прикријат грешките.

20.

- € Тешко е да се знае дали навистина му се допаѓате некому.
- € Бројот на вашите пријатели зависи од тоа колку добра личност сте вие самите.

21.

- € Долгорочно гледано, лошите нешта кои ни се случуваат секогаш се во баланс со добрите.
- € Повеќето несреќи се поради недостаток на способности, незнаење, мрзеливост или пак сите три.

22.

- € Со доволно напори, би можеле да ја отстраниме корупцијата од политиката.
- € Тешко е луѓето да имаат контрола врз работата на политичарите.

23.

- € Понекогаш не можам да го разберам начинот на кој оценуваат професорите.
- € Оценките генерално се реален показател на знаењето и трудот.

24.

- € Добриот раководител очекува луѓето самостојно да одлучат што ќе работат.
- € Добриот раководител јасно кажува кој каква задача има.

25.

- € Често пати чувствувам дека имам многу мало влијание врз нештата кои ми се случуваат.
- € За мене е невозможно да верувам дека среќата има важна улога во мојот живот.

26.

- € Луѓето се осамени затоа што не се трудат да склопат пријателства.
- € Бескорисно е да се трудиш да се допаднеш некому. Едноставо, или му се допаѓаш некому или не.

27.

- € Им се придава преголемо значење на спортските активности во училиштата.
- € Групните спортови се одличен начин за формирање на карактерот на младите.

28.

- € Се што ми се случува е моја одговорност.
- € Понекогаш мислам дека немам контрола врз сопствениот живот.

29.

- € Многу често не можам да ги разберам постапките на политичарите.
- € Народот е одговорен за лошата власт на глобално и локално ниво.

Прилог 5

ПРАШАЛНИК ЗА ЛИЧНИ ОСОБИНИ

Инструкции:

Ставките наведени подолу испитуваат каква личност мислите дека сте. Секоја ставка се состои од еден пар карактеристики, а помеѓу тие карактеристики стојат буквите А-Д.

Секој пар опишува контрадикторни карактеристики - што значи дека не можете да ги имате и двете карактеристики во исто време.

Буквите формираат скала помеѓу овие два екстреми. Треба да изберете буква која опишува каде Вие се наоѓате на скалата.

1.	Воопшто не сум од помош за другите	А	Б	В	Г	Д	Многу сум од помош за другите
2.	Воопшто не сум независна	А	Б	В	Г	Д	Многу сум независна
3.	Воопшто не сум чувствителна	А	Б	В	Г	Д	Многу сум чувствителна
4.	Многу сум послушна	А	Б	В	Г	Д	Многу сум непослушна
5.	Воопшто не се вобудувам лесно во големи кризи	А	Б	В	Г	Д	Многу лесно се вобудувам во големи кризи
6.	Многу сум пасивна	А	Б	В	Г	Д	Многу сум активна
7.	Не можам целосно да им се посветам на	А	Б	В	Г	Д	Можам целосно да им се посветам на

другите						другите	
8.	Многу сум груба	A	B	B	Г	Д	Многу сум нежна
9.	Воопшто не сум агресивна	A	B	B	Г	Д	Многу сум агресивна
10.	Воопшто не се натпреварувам со другите	A	B	B	Г	Д	Многу се натпреварувам со другите
11.	Многу сум насочена кон домот	A	B	B	Г	Д	Многу сум насочена кон светот надвор од дома
12.	Воопшто не сум љубезна	A	B	B	Г	Д	Многу сум љубезна
13.	Не ми е гајле дали другите ќе ги одобрат моите постапки	A	B	B	Г	Д	Многу ми значи дали другите ќе го одобрат тоа што го правам
14.	Моите чувства не се повредуваат лесно	A	B	B	Г	Д	Моите чувства се повредуваат лесно
15.	Воопшто не сум свесна за чувствата на другите	A	B	B	Г	Д	Многу сум свесна за чувствата на другите
16.	Можам лесно да донесам одлуки	A	B	B	Г	Д	Тешко донесувам одлуки
17.	Секогаш лесно се откажувам	A	B	B	Г	Д	Никогаш не се откажувам лесно
18.	Никогаш не плачам	A	B	B	Г	Д	Лесно можам да заплачам
19.	Воопшто не сум самоуверена	A	B	B	Г	Д	Многу сум самоуверена

20.	Се чувствувам како помалку да вредам од другите	A	B	B	Г	Д	Се чувствувам како повеќе да вредам од другите
21.	Воопшто немам разбирање за другите	A	B	B	Г	Д	Имам многу разбирање за другите
22.	Многу сум ладна кон другите	A	B	B	Г	Д	Многу сум топла кон другите
23.	Имам многу мала потреба од сигурност	A	B	B	Г	Д	Имам многу голема потреба од сигурност
24.	Се распаѓам кога сум под притисок	A	B	B	Г	Д	Добро се држам кога сум под притисок

Полуструктурирано интервју со жени кои ја напуштиле насилната врска

Фокусот на денешното интервју е истражување на тоа какви биле твоите искуства во доаѓањето до одлуката да ставиш крај на врската/бракот, кои фактори придонеле кон одлуката и особено твоите доживувања и сликата за себе при напуштањето на врската/бракот.

1. Ајде да започнеме со навраќање на тоа каква беше врската:

1.1 Почетоци на врската

- Како се запознавте со твојот (поранешен) сопруг?
- Како се одвиваше односот во почетокот на врската?
- После колку време од запознавањето стапивте во брак? и Какви беа во тој период твоите очекувања од врската?
- Како би се опишала себе на почетокот на врската со твојот (поранешен) сопруг, пред да започне насилството? (физички изглед, односи со семејството и пријатели/ки, работно/академско функционирање и успешност, најважни лични вредности по кои си се водела и генерално чувство за себе и сопствената вредност)

1.2 Доживување на насилството - Досега зборувавме за природата на врската со твојот поранешен сопруг во почетоците, сега би сакала да се фокусираме на природата на насилството кое го имаш искушено во таа врска и твоите доживувања во врска со истото.

- Како започна насилството?
- Колку долго траеше?
- Опиши ми еден просечен ден со насилството кое си го доживувала?

- Опиши ми некој настан кој си го доживеала како најлош пример на неговата злоупотреба пред да решиш да го напуштиш?
- Како гледаше на насилството и како реагираше пред да почнеш да размислуваш за ставање крај на врската/бракот?
- Како мислиш дека насилството влијаеше врз тебе?
- Можеш ли да ми се опишеш себе во периодот кога доживуваше насилство, пред да почнеш да размислуваш за ставање крај на врската/бракот? (физички изглед, односи со семејството и пријатели/ки, работно/академско функционирање и успешност, најважни лични вредности по кои си се водела и генерално чувство за себе и сопствената вредност)?

2. Одлука за напуштање – Би сакала да се навратиме на моментите кога почна да ја разгледуваш можноста за напуштање на твојот (поранешен) сопруг, како и моментот кога последен пат реши и фактички и стави крај на врската/бракот.

- Колку обиди за имаше напуштање на твојот (поранешен) сопруг?
- Опиши ми доколку имало такви, некои специфични пресвртни моменти? Можеш ли да се сетиш што размислуваше/чувствуваше во тие пресвртни моменти?
- Кои беа најважните нешта/фактори што ти влијааа за да ја донесеш одлуката за напуштање?
- Што ти помогна? Што ти отежнуваше?

3. Враќање на себе - Дали можеш да ми опишеш какви промени во себе почувствува при напуштањето на твојот (поранешен) сопруг?

- Како се доживуваше себе непосредно пред напуштањето? Како гледаше на себе и како се чувствуваше во врска со себе?
- Какви промени напуштањето на врската донесе во твојот живот?

- Како се доживуваш себе по напуштањето? (физички изглед, односи со семејството и пријатели/ки, работно/академско функционирање и успешност, најважни лични вредности по кои си се водела и генерално чувство за себе и сопствената вредност)
- Какво е твоето чувство за сопствената вредност сега во споредба со периодот кога доживуваше насилство од страна на твојот (поранешен) сопруг?

4. Истраживме доста од твоите искуства (кратко сумирање). Дали имаш некои други значајни размислувања или чувства кои би сакала да ги додадеш пред да завршиме со интервјуто?

ИЗЈАВА ЗА СОГЛАСНОСТ

Доброволно се согласувам да учествувам во истражувањето што го спроведува Фросина Ивановска, студент на последипломски студии на Институтот за Психологија, при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје. Разбирам дека истражувањето е осмислено за да ја истражи поврзаноста на внатрешните, односно социо - психолошките фактори и одлуката за напуштање на насилната врска кај жените жртви на семејно насилство, како и со цел да се разбере процесот на враќање на себе кај жените жртви на семејно насилство кои ја напуштиле насилната врска.

Информирана сум дека моето учество во оваа фаза од истражувањето значи учество во интервју кое ќе трае околу 40 - 60 минути, а фокусот ќе биде ставен на моите лични искуства со семејно насилство. За текот на интервјуот ќе се направи аудио снимка.

Разбирам дека нема да бидам платена за моето учество. Исто така, разбирам дека во секое време можам да го откажам или да го прекинам моето учество во истражувањето без какви било последици.

Доколку во текот на интервјуто на било кој начин се почувствувам непријатно имам право да одбијам да одговорам на било кое прашање или да го завршам интервјуто.

Разбирам дека истражувачката при користење на добиените податоци нема да го напише моето име и презиме во ниту еден извештај и дека со моите податоци како учесничка од истражувањето нема да може да располага никој друг. Исто така, разбирам дека снимките од интервјуто и пишаните документи ќе бидат чувани на сигурно место заштитени со лозинка и дека единствено истражувачката

ќе има пристап до нив. Аудио снимките ќе бидат избришани по завршувањето на истражувањето.

Се согласувам да се користат анонимни цитати за потребите на овој труд. Разбирам дека ќе биде користен псевдоним и тоа уште во самиот процес на интервјето, како и во сите транскрипти и било кои други пишани документи.

Потврдувам дека ги прочитав и ги разбрав објаснувањата што ги добив. Добив задоволителен одговор на сите мои прашања и доброволно се согласувам да учествувам во истражувањето.

Име и презиме

Датум